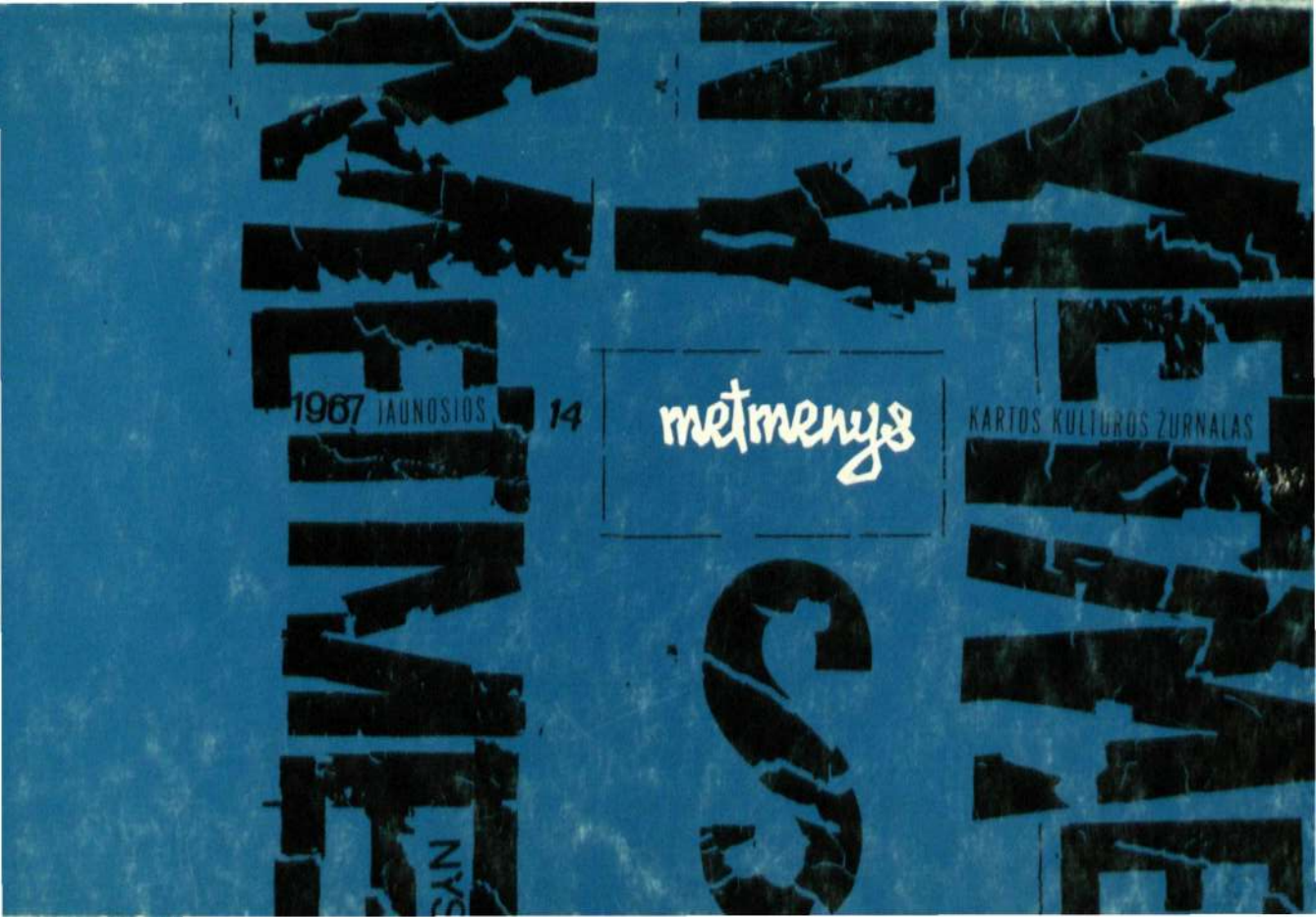
1967 JAUNOSIOS 14
metmenys
KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS

metmenys

Linards Tauns, Ir tokie jau mes gimstam 3, Pokalbis su gatve 4, Lamentacijos apie pasaulio sukimąsi 5, Iš šios gatvės; šion gatvėn 8, Van Gogo bulvių valgytojai 9 * *Rimvydas Šilbajoris*, Kazio Bradūno poezija — gyvenimo aukos atnašavimas 11 * *Vincas Trumpa*, Lietuviškoji kairė istorinėje perspektyvoje 32 * *Velta Snikere*, Vėjas 45, Daiktai. Lygumoj 46 * *Astrīde Ivaska*, Pusiausvyra 47, Sentėviai, Tinklai 48, Tikrovei, Šauksime 49 * *Aina Zemdega*, Veidrodžių rinkėjas 50, Pasakojimai apie žemės sūnų 51, Šieno mėnesį 53 * *Gunars Salinš*, Metamorfozės 55, Juodoji saulė 57, Pavasaris mieste 59, Paskutinio teismo rytas, Vienų šermenų muzikantai 60 * *Vizma Belševica*, Salomė 62, Prometėjaus šauksmas 63 * *Imants Ziedonis*, Benzino bakas 65 * *Baiba Bičole*, Vaiduoklių valandą 68, Svaigulyje 69, Kankintojas 70 * *Aina Kraujiete*, Poetui, kurį mylėjo sodai 71, In memoriam anno 1945 72, Iš užpirkto rojaus 74 * *Jānis Krēsliņš*, 1949 metų fragmentas 84, Elegija 86 * *Olafs Stumbrs*, Tingumas, Elegija mano sielos ramybei 88, Daina apie tikrus jausmus 91 * *Rita Gāle*, Neišmąstyti mąstymai 93, Amžinai, amžinai 94 * *Astrīde Ivaska*, Pokarinės latvių poezijos keliai 95 * *Kazimieras Barėnas*, Sujudimas Gervydų kaime 115 * *Heinrich Boell*, Kas nors įvyks 128 * *Rimvydas Šliažas*, Ryškieji veidai naujojoje vokiečių prozoje I: Heinrich Boell 134 *

R. Tautrimas, Rusifikacijos reiškiniai Lietuvoje — keletas pastabų Antanui Venclovai ir kitiems draugams 145 * *Irena Trakelytė*, Langas į poeto sielą 164 * *Vytautas Jonynas*, Antano Vaičiulaičio elegijos 171 * *Vincas Trumpa*, Trys lituanistiniai leidiniai 176 * *Donatas Šatas*, Lietuvių mokslininkų dalyvavimas tarptautiniame mokslo judėjime 181 * Iš redakcijos 190 *

LTSR Valst. Respublikinė Biblioteka

Pa 27-198
Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

Dailės darbai: *V. Šimanis* — 82, 83; *O. Šteiners* — *80*, 81; *I. Šteins* — 77; *E. Strautmanis* — 78, 79; *Olģerts Ābelīte* — medžio raižiniai — 31, 114, 127, 162, 180, 189.

IR TOKIE JAU MES GIMSTAM

LINARDS TAUNS

Ir tokie jau mes gimstam —
Kurie neįmanomo trokšta:
Aš mačiau vaiką norintį suvalgyti
Iškabos paauksuotą riestainį, kurį
Vėjas supo virš kepyklos.

Ties natiurmortu
Su staltiesėm ir bonkomis
Staiga mes priversti sustot:
Gal būt, kur nors
Tokia mieguista ir išskirtina
Šviesa
Sklinda nuo kaktos, nuo vokų.
— Ak, bet mes ją tematom
Neišgeriamose bonkose.

Vaikas kreida aiškiai
Gatvėje piešia
Laivą ir tris žuvis.
Reiškia, ten yra upė.
O aš įsimylėjau į du miestus —
Vieną besisukantį apie mane,
Antrą snaudžiantį
Nuostabiau, nei kur nors Senos,
Šios mįslingos upės mįslingam atspindyje.

POKALBIS SU GATVE

Kaip pilgrimas laivu
Aš tavo grindinį randu.

Jei mus išskirtų likimo pražūtis,
Ką tada?
Ką aš veiksiu be tavęs, kurioje pamilau
Gyvenimą
Tavo strėnose apvaliose,
Tavo šunų snukiuose grakščiuose?

Aš vaikščiosiu sode po šakom,
Nuo kurių vynas tekės,
Bet kas ir kaip man patieks
Tavo suodžių ir kvapų vitaminus?

Bus šaltinių skaidrumas,
Bet ką veikt be tavo drumsto, tiršto vandens,
Kaip neparpuolęs į jį galiu prisikelti,
Kaip be priežasties
Tikėtis išganymo?

Bet gali būti,
Kad tu pati nori dingti, kaip įvyniota knyga,
Kad taptum
Rojaus plačia užuovėja,
Laukianti manęs ir kitų piligrimų su laivais
Nesibaigiančiai sustojančiais ties tavo grindiniu,
Ir tarp tavo brangių akmenų
Kris nesuduždami atpažinimo medžio vaisiai.

LAMENTACIJOS APIE PASAULIO SUKIMĄSI

Mes esam turguj,
Paskui vėl šermenyse.

Vaisiai ir žuvys
Čia sukas, lyg saulės,
Kyla ir leidžias.
Sukas pirkliai, arklininkai, katafalkai, vėliavos, pilksvi,
/ raudoni kluonai, laivai, klyksmai, laivai,
Ir tampa vėl užkasti,
Ir nieko neįvyko?
Ne.

O turguje iškabos
Ir upės ir laikrodžiai,
Filippo pizzeria
Ir balti krėslai.

Ir mes ėjom
Pro mūrų, pro pasaulio, pro mažų skersgatvėlių
/spalvas,
Kurias pro veidus
Mums pūtė, nešė vėjas
Geltonais ir raudonais ir didžiulių penkiaaukščių
/ gėlių ir arbatrožės ir greitos tuberkuliozės
Skruostų spalvos lašais.

Ir mes ėjom per turgų ir sukomės,
Gigo, gigo,
Kaip sukas apie saules, mes sukomės
Aplinkui dvi kekes krūtų.

Mes ėjom per turgų ir sukomės
Ir staiga supratom siaube —
Mes norim sulaikyt arbatrožės žiedą
Mirksnį prieš nužydėjimą.
Mes norim pertraukt
Pasaulio sukimąsį!

Mes norim apsaugot nuo sukimosi,
Nuo džiovos ir skarlatinos išsaugot,
Nuo pavirtimo vašku ir paklodžių spalva,
Rausvumą mirštančių mergaičių skruostuos.

Ne, ne!
Kiekvienas vaisius
Ir kiekvienas kaušas
Čia sukas, lyg saulės.

Mano kaušas
Bus gatvė per turgų,
Kuria
Elgetos ir moterys eis
Obuolių pintinę,
Apelsinų pintinę
Virš galvos nešdamos.

Mes esam savo šermenyse,
Paskui vėl turguje.

Kaip galim sulaikyti
Amžinam sukimasy
Šį sukimasį?

Į šį turgų
Atvažiuos vienui vienas pirklys —
Arklių pirklys
Elijas,
Ir savo vežime stačias važiuodamas šis
Dangaus barbaras
Sujauks mūsų ratus.

O turguje bus iškabos
Ir Filippo pizzeria,
Balti krėslai
Ir upės ir laikrodžiai.

IŠ ŠIOS GATVĖS; ŠION GATVĖN

Pirmą kart matoma gatvė,
Bet tokia artima, pažįstama,
Tartum būčiau joje gimęs ir buvęs
Paskutiniuosius šimtmečius.

Suminant turgaus dulkėse vaisius ir nekaltybę,
Žygiavęs gretose nukariautojų
Vėliavų pakėlimui
Ir rūbų nuplėšimui
Blyškių moterų.

Mylėjęs kiekvieną akmenį,
Skriejęs su kiekvienu akmeniu
Būdamas tai lietum, tai vaiku, tai vyno indu.

Taip artima ir pažįstama,
Ir jos akmenys bus augę ir žydėję per mane,
Lyg kviečių dirva.

Kaip supas jos lengvuose žingsniuose
Paskutiniųjų šimtmečių lovos!
Aš būsiu buvęs,
Visai paprastai,
Šios gatvės mergina,
Savin priėmusi mane
Ir leidusi mane,
Iš šios gatvės, šion gatvėn.

Mano alsavime
Antikos aprikosų ir statulų kvapas.
Aš nejaučiu nei galo, nei pradžios,
Aš tik esu.

VAN GOGO
BULVIŲ VALGYTOJAI

Su rėžiančiais klyksmais mes einam,
Mes esam
Sirenos mašinų greitkeliuose, kuriuose bėgam nuo
/savęs,
Saksofonai tarp saksofonų,
Žinduoliai, trokštą vilkės pieno.

O į mus rėkia tyla.
Nei kavinės dūmai, kuriuos neatskiri veidų,
Nei skaidri diena, kurioj net orą virpantį matyt gali,
Neduoda mums aiškumo, nei nežinomo,
Visa tėra tik
Svaiginantis smūgis
Mūsų kakton.

Tyloj, nakties vagies išvaizda, įeina
Vienas prarastas gyvenimas, milionas prarastų gy-
/vybių,
Žodžiai, kurie netapo bučiniais,
Negailestingas šimtmetis, Kristus antru kartu,
Žingsnių dundėjimas, bėgant per pusiau sulaužytus
/tiltus.

Todėl apnuoginam naktis, tylą nuplėšdami,
Tuščiuose kambariuose klupdami
Suplėšytuos šyduos.
Mes peržengiam šį slenkstį klupdami.

Į mus eina spalvos,
Vaisių ir gatvių spalvos.
Mes laukėm šventai virpuliuojančios procesijos ant
/mūsų ištemptų drobių
Marguos, pasaulietiškuos rūbuos Šventos Širdies
/seselės,
Bet juk tai užpuolimas,
Glaudžių gretų eisena prieš mus,
Su vaisių ir gatvių krauju lašančiais durtuvais.
Sakykit, kur mums įmerkt savo teptukus, kur?
— Jūsų bruožų atspindžiuose vyno klane.

Mes einam
Su majoretėm,
Su minaretais,
Su rėžiančiais klyksmais ištroškę vilkės pieno,
Staiga Brabantėje sustojame,
Mus susodina
Už Van Gogo bulvių valgytojų stalo.

KAZIO BRADŪNO POEZIJA GYVENIMO AUKOS ATNAŠAVIMAS

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

Kada, istorijos angoj, pats pirmasis piemenėlis pasidarė sau birbynę, grubus žmogaus žodis pradėjo ieškoti dainos. Nuo to laiko poetai išmoko kalbėti įvairiausiais balsais ir išvaikščiojo painiausius žmogaus dvasios labirintus, bet tarp jų iki šiandien neišnyko tie, kurie, pirmapradžio dainos ilgesio šaukiami, dar vis klausosi to amžių gelmėj nuskendusio piemenėlio melodijos. Toks yra ir mūsų Bradūnas. Jam teko gyventi tarp didžiųjų pasaulio katastrofų triukšmo, bet jis vistiek liko geru žmogum ir gero, kaimyniško žodžio kalbėtoju, dar vis tikėdamas, kad poetas gali skudučiais išgroti visą žmogaus siaubą ir neviltį ir tremties klystkelių sielvartą. Ir, žinoma, jis teisus, nes poezijos jėgą sudaro ne vienoks ar kitoks dainos būdas, bet pati kūrybinio žodžio dovana. Jeigu Bradūnas neturėtų talento, jo švilpiniavimas tamsiam tremties gyvenimo maiše atrodytų ir nuobodus ir, gal būt, net juokingas, bet dabar jis skamba aiškiai ir tyrai, įtikinamai patvirtindamas viltį ir teisybę.

Iš pradžių, tiesa, jisai nedaug vilties tematė, o ir suprasti pajėgė beveik tik vieną praradimo skausmą. **Svetimojoj duonoj** (1945) jam įvairiausiais pavidalais vaidenosi tušti paliktieji namai, iš po kojų išslydusi gimtoji žemė. Pagrindinis emocinis pergyvenimas ten yra intymus prarastos buities atpažinimas svetimo krašto detalėse, kurios, vieton paguodos, tik dar giliau žeidžia savo aiškiu ir galutinu įrodymu, kad poetas tikrai tėviškės neteko, kad jis jau neatšaukiamai tremtinys. Eilėrašty „Pravažiuojant" jam tai patvirtina pati žemė:

Rodos, būtų tas pats žemės kvapas
Iš rugsėjo saulėtų dienų,
Tiktai aš čia — rudenio lapas,
Be viršūnės, šakos, be šaknų. (psl. 13)

Svetimą duoną valgant jam „kasnį baisiai praryti sunku", ir prie ugnies besišildydamas jis temato kruviną namų pašvaistę. Žemė, duona ir ugnis dažnai kartojasi Bradūno eilėse kaip gyvenimo esmės simboliai, bet čia jie prabyla gūdžiai svetimu balsu.

Tas gyvenimo lūžis į „šiapus" slegiantį skausmą ir „anapus" likusią laimę randa ir daugiau išraiškų. Viena iš jų yra kontrastas tarp sapno ir tikrovės — tremtis save patvirtina kaip pabudimas:

Žydinčių gluosnių kvapas
Plauko tėvynės laukais...
Ir nubundu... Ir tik sapnas...
Jau bąla lango stiklai. (psl. 39)

Kitoj vietoj poetas irgi skundžiasi, kad:

Visos žvaigždės, kur naktį rinkai,
Tau iš rankų pabyra staiga.

Ir žiūri — tiktai delnas pūslėtas,
Tik darbai vėl tie patys, seni.
Stebuklingų sapnų palydėtas,
Imi naštą dienos ir eini.
(„Rytas", psl. 29)

Esminis lūžis tačiau įvyksta tada, kai Bradūnas pats save ištremia iš kosmopolitinės žmogaus kūrybinių pastangų bendruomenės, skausmingai užsispirdamas ieškoti tik Lietuvos, girdėti tik savo žemės balsą tiek mene tiek ir „svetimųjų" pastangose per meną santykiauti su Dievybe. „Vienos Sant Stefane" (psl. 31) jisai mato tik žmogišką didybę, ilgėdamasis artojų Dievo:

Beribio gotiko skliautai
Tave apstulbino tiktai,
Ne mažojo kukli malda —
Žmogaus didybės valanda.
Skamba, kaip muzika, varpai,
Bet kurčias balsui jų tapai...
O tartumei čia pat girdi
Medinės varpinės širdy
Varpelio vienišąjį aidą —
Maža bažnyčia po klevais,
Apjuosta žydinčiais javais —
Artojų Dievui veidas veidan...

Miuncheno galerijoj jam irgi „kažin ko trūksta širdyje" ir visa „genijų jėga" neatstoja jam nei „susimąsčiusio Čiurlionio", nei Rūpintojėlio, kuris neateis "Čia tolimais akmens keliais. Iš Lietuvos kalnų ir klonių".

Todėl Bradūnas pats pas Rūpintojėlį nueina per savo ilgesio sukurtą kraštą, ir jau ten pasilieka, nešdamas jį su savim per visus svetimus kelius ir vandenis. Vieton to, kad apsispręstų už pačią tremtį kaip naujus savo kūrybinio gyvenimo namus, jis įsisiurbia į gilų artojišką paliktos žemės ilgesį, ne tiek gyvenimui — Bradūno kūryboj stebėtinai maža skambios būsimo grįžimo retorikos — kiek mirčiai, amžinai vienybei su gimtosios žemės klodais, šį kartą jau anapus visų sapnų ir pabudimų. Kartais poetas kalba savo tėvui:

Senas tėve, jeigu tu užgestum
Ne ant mūsų rankų, ne savuos namuos,

Kur berastum savo vargui prasmę
Be lietuviškų kapelių šilimos (psl. 19)

Kitą kartą ir jam pačiam vaidenasi tėviškės „kryžiai iš pačios širdies / Išaugę į kalnelio viršų". Svarbiausia čia ne pats mirties faktas, bet tėvų žemėje glūdinčios amžinybės ieškojimas. Bradūnas per tą gimtų kapelių ir piliakalnių ramybės ilgesį įžengia į gilų savo palikto krašto apmąstymą, tartum naują poetišką kelionę atgal į praeitį, iki protėvių aukuro, nuo kurio prasideda ir Lietuvos istorijos šaltinis, ir senųjų dievų paslaptis, vedanti poetą dar giliau — iki krikščioniško Dievo versmių.

Tautos istoriją Bradūnas stengiasi suprasti kaip savos rūšies apeigą arba atnašavimą, besitęsiantį per amžius. Čia turima galvoj ne tiek konkreti istorijos įvykių eiga, kiek pati žmogiškos egzistencijos esmė. Kada Brazdžionis šaukia tautą „GPU užguitą", arba Aistis sako, kad Lietuva Europą nuo mongolų „apgynė nuoga krūtine", jie atsiliepia į apibrėžtas praeities ar dabarties situacijas, tuo dar nesakydami, kad aplamai gyventi reiškia sudegti ant Viešpaties aukuro. Bradūnas gi kaip tik tą ir nori pasakyti, ieškodamas būdo eilėmis perduoti savo gilų nujautimą, kad daiktai ir įvykiai egzistuoja ne patys dėl savęs, bet tik kaip simbolinės formos, išreiškiančios žmogaus veržimąsi iš būties, per mirtį, į amžinybę. Mūsų gyvenimas istorijos tėkmėje įgyja jam prasmę, išreikštą Algimanto Mackaus žodžiais, kaip „kraujo sakramentas su žeme". Bradūno poezijoj kova, darbas ir malda yra trys pagrindinės to sakramento apeigos, ir žemė jam, kaip liturginis indas, surenka mūsų kraują ir prakaitą, augindama duoną, kurios valgymas, kaip mišiose, yra aukos simbolis ir tuo pačiu aukščiausia maldos forma — Dievo išsidalinimas tarp mūsų. Tuo būdu žmogaus auka ir Dievo auka susijungia viename simboliškame duonos pavidale, kuris mums danguj pasitvir-

tina kaip saulė — Ostija, o pagoniškam pasauly dega tos saulės ilgesiu, kaip aukuro ugnis.

Bradūnas tačiau nepriima į tą auką svetimosios duonos — jis mąsto ir jaučia tik savo žemę, savo Lietuvą, nuo pat senų senovės. Kovos apeiga, žuvimas už tėviškę, apjungia ir pagonišką ir krikščionišką lietuvio pasaulį viename iš **Devynių baladžių** (1955) įžanginių eilėraščių, „Aukoj":

Dūmai ir liepsnos aukų užuovėjoj kyla į dangų,
Laša gyvybės lašais už tėviškę kritusių kraujas,
Per ūkanotą visatą neša įmirkusio medžio
Kryžių Palaimintasai. Ir žvilgsnyje Jo tavo siela,
Smilkalo grūdu pavirtus, plieskia kaip smilga sausoji —
Klaupkis į aslą vargų ir teisiojo veidu numirki. (psl. 19)

To paties rinkinio cikle „Milžinkapiai" kraujas ir malda pašventina senus piliakalnius taip giliai pergyventu jausmu, kad nenorom prisimena ir pilnai atsiskleidžia **Svetimojoj duonoj** viešpatavęs tėvynės milžinkapių ilgesys:

Šaknis piliakalnio maitinas
Šiltu kovotojų krauju.
Jis renkas ten į vario urną —
Lyg lobį degantį matai.
Ir godžiai, godžiai pilna burna
Jį geria kalno pamatai.

Ir atžalas iš kelmo leidžia
Šventi sausieji ąžuolai,
Ir klūpo prieš aušrinę žvaigždę
Maldos ekstazėje šilai. (psl. 67)

Žemė, kraujas ir ugnis „maldos ekstazėje" tuojau pat perkeliami į dabartį, į partizanų likimą, kuris ir parūpina visam ciklui motto: „Mes dantimis įsikandę laikomės Tėvų Žemės". Pačiam cikle skaitome:

Miško brolių veidai žemėti
Pro velėną į pilnatį žiūri —
Plienas, paguldęs jų būrį,
Krūtinėse ima trupėti...

Į tą kraštą aš kryžium puolu.
Molį gniaužia įkaitę nagai —
O, kaip dunda raitelių šuoliai!
O, kaip žvengia žirgai!..

Su įkvėpimu vartojamas poetiškas žodis pajėgia apjungti ir stabmeldžio kovotojo ir šiandieninio partizano likimus į vieną kraujo auką, bet tai dar nereiškia, kad sąmonėj neliks jokios įtampos, jokios abejonės, kad tikrai pagoniški karžygiai savo kruvinais darbais gali būti panašūs į krikščionišką maldos atnašavimą. Juk vistiek senovės kultas, kokioj tautoj mes jį berastume, turi savy elementų germaniškos „Blut, Schwert und Erde" mistikos, kuri savo esme linkus neigti Kryžiaus idėją ir todėl nuveda į barbariškus dvidešimtojo amžiaus „žygdarbius", apie kuriuos šiandien per daug gerai žinome. Bradūno pastangos tą skirtumą suprasti atsišviečia neramiam, įtemptam „Apuolės" cikle iš to paties rinkinio. Pats vardas įtaigoja seną baltų didvyrių legendą, bet iš jos Bradūnas išveda tamsią žmogaus be Dievo istoriją, pasibaigusią mūsų dienų mirties šokiu. Pradžioj jau matome, kad vien tik nuožmaus pasiryžimo gintis negana, kad trūksta dar kažko, apie ką baugiai kalba akmenys, maldykloje keisti balsai. Kas juos girdi, yra užkasamas, kaip žudiko sąžinė, ir tampa, kaip Erodo vaikučiai, pagoniškos baimės auka:

Pagonių ir krikščionių aukos
Apsunkino altorių.
Ant mano rankų žudomas
Nekaltas Avinėlis,
O varpinių šešėly švagždas
Išdavikų liežuviai. (psl. 123)

Iš tokio žinojimo išplaukia viena iš „tamsiausių prošvaisčių" Bradūno kūryboje, kur jis prabyla jau nebe artojo gera šnekta, bet modernaus absurdo beviltišku-ironišku balsu. Poetas pajunta, kad iš žilos senovės kraujo sėklos išaugo „hidrogeninio velnio nagai":

Ten Pradžioje buvo Žodis —
O jūs tylėdami rašot
Formulę pabaigos.

Mokslas — naujasis žmogaus-užkariautojo kardas, išreiškia tikėjimą Žmogumi, neieškančiu išbaigimo Dievybėje. Tokio mokslo, tokio humanizmo vaisių (ne žemdirbio duoną!) Bradūnas pristato šitaip:

Pinasi kojos tarp lavonų,
Daužias galva į pakaruoklį —
Kaip gera, kaip malonu
Pasigrožėti žmogumi.

Darbo ritualas taip pat jungia žmogų su žeme didžiosios gyvenimo aukos atnašavime. **Devyniose baladėse** randame suglaustą tos minties išraišką:

Žagrė ir kūjis ir vairas, mano ranka palytėti,
Tampa daiktai pašvęsti slaptam ir senam ritualui.
Aukuro karštas akmuo — visa tavo mindoma žemė. (psl. 14)

Ypatingai ryškiai tas principas iškyla eilėraščių cikle, pavadintam „Prie alsuojančios žemės", **Apeigų** rinkiny (1948). Pasveikinęs „šventąją darbo dieną" Bradūnas tuo pačiu pašventina ir kasdienišką artojo triūsą, atliekamą ne pagal dabartinę „fermerio-biznieriaus" galvoseną, bet su meile per kartų kartas einančiam žmogaus ir žemės santykiavimo vientisumui:

Aš, pravertęs dobilienos plutą,
Tūkstančius pėdų po ja randu—
Kiekvienoj vagoj senolių būta,
Neišplovė jų nei laikas, nei vanduo.
(„Pėdos arimuos", psl. 39)

Šitoks santykis su žeme labai primena Mariaus Katiliškio žmones, organiškai išaugusius iš gamtos, arba ir Jono Meko „seną kalbėjimą" **Semeniškių idilėse.** Bradūnas tačiau savitas tuo, kad nepasilieka vien konkrečios tikrovės rėmuose, bet stengiasi ir žemę ir

Pu 27—198

Lietuvos TSR
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

artojo darbą sudvasinti amžinybės simbolikoj, paversti juos į mistišką apeigą:

Ko nutilote? Ko klausote? Kam smilksta
Žemė, tartum aukuras gražus? —
Aš, kaip tavo kunigas, jin pilstau
Savo prakaito liepsnojančius lašus. („Kaitra", psl. 41)

Su kiekvienu tokiu prarastos žemės persimainymu į šventą idealą vis aiškėja tremtinio skausmo didumas. Galima sakyti, kad jeigu Bradūnas **Svetimojoj duonoj** užrašė tik tiesioginį katastrofos ištikto žmogaus sielvartą, tai vėlesnėse knygose jis išvysto gilų to savo skausmo esmės apmąstymą, palengva atskleisdamas ir sau ir mums, kiek daug mes iš tikrųjų netekome. Iš kitos pusės, pagalvojus apie tai, koks mikroskopiškai mažas buvusių ūkininkų skaičius ryžosi svetur nuklydę bandyti atnaujinti darbo ryšį su žeme, pasilikdami verčiau miesto fabrikuose, darosi aišku, kad daugumoj atvejų poetai ir artojai tarp savęs nesusikalba, kad Bradūno mistiškas žemdirbys egzistuoja tik jo eilėraščiuose. Čia nenorima Bradūno kaltinti realybės nesupratimu, o tik pabrėžti, kad menas, apie ką jis bekalbėtų, sudaro pats savo tikrovę ir tik prieš ją yra atsakingas.

Tik šitoj meno tikrovėj ir terasime Bradūno paslaptingą ir šventą sandarą tarp senovės lietuvių pagoniško ir dabarties krikščioniško religinio pergyvenimo. Algirdas Landsbergis kartą, kalbėdamas apie Mackų (ž. **Metmenų** Nr. 9) paminėjo senųjų aisčių „sakralinį pasaulį", kuriame žmogus „jautė sandarą su pasauliu ir buitim" ir kurio nuolaužos dar vis randamos lietuvių literatūroj. Bradūnui tai toli gražu ne nuolauža, o greičiau visos jo poetinės pasaulėjautos pagrindas, centras, į kurį atsiremia visa jo simbolių sistema, išreiškianti gyvenimą kaip šventos aukos atnašavimą. **Apeigose** pakartotinai garbinama gaivališka

žemės jėga, kurią jautė ir kuriai meldėsi mūsų protėviai:

O giruže, o neliečiama, šventoji,
Begalinė nuo rytų lig vakarų,
Kur saulelei žalią patalą pakloji
Anapus užuolaidos žarų...
Nūn vidudienio lietus tave nuplovė,
Paūkavę, padūmavę dar šilai,
Kvepia didelė ir skambanti šventovė,
Ir tiesiog į dangų kyla smilkalai.
O giruže... („Šventoji giria", psl. 15)

Svarbu suprasti, kad Bradūnas neįsivaizduoja girias garbinusių lietuvių ta prasme, kad jie melstųsi savo pačių iškeltiems stabams. Stabas atstovauja gamtoj apsireiškiančiai, bet savo atskirą egzistenciją turinčiai dievybei, kuri, iš krikščioniško taško žiūrint, yra netikra, išgalvota ir todėl tikrojo tikėjimo atmetama. Čia gi pats žmogaus ir gamtos buvimas yra — ne dievybė, nes tai reikštų panteizmą — bet malda per gamtos gyvybinius procesus nujaučiamam, o per krikštą aiškiai apsireiškiančiam tikrajam Dievui. Tuo būdu „Protėvio maldoj" (**Apeigos**, psl. 18) minima „Žemynėlė-motinėlė" nėra atskira būtybė, o tik vardas to, kas darosi su rugiais, kada jie auga saulėj ir lietuj. **Morėnų ugnyse** (1958) ta Bradūno teigiama senoji religinė pasaulėjauta išreiškiama šitaip:

Aš neturiu dievų
Ir neskobiu stabų —
Aš meldžiuosi kaip drebulės,
Giedu kaip ėgliai.
Dengia giria mano apeigą
Nuo negerų akių,
Nuo mėnulio delčios. (psl. 11)

Kas taip meldžiasi, savaip, per žemę, prieis prie krikščionybės. Eilėraštis „Tėviškė" (**Morėnų ugnys**, psl. 25) ir aprašo tokį prie Dievo slenksčio virpantį peizažą:

Žalios kalvos, kryžių apstotos,
Prašosi Krikšto
Ir subrenda basos
Į šventąjį ežerą.

Debesys neša
Saulės Komuniją
Pavasario laukams.
Kyla dirvonai
Pilni Šventosios Dvasios...

(Tik dar akiraty ošia
Pagoniški miškai...)

Visų ryškiausiai tas bradūniškas senojo lietuvių sakralinio pasaulio supratimas matyti **Devyniose baladėse**, cikluose „Apeiginė" ir „Metamorfozė". „Apeiginės" struktūrą sudaro paties autoriaus atkurta Žemynėlės daina, išdėstyta po posmelį prie kiekvieno eilėraščio, kuriuose tos dainos žodžiai išvystomi konkrečiais, grynai jau savitais vaizdais. Pavyzdžiui, psl. 40 skaitome, kaip motto, dainos posmą:

Kaip tu šildei, Žemyna,
Žemynėle, rugelius?
— Burtų žodį tardama,
Pusnimi užklodama.

Į tuos žodžius atsako patsai eilėraštis:

Kalėdų sniegas tyliai krinta
Į lango balzgano stiklus.
Bet žvaigždės danguje sušvinta
Ir lieja šviesą į aklus
Vyzdžius užakusių šaltinių...
Ir atsimerkia jie staiga —
Ten ant grindų kietų, plūktinių
Vėl kalba poterius nuoga
Ir verkia mano kūdikystė.

Išeina, kad rugio augimas žiemą, po sniegais, yra apeiga, reiškianti lietuvio artojo gyvenimą ir jo vaikystę, apgaubtą iš vienos pusės sena Žemynėlės sąvokos dva-

sia, o iš kitos — Kalėdų šventumu. Tuo būdu, per Kristaus gimimą, atsimerkia „vyzdžiai užakusių šaltinių" ir įteka į amžiną gamtos, žmogaus ir Dievo vientisumą.

„Metamorfozėje" grupė eilėraščių aprašo pagonišką pasaulį kaip savos rūšies gavėnią — tiesos ieškojimo ir susikaupimo laiką. Skirtumas tarp to sunkaus, neramaus laiko pradžios ir pabaigos išreiškiamas dviem eilėraščiais, kuriuose pagoniškasis pasaulis simbolizuojamas naktim ir mėnuliu, o krikščioniškasis — diena ir saule. Pirmam — tamsi jėga, „Liejasi jūra į krantą", ir „Ant smėlėtų kalvų / Dega ugnelė" antram — grįžimas pas Dievą: „Liejasi upė į jūrą, / Ant smėlėtų kalvų / Varpinė skamba". Tada ir prisikelia pavasaris: „Žydėkit, Pirmosios Komunijos gėlės".

Šitaip savo krauju, darbu ir malda žmogus Bradūno poezijoj atnašauja savo gyvenimą. Gal būt, ta pasaulėjauta ir išeina iš ribų vien tik poetinės tiesos, tačiau iš esmės ji išreiškia ne kokią nors filosofiją, o paties meno vertybes. Todėl ir galima, nesiginčijant su Bradūnu dėl jo tikėjimo, grožėtis jo poetinio žodžio jėga. Kaip tik į šitą aspektą ir norėtųsi dabar atkreipti dėmesį. Vienas **Devynių baladžių** ciklas, „Vitražas" (psl. 97-105) ypač įdomus savo griežtai išlaikyta vaizdų struktūra. Visa eilėraščių grupė yra apjungta trapaus stiklo ir sunkių švininių rėmų metaforomis, kurių kontrastas pagimdo įtampą, išsiliejančią tikrovėje turtingais vaizdais. Iš pradžių pats poeto „aš" pergyvena stiklo ir švino metamorfozę: „Tebūna mano siela stiklas". „Tebūna mano sąnariai švininiai". Toliau sunkaus molio krantas prie Nemuno sudaro upei rėmus, ir tas vaizdas atsikartoja naujam kontraste tarp „geležinio darbo sunkumo" ir plonos pavasario miglos. Tada pati žemė karsto duobėj, lyg rėmais, apima mažą numirusį vaiką, o stiklas tame vitraže — dangus:

Tik nekaskite, nekaskite giliau —
Sudaužysite grumstu kristalo dangų,
Paskutinį mažo brolio žaislą. (psl. 99)

Ši stiklo ir rėmų pusiausvyra apibrėžia visus gyvenimo reiškinius, nuo daiktų iki dvasinių pergyvenimų, nuo duonos valgymo (motina: „begalinių horizontų talpą [stiklas] / Dvasioje nebeapimdama, / Kietą plutą trupindama [rėmai] verkė"), iki dailės metaforų, kada spalvos „varva sunkios, tirštos", susiformuodamos į juodo medžio linijas, kaip švino rėmai, ugnimi užtvindytoj erdvėj, lyg stiklas. Gamtovaizdžiuose pati žemė sudaro rėmus, kuriuose stiklu spindi saulėje ežerai. Visas tas vaizdų įvairumas, tartum vitražo spalvos, praturtina į sunkią žemę įstatytą stiklinės sielos gyvenimą.

Stiklas ir rėmai glūdi dar ir eilėraščių visumoj, virš atskirų vaizdų, kaip organizuojąs principas. Ciklo struktūroje eilėraščiai sudėstyti poromis, dviem serijom. Pirmosios turinys — motinos gyvenimas ir mirtis. Kiekviename tos serijos eilėrašty, pirmam posmely, pasikartoja keturios tos pačios eilutės, dvi posmelio pradžioj ir dvi gale, sudarydamos tvirtus rėmus, einančius per visą tą seriją. Cituojame vieną posmelį:

Molio krantas kvepia rūgščia duona
Ir svaigina kraujo aitrumu,
Ir pavasario diena pro miglą ploną
Geležinio darbo sunkumu
Gula sūrią, prakaituotą žemę. (psl. 98)

Kaip matome, „rėminėse" eilutėse dominuoja sunkūs ir sunkių, aitrių kvapų apsupti vaizdai: molis-krantai ir darbas-geležis. Viduryje gi, kaip savotiškas „stiklas", yra eilutė, pilna oro ir erdvės. Kiekviename iš tos serijos eilėraščių ta eilutė keičiasi, sudarydama einančių metų laikų dinamiką. Be „pavasario dienos" yra „Vasaros diena tvanki, geltona", paskui „Rudenio diena drėgna, raudona", o galų gale, kada motina miršt-

ta, „Advento diena, lyg sniegas kluoną...“ Spalvų progresija nuo permatomos (plona migla) per geltoną, raudoną iki baltos, snieginės, savaime aišku, sudaro vitražo dažus. Antrasis kiekvieno eilėraščio posmelis prasideda tos pačios eilutės variantais, kurių sumoje prabėga pro mūsų akis visa motinos žemiška dalia: „Mano motina mane ten gimdė“; „Mano motina laukų platybėj alpo“; „Mano motina linus ten rovė“ ir „Mano motina dabar ten miega“.

Antroji eilėraščių serija, įterpta į pirmąją šachmatų lentos juodų ir baltų langelių principu, aprašo poetiško „aš“ gyvenimą, lyg „stiklą“ motinos „rėmuose“. Tenai nėra pastoviai besikartojančių eilučių, o vieton to — dinamiškų vaizdų pynė, aprašanti poeto vaikystę, kurioje savo ruožtu nuolat kartojasi įvairiose būties plotmėse pagrindinės stiklo ir rėmų metaforos. Visus abiejų serijų eilėraščius apjungia į tamprų vienetą vitražo sąvoka, perkelta į Dievybės dimensiją, išreiškianti poetiškojo „aš“ gyvenimą ir mirtį.

Knyga **Maras** (1947), sudaranti atskirais eilėraščiais išskirstytą poemą, atskleidžia kitokį vaizdų architektūros principą. Visų pirma, ten yra fabula — didelis aprašomas įvykis — ir bendrais bruožais atžymėti veikėjai, taigi, epinio žanro elementai. Pilna prasme epinis veikalas **Maras** tačiau nėra, nes veiksmas ten kyla ne tiek iš tikroviškos priežasčių ir pasekmių grandinės, kiek iš poetinių vaizdų logikos. Jau pačioj pradžioj, prologe, senelės pasakojimą apie marą iššaukia ne, sakykim, kapinių kryžiai arba kokia nors šeimos tragiška relikvija, kaip būtų tikram epiniam veikale, bet gamtovaizdis — už kalnų besileidžianti saulė:

— Kodėl saulę uždengia, senele,
Ta kalva galulaukių tenai?...
Paima jinai mane ant kelių,
Galvą palingavusi liūdnai,

Seka maro senkapių legendą —
Dūžta skaidrūs kūdikio sapnai. (psl. 7)

Iš karto reikia pastebėti vieną iš besiformuojančių poemos simbolių, būtent ugnį-žiburį, šiuo atveju sujungtą su stiklu. Vaikas vakaro ramybėj matė, kaip „stiklai kaimų seklyčių žiba" saulėlydžio ugny, o dabar, kada prasidėjo senutės baisus pasakojimas, jam „dūžta skaidrūs kūdikio sapnai".

Prasidėjus pačiai poemai, įvedamas naujas simbolis-metafora: sausra, kurios priešingybė yra vėliau ateinąs lietus, vanduo. Esame jau žinomajam Bradūno pasauly, susidedančiam iš žemės, ugnies ir vandens. Aplamai, pirmasis eilėraštis, „Liūdnas pavasaris", yra persunktas didelio, sauso, neramaus ir mirtim atsiduodančio kentėjimo („saulėje akmens kaip kaulai boluoja"; „Apylinkę budina naktį / Klyksmas nežinomų paukščių"). Kada krinta pirmoji maro auka, ugnies simbolis, prieš tai perėjęs dvi transformacijas — kruviną mėnulį ir tyškančią žvaigždę — pavirsta į degančius žibintus rankose vyrų, ieškančių negrįžusio kerdžiaus. Slegianti nakties tamsa tada suliepsnoja gaisru, kada visi žibintai susirenka prie rasto kerdžiaus lavono ir, kartu su tolimu perkūno dundėjimu, pasigirsta baisusis žodis: „maras", visą laiką slypėjęs ugnies simbolio prasmėje. Kaitros išdžiovinta žemė atnašauja mirčiai gausų savo derlių, pačius joj dirbusius žmones, kurie dabar išmiršta kaip „vėlūs žiburėliai vakare", viską užliejant nakčiai. Ta „amžinoji nakties srovė" pirmą kartą poemoj įtaigoja vandenį kaip naują mirties simbolį, prapliumpantį sekančiam eilėrašty žaibų draskoma liūtim.

Tuo būdu ugnis ir vanduo kartu sutinka šitoj vietoj poemon įvedamą pagrindinę žmogaus figūrą — mergaitę, netekusią motinos. Eilėrašty „Mergaitė" prasideda simbolinis poemos veiksmas, kartojamas pačioj aprašomoj tikrovėj, susidedąs iš našlaitės kelionės per

tuštėjančią žemę, jos pėdomis sekant mirčiai: „O aplink šešėliai siuntančios mirties / Jieško žemėje gyvybės paslapties“. Iš tiesų tos paslapties ieško abu, ir mergaitė, ir mirtis, tik su priešingais tikslais. Ta dvikova iššaukia senus pagoniškai-krikščioniškus vaizdus: gamtos jėgas personifikuojantį žaibą, prieš kurį mergaitė nusilenkia „kaip prieš aukurą“ ir kartu Sopulingosios Dievo Motinos koplytėlę. Religinė simbolika išsivysto į milžinišką ir sunkų, kaip likimas, ąžuolinį kryžių, iškeltą „Įžadų procesijoj“ dangaus galybei permaldauti.

Kova tarp mirties ir mergaitės tęsiasi iki paskutiniųjų žiburių užgesimo: miršta bažnyčioj kunigas, o kapuose mergaitės priglobtas kūdikėlis. Tuo tarpu tuščioj žemėj vanduo sustingsta į žiemos sniegą ir ledus. Tai yra galutinis nebūties taškas; po to veiksmas atsigręžia atgal į viltį ir pavasarį. Mergaitė lieka gyva, išnešusi gyvybės paslaptį, kurios taip ir nesurado mirtis. Iš tolimų kraštų sugrįžta kareivis — buvęs mirties tarnas —, atėjęs dabar pradėti naują gyvenimą. Abu, mergaitė ir kareivis, paveldi milžinišką žemės jėgą ir, simbolių ratui pilnai apsisukus, vanduo ir ugnis įgyja jau nebe mirties, o gyvybės prasmę:

Tą vakarą stirnos atbėgę
Vėl gėrė jų teškančią srovę,
Ir vėl už rasotų pakluonių
Be poilsio šaukė griežlė.

Kai užvėjoj temstančio slėnio
Iš kamino dūmai pakilo,
Linksmai suspragėjo ugnelė
Jauna gyvame židiny. (psl. 42)

Bradūno poema, nupasakojanti vieną iš tragiškiausių epizodų Lietuvos istorijoj, įgyja alegoriškos reikšmės, atsimenant, kad ji parašyta jau karui praūžus, kaip ir vilties ženkle, kad ir šita tautos nelaimė praeis ir kad mes grįšim, kaip kareiviai, iš tolimų kraštų

(tarp kitko, kareivio grįžimas namo jau buvo panaudotas taikos ir vilties simboliu **Svetimojoj duonoj**). Žinoma, mes negrįžome, likome „mirties taške". Mūsų rašytojai dabar iš jo išėjo įvairiomis kryptimis. Bradūnas vėlesnėse savo eilėse pasirinko kelionę į mitologinę praeitį, sakralinį pasaulį— pačias giliausias lietuviškos dvasios versmes.

Stiliaus atžvilgiu, Bradūnas dažniausiai neišeina iš mūsų poezijoj jau įprastų tradicinių rėmų, nes perkelta prasme vartojami žodžiai ir iš jų susidarę vaizdai nepasiekia jo kūryboje savitos logikos, nebepriklausančios nuo kasdieninės kalbos normų. Bradūno poezijoje vyrauja principas ne pilnutinės, o tik dalinės žodžio metamorfozės — žodis tik nušviečiamas jausmu, kad medžiaginės tikrovės faktai įgytų poetinę prasmę. Stilistinė figūra jo eilėraščiuose neretai pasilieka tik palyginimu, turtingiau, ryškiau pabrėžiančiu pergyvenimą. Pavyzdžiui, **Vilniaus varpuose** (1947), eilėrašty „Klasika", skaitome: „Rami, didinga plaukiojanti gulbė, / Atskridusi iš tolimų pietų" ir tuoj suprantame, kad čia prieš mus grakšti Vilniaus katedra, graikiškai-itališkos architektūros vaisius, „atskridusi į Šventaragio gojų". Panašiai ir obelis eilėrašty „Apypietė" iš **Apeigų** sujungia žmogų su jo krašto praeitim savo šakų pavėsyje:

> Ir tu šakom, tarytum rankom
> Senelių, apglėbei mane,
> Ir man jų žodžiai paukščiais renkas
> Tavųjų lapų ošime. (psl. 42)

Obels šakos tik „tarytum" rankos — tik palyginimas, ir senolių žodžiai irgi tik „tarytum" paukščiai renkasi. Prieš mus ne atskiras poeto pasaulis, bet tik emocinis nepakeistos tikrovės pergyvenimas. Jausmas ir tikrovė nėra čia priemonės, ne „žaliava" meno kūriniui, bet vieton to pats menas, kartu su tikrove, tampa priemonėmis išreikšti jausmui. Net ir vaizdų struktūros

atžvilgiu gana komplikuoti eilėraščiai vis dėlto pasilieka įprastų kalbos savokų rėmuose. „Vitražo" ciklas **Devyniose baladėse**, kaip atsimenam, subtiliu vaizdų žaidimu perdavė stiklo ir švininių rėmų metaforas per įvairias gyvenimo apraiškas, bet pagrindinės žodžių prasmės liko tos pačios, kaip ir normaliai gyvenime. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Algimanto Mackaus vitražai egzistuoja patys per save, perduoda ne faktų, ir net ne asmeniško vidinio pergyvenimo tikrovę, bet tikrovę palaipsniui sukurto simbolinio pasaulio:

> **Pabudintas Viešpaties Angelo,**
> **žvelgiu į koplyčios vitražą:**
> **veidas Viešpaties Angelo, —**
> **angele, juoda ir žalia,**
> **angele, amžiną atilsį.**
> *(Neornamentuotos kalbos generacija*, psl. 8)

Čia iš tiesų nėra nei koplyčios, nei angelo, o yra tik vardai, reiškią tiesą ir melą, gyvenimą ir mirtį, muziką ir amžiną tylėjimą.

Dėl to Bradūnas, kaip sakoma, yra „aiškus" ir „lengvai suprantamas" poetas, taigi, ta prasme „realistas", o ne simbolikas. Rytas „lyg paukštelį iš rankų" išmeta poeto sielą „į drungną vėją", ir mes tuoj atsimenam panašius neramaus pavasario rytmečius. Paukščiai skrenda „šiaurės vėsą sparnuos nešini", ir mes pajuntame, koks tai tėvynės ilgesys. Poeto širdis, pasakius Viešpačiui, kad labai jau savo žemę myli, „pavirto vėl arimų grumsteliu", beveik kaip Antano Vaičiulaičio pilkasis vieversėlis. Žemdirbio malda tampa amžina, kada būna „grūdo runom širdy iškalta". Kontaktas tarp skaitytojo ir poeto yra tiesioginis, tikras, nereikalaująs naujų tikrovės dimensijų suvokimo.

Iš kitos pusės, Bradūnas lyg ir nutolsta nuo skaitytojo, bent jau tokio, kuris išaugo miesčioniškoj aplinkoj, namuose ar svetur, kada jis savo kalba ir stilium labai arti prieina prie tautosakos — liaudies dai-

nų — palikimo. Sunkumai iškyla ne todėl, kad Bradūnas ten taptų „nesuprantamas", bet todėl, kad visas tautosakos pasaulis, visi „lineliai" ir „gegutėlės" ir „vario vartai" ir „Žemynėlė-motinėlė", yra suleidę šaknis į jau mirusią praeitį ir nebereiškia šiandieniniam žmogui to paties, ką reikšdavo tas dainas „ant gonkų balto klevo" sudėjusiems. Todėl truputį lyg ir muziejum dvelkia tokios Bradūno eilės, kaip „Sidabra" (**Sidabrinės kamanos**, psl. 13):

Kūkal rožė ratilio
Tatato tatato
Kas rugeliais vaikščiojo
Sidabro.

Tai žavus, bet tolimas aidas iš „sakralinio pasaulio", kaip šauksmas tyruose. Prisimena eilėraštis „Senelės daina" (**Morėnų ugnys**, psl. 60). Senutė seka liaudies pasaką ir miršta vidury žodžio:

Kas gi dabar pasakys,
Kur tas gilusai šaltinis,
O kur girnelės ūžia?...

Taigi, kad niekas. Senutės pasakos gražios, bet šiandien anūkai, jos žodžių nuotrupas, tiesa, prisimindami, jau kitaip porina.

Bradūnas dažnai mėgina tą liaudies kalbą, jos nežeisdamas, taip pasukti, kad jos žodžiais būtų išsakomas šiandieninis mūsų tremties likimas, primenąs kartu ir žilą senovę:

Jau rasa nukrito
Ant žalios žolelės,
Ant žalios žolelės,
Lauko želmenėlin.

O kur man sustoti,
Kur man reiks nakvoti,
Kur man reiks nakvoti,
Migta be pagalvėlio?..(*Morėnų ugnys*, psl. 51)

Šitos pastangos tačiau nesiekia to radikalaus liaudies žodžio perkeitimo, kokį matome, ir vėl prisimenant Mackų, nepaprastai koncentruotam jo sakiny (**Neornamentuotos kalbos generacija**, psl. 30): „Nesuvisam išėjo, / tik suvisam negrįžo", išreiškiančiam mūsų padėties tragiką geriau, negu dešimtys straipsnių apie tai, ar mes liksim Lietuvai ištikimi ir grįšime, ar ne. Toliau tame eilėrašty sakoma:

pulki, mergele,
pulki, jaunoji
į gilų vandenėlį

saulelės paieškoti,
saulužės nebegrįžti.

Tragiškas kritimo į nebūtį judesys, švelniais liaudies žodžiais perduotas, kelionė į didįjį Negrįžimą. Šitokios gėlės išauga Mackui iš paveldėtų liaudies raštų lelijų.

Nevisa „liaudiškoji" Bradūno poezija lieka šitaip paties to liaudies dainų stiliaus ir žodyno dominuojama. Būna ir taip, kad jis paima seną tautosakinį simbolį ar sąvoką ir, pilnai apvaldęs, pajungia tarnauti jo paties pergyvenimui. **Devyniose baladėse**, „Grabadirbio" cikle yra eilėraštis apie mūsų laikų „graborius", kuriame seni lietuviško kaimiečio instinktai labai praverčia šiandieniam nelaimės krankliui:

Iš varnų skridimo aš nujausdavau,
Kur man steigt biurus ir dirbtuves,
Kokius tyrlaukius, kokias gatves
Pažymėti savo firmos ženklu...

O kad būtumėt jūs matę
Mano verslą momentuose mirties,
Žvilgantį ir gajų kaip gyvatę,
Lakančią iš delno nebūties. (psl. 115)

Ta sena liaudies gyvatėlė, tas žaltys, lakąs pieną iš dubenėlio, pavirsta šiurpiu modernaus gyvenimo komentaru. Toks žaltys jau turi nuo liaudies tradicijos

nebepriklausomą gyvenimą. Tokio tipo vaizdus dažniausiai sutinkame Bradūno „tamsiose prošvaistėse", kada poeto žvilgsnis nukrypsta ne tik į gyvenimo sopulį, bet ir į jo tragiką — į bedugnės kraštą, į pasaulio persimainymą dvasios įtempime, kada vizija tampa daug didesnė už tikrovę.

Bradūno sugebėjimas suvokti šitaip didelio ir tragiško meno pergyvenimo sudvasintą visatą veda jį į susitikimą su Čiurlioniu **Sonatose ir fūgose** (1967). Kai kam gali atrodyti, kad čia greičiau reiktų laukti prasilenkimų, negu susitikimų, nes bradūniškas tėvų sodybos išsiilgęs artojėlis stovi gana toli nuo Čiurlionio spalvomis ir formomis išsipildžiusios muzikalinės metafizikos. Iš tiesų tačiau yra tarp poeto ir tapytojo slaptas ryšys, kyląs iš gilaus Bradūno troškimo suvokti žmogaus-lietuvio gyvenimą kaip šventą apeigą, prasidėjusią žiloj senovėj, prie pagonių aukuro, ir besitęsiančią į krikščionišką santykiavimą su Dievybe. Bradūnas su Čiurlioniu susitinka pakeliui į kosminį būties pajutimą, prasidedantį nuo tėvų žemėje užburto begalybės ilgesio. Dėl to nenuostabu, kad, pavyzdžiui, „Pavasario sonatos" Finale Bradūnas pergyvena kaip saulės ir Ostijos ir duonos mistiką, rišančią jį su Čiurlioniu:

> Pačiame būties pakylėjime,
> Kai saulė zenitą pasiekia,
> Šventoj ir maldingoj kelionėj
> Mudu perlaužėm duonos riekę,
> Dalindamies pusiau... (psl. 37)

Panašiai ir „Saulės sonatos" Allegro poetas sako Čiurlioniui: „Tu garbini ugnį / Senųjų aisčių papročiu", skelbdamas, kad pastarojo menas esąs kaip svaja:

> Nepasiekiama ir neįspėjama,
> Neužgesinama, kaip Gabija,
> Aukso grūdu žvaigždynuose sėjama,
> O nokstanti širdyje. (psl. 17)

Šita paskutinė tuo tarpu Bradūno knyga atveria prieš jį naujus kūrybinius horizontus, kurie įgalina poetą suprasti pasaulio tragiką genijaus vizijoj ir į tos pačios tragikos pergyvenimą įpinti ir paprastą tikėjimą artojų Dievu, nuo senolių aukuro, per mažas sodžiaus bažnyčias po klevais, dabar iki Čiurlionio visatos klaikios didybės.

O vis dėlto galutinėj išvadoj Bradūnas kreipiasi į mus tik paprastais, giliai išgyventais ir nuoširdžiais žodžiais, kaip į tautiečius iš gimto sodžiaus: „Broli, kaimyne, žmogau — augintini dirvų molėtų, / Skliauto žvaigždėto sūnau, tremtini dienų laikinųjų". Jam rūpi „mažoji Dievo išmintis", o ne supainiotoj intelektualo vaizduotėj iškrypęs pasaulis. Todėl Bradūno poezija yra vienas iš sėkmingiausių bandymų kukliu, lietuviškų liaudies raštų gijomis išpintu žodžiu atkurti širdy mūsų prarastą tėvynę ir toj tėvynėj gyventi. Toks grįžimas namo, deja, yra iliuzija, bet, gal būt, mene širdies vizija svarbiau už beširdę tiesą.

LIETUVIŠKOJI KAIRĖ ISTORINĖJE PERSPEKTYVOJE

VINCAS TRUMPA

I

Visuomenės linkimas skaldytis yra naturalus reiškinys. Ligi šiol dar niekam nepasisekė sukurti vieningos ir drausmingos visuomenės, nors pastangų šia kryptimi buvo daug. Žinom, kas atsitiko su tariamai vieninga Mussolinio Italija ir Hitlerio Vokietija, vos tik spėjus diktatoriams pasitraukti iš scenos.

Mūsų lietuviškajame gyvenime taip pat buvome liudininkai, kai Antano Smetonos pastangos suvienyti ir sukonsoliduoti tautą davė visiškai priešingus rezultatus. Tauta ir jos vadovybė, tur būt, niekados nebuvo taip susiskaldžiusi ir pasimetusi kaip 1939 m. krizei atėjus. Vienybės nebuvo net ir ministrų kabinete, ir kariuomenės vadovybėje, kaip akivaizdžiai liudija Juozo Audėno ir gen. S. Raštikio atsiminimai. O pati tauta, į kurios vienybės jausmus buvo apeliuojama ištisą trylika metų, buvo taip suskilusi, kad (net baisu pasakyti!) ne vienas galvojo, kažin kas baisiau, ar svetimoji okupacija, ar tolimesnė iki kaulų smegenų nusibodusi diktarūra. Įsivaizduokite tik, kad net to paties Smetonos buvęs ministras pirmininkas taip apsidžiau-

gė jo pasitraukimu, kad pats savo noru grįžo iš užsienio ir pasidavė okupanto malonei. Jis dar ir šiandien čia, emigracijoje turi daug ir karštų gerbėjų, kurie šiaip jau, kitų ryšių palaikymo su kraštu šalininkų atžvilgiu, laikosi labai kategoriškai ir griežtai.

Emigrantinėse visuomenėse skaldymasis taip pat labai normalus reiškinys. Netrūksta jose ir vienybės bei drausmės skatinimo pastangų. Nenuostabu, kad ir pirmasis lietuvių emigrantų laikraštis Amerikoje pasivadino **Vienybė lietuvininkų.** Vienu metu garsiai į vienybę šaukė ir Jonas Šliupas, kuris, nors būdamas ateistas, vardan vienybės pasižadėjo kun. A. Burbai net išpažinties prieiti ir tą savo pažadą vykdė. Vėliau sustiprėjusi katalikiškoji srovė Amerikoje manė, kad Šliupas ir jo šalininkai yra didžiausi vienybės trukdytojai ir juos pašalinus tuojau pat vienybė būtų atstatyta. Neliko jiems skolingas ir Jonas Šliupas, kuris katalikų skelbiamą vienybę išvadino "šventabezdiška vienybe".

Negeriau, atrodo, sekasi ir dabartiniams mūsų veiksniams su savo vienybės ir vadinamosios tautinės drausmės agitacija. Kaip ir paprastai, juo daugiau apie ką nors kalbama, juo daugiau to daikto trūksta. Taip ir nuolatinis kalbėjimas apie vienybės ir drausmės reikalą rodo, kad nei vieno nei kito nėra. Nėra ir negali būti, nes ne susiskaldžiusi visuomenė yra kažkas nenormalaus, bet vieninga visuomenė būtų kažkas nenormalaus ir nesveiko. Kovoti reikia ne prieš visuomenės susiskaldymą, bet prieš per didelę jos pulverizaciją. Bent du frontai — pozicijos ir opozicijos — kiekvienoje demokratinėje visuomenėje paprastai yra ir privalo būti. Kovoti reikia taip pat prieš pozicijos pastangas nurašyti opoziciją į tautos priešų eiles. Tikslų atžvilgiu — noru padėti žmonėms — ir pozicija ir opozicija paprastai sutaria, jos išsiskiria tik priemonių pasirinkimo atžvilgiu.

Šios mano paskaitos tikslas bus bandymas išryškinti vieną mūsų visuomenės susiskaldymo aspektą, būtent, į kairę ir į dešinę. Tai, tur būt, pats natūraliausias kiekvienos visuomenės susiskaldymas. Bandysime atskleisti lietuviškosios kairės formacijos raidą ir mesti porą minčių dėl jos reiškimosi galimybių dabartinėje mūsų išeivijos visuomenėje.

II

Kada Lietuvos gyvenime ir lietuvių spaudoje buvo pirmą kartą pavartotas kairiųjų ir dešiniųjų terminas, man ligi šiol nepavyko tiksliai nustatyti, nors peržiūrėjau beveik visos mūsų spaudos nuo **Aušros** ligi 1905 m. turinį. Mykolas Roemeris savo studijoje apie Lietuvos atgimimą, kalbėdamas apie 1896 m. pradėjusį eiti **Tėvynės sargą**, apibūdino jo programą, kaip „klerikalinę kairę", nors pats **Tėvynės sargas** taip savęs niekados nevadino. Aptarimas, kaip ir daugumas būsimo profesoriaus ir Kauno universiteto rektoriaus Mykolo Roemerio aptarimų, buvo gana nusisekęs, ypač **Tėvynės sargą** palyginant su visiškai konservatyvia **Apžvalga**, arba tiesiog obskurantiška **Šviesa. Tėvynės sargo** redaktorius ir vienas judriausių bendradarbių buvo kun. Juozas Tumas-Vaižgantas, kurį, tur būt, neklystant galima pavadinti kairiuoju kataliku.

1906 m. iškilo reikalas kun. Juozui Tumui-Vaižgantui įeiti į **Vilniaus žinių** redakciją. Baisiai skėryčiodamasis jis tada rašė to sumanymo siūlytojams: „Esu katalikas širdyje... bet praktikoje esu liaksus, nedievotas, mažapoteris... Esu ultra liberalas, ultra progresistas, ultra demokratas, ultra taučius... Į Vilnių važiuoti", tęsia jis toliau, „tai kaip į Mandžuriją, dar blogiaus: reiks kariauti su vaidžia, su socialistais (kurių nepripažįstu buvimo racijos), su lenkomanais, na, ir su ultra katalikais ar ultra klerikalais, kurie, anot manęs, per daug dangumi užsiimdami, per mažai žeme

rūpinasi". Ir čia pat Tumas-Vaižgantas priduria: „Ne savo, o ne, bet savo ganomųjų žeme..." Dėl tolimesnės **Vilniaus žinių** programos jis, tarp kita ko, tame pačiame savo laiške rašė: „Kompromisų su dvarponiais — lenkais nedarysiu, kol jie nevirs į demokratus lietuvius". Lietuvis ir demokratas kun. Juozui Tumui buvo vienas ir tas pats dalykas.

Toks, galima sakyti, kairysis kunigas Tumas-Vaižgantas buvo visą savo gyvenimą. Ir tada, kai mažų parapijų komandoriumi ir klebonu būdamas kirtosi su dvasine vyriausybe dėl lietuvybės, ir tada, kai būdamas įtakingas kanauninkas ir artimas Antano Smetonos draugas, gynė kairiuosius rašytojus ir kultūros darbininkus nuo valdžios persekiojimų. Mokėjo jis net sugyventi su 1919 m. Vilniuje atsiradusia bolševikine Vinco Kapsuko-Mickevičiaus vyriausybe, versdamas į lietuvių kalbą, tarp kita ko, ir Lenino žmonos Ninos Krupskajos brošiūrą **Liaudies švietimą ir demokratiją.** Visuose tuose savo ėjimuose jis vadovavosi vienu vieninteliu principu — Lietuvos žmogaus ir liaudies meile. Tai buvo jo kairumo pagrindinis bruožas. Tai turėtų būti ir kiekvienos demokratinės visuomenės pagrindinis principas, būtent, padaryti gyvenimą kaip galima geresnį ir laisvesnį kaip galima didesniam gyventojų skaičiui.

III

Kaip kiekviena politinė sąvoka, taip ir kairės arba dešinės sąvokos yra reliatyvios laiko ir aplinkybių atžvilgiu. Kas vienu metu yra kairė, kitu metu jau yra centras arba net ir dešinė. Mūsų konservatoriams Martin L. King vienu metu atrodė beveik komunistas, dabar, kai atsirado Carmichael ir Brown, Kingas jau paslinko gerokai į dešinę. Amerikoniškos vadinamosios naujosios kairės akimis žiūrint jau net maskvinio tipo komunistai yra dešinėje.

idealas, dėl kurio susigrąžinimo būtų verta kovoti, kad savo kovoje Lietuva daugiau žiūrėjo į ateitį. Tikrieji Lietuvos laisvės kovotojai buvo ateitininkai, Lenkijos (ir iš dalies dominuojančios mažumos Lietuvoje) laisvės kovotojai buvo praeitininkai. Ir šiandien, kai mums kai kas iš tariamų Kudirkos varpininkų daro priekaištus, kad mes neva nesilaikome tradicijų, tuos priekaištus mes ramia širdimi galime atsukti į juos pačius. Jeigu kas iš dr. Vinco Kudirkos norėtų padaryti laisvės kovotoją, kurio akys būtų nukreiptos į praeitį, o ne į ateitį, tas turėtų grubiai falsifikuoti mūsų istoriją, tas pasirodytų visiškai nesupratęs Kudirkos atsivertimo dramos.

Jonas Goštautas, 1831 m. dalyvis, o vėliau emigrantas Prancūzijoje, 1832 m. išleido **Poną Teisėjaitį arba pasakojimą apie Lietuvą ir Žemaitiją**, kuris šiais metais lietuviškai pasirodė Vilniuje. Toje knygelėje tarp kita ko pavaizduotas susikirtimas tarp senosios ir jaunosios iš Vilniaus universiteto išėjusios kartos. Vienoje vietoje jaunosios kartos atstovas Žemaitis taip samprotauja: „Mes, lietuviai ir žemaičiai susiskaldę į kastas, iš tikro sudarome keistą visuomenę. Magnatas niekina balsuojantįjį arba septintos klasės bajorą ir biaurisi juo, ir jeigu su juo kai kada susiduria, tai tik iš reikalo. Balsuojantysis bajoras, nors ir neapkenčia magnato, tačiau iš reikalo šliaužioja prieš jį ant kelių, o pats niekina akalicos bajorą ir gėdinasi jo, šis atsilygina tuo pačiu. **Valstietis pagrįstai juos visus keikia, ir jis vienintelis yra teisus** (mano pabraukta). Mūsų neriša joks tautinis, broliškas saitas, nors visi esame kilę iš vienos giminės. O kam gi iš viso to nauda? Ogi maskvėnui, bendram priešui", baigia savo samprotavimus Žemaitis.

Reikėjo velniškos drąsos Jonui Goštautui, pačiam bajorui, išėjusiam iš dominuojančios mažumos ir dargi gyvenant emigracijoje, pasakyti, kad liaudis, neap-

kęsdama tos mažumos, buvo teisi. Ir toji liaudis buvo teisi, kai ji kėlė ginklą ne tik prieš maskvėną, bet ir prieš savuosius baudžiavos ir rykštės šalininkus. Ji buvo teisi ir tautinio atgimimo metu, kai ji drąsiai ir atvirai pasiėmė lietuvių tautos vairą į savo rankas ir kovojo ir dirbo ne senosios Lietuvos atstatymui, bet naujos demokratiškos, pažangios ir liaudiškos Lietuvos sukūrimui. Dabar ji atsidūrė pagrindinėje srovėje — in the mainstream —, šalia kurios tebebuvo negausi ir vis silpnėjanti konservatyti, obskurantiška ir fanatiška mažuma, kuri tebesvajojo apie praeitį, siekdama atstatyti Lietuvą amžinos unijos ryšiais surištą su Lenkija. Toji antroji srovė tebebuvo gyva ligi pat Nepriklausomybės laikų. Ją turėdamas galvoje socialistas liaudininkas Mykolas Sleževičius ir kalbėjo Lietuvos Steigiamajame seime: „Ne jums, ponai Liausai ir Grajevskai, sugriauti Lietuvos nepriklausomybę".

Reikia laikyti taip pat grynu nesusipratimu ir šmeižtu, kai tuos Mykolo Sleževičiaus žodžius kai kas nori dabar pritaikyti mums. Iš tikrųjų, tie jo žodžiai daug geriau tinka tiems, kurie užmerkia akis į visas dabartines problemas ir tesapnuoja vieną vienintelį sapną — kaip susigrąžinti praeitį. Jeigu reikėtų šias dvi XIX a. Lietuvoje pasireiškusias sroves — ateitininkus ir praeitininkus — aptarti politiniais terminais, pirmuosius būtų galima pavadinti liberalais ir pažangiaisiais, antruosius — konservatoriais ir atžagareiviais. Praktiškai vieni ir kiti dažnai taip ir būdavo vadinami, nevengiant pirmiesiems prikergti net maištininkų, revoliucininkų ir Voltaire idėjomis apsikrėtusių žmonių vardo. Ir tai buvo taikoma neretai ir Varnių, Kauno ir Seinų seminarijų klierikams, ir jauniems kunigams, kurie matė naujos, demokratinės, liaudiškos, visokios baudžiavos nusikračiusios Lietuvos idealą.

Kadangi laisvės, pažangos, liaudiškumo idėjos artimesnės kairei negu dešinei, visą tą srovę būtų gali-

ma pavadinti kairiąja srove, nors, kartoju, ligi XX a. pradžios ji tuo vardu nesivadino, ir jos tuo vardu berods niekas nevadino. Laisvės ir pažangos idėjos yra glaudžiai susijusios su esamos situacijos kritikos idėja. Be esamos situacijos kritikos, nesvarbu kokia ta situacija atrodytų gera, nėra ir negali būti pažangos. Be esamos situacijos kritikos negali būti ir nuolatinio laisvėjimo, kuris yra kiekvienos demokratinės visuomenės tikslas. Kas bijo kritikos, tas bijo pažangos ir laisvės. Ir mūsų vadinamų veiksnių kritikos baimė liudija, kad jų pagrinde nėra giliau suprasto demokratiškumo principo.

Jeigu man šiandien reikėtų pasirinkti pačius iškiliausius mano apibūdintos lietuviškosios kairės pradininkus, neabejodamas sustočiau ties Simono Daukanto, Vinco Kudirkos ir kun. Juozo Tumo-Vaižganto vardais. Visiems jiems būdingas kritiškas žvilgsnis į esamą situaciją, visų jų žvilgsnis nukreiptas į ateitį, o ne į praeitį. Visiems jiems charakteringas liaudiškumas.

IV

Taip atrodė lietuviškoji kairė iš istorinės perspektyvos. Tai buvo galinga srovė, nors ir griežčiau neformuluota, nors ir gerokai pakrikusi. Joje tilpo ir marksiniai socialistai, ir Kudirkos tipo demokratai, ir Tumo-Vaižganto tipo katalikai. Įdomu, kad jos atramą sudarė lietuviškasis kaimas. Socialdemokratai tik vėliau ėmė organizuoti miesto darbininkus ir amatininkus, kurie, reikia nepamiršti, buvo gerokai atsiknoję nuo lietuviškų reikalų, ir į juos apeliuoti kol kas tebuvo galima tik kartu su lenkais ir lenkų kalba.

Iš baudžiavos išsivadavęs lietuviškasis kaimas ne tik sparčiais žingsniais žygiavo į priekį, bet ir buvo imlus visokioms pažangos ir net revoliucijos idėjoms. Net ir Marksas nebuvo svetimas lietuviškam kaimui.

Marksą dabar net plikabambiai vaikai
Po kaimus išvardinti moka,

rašė 1895 m. Maironis **Tarp skausmų į garbę** poemoje, vadinas, dar prieš oficialiai susiorganizuojant Lietuvių socialdemokratų partijai.

Dešiniųjų ir kairiųjų sąvokos, kurios, prof. M. Biržiškos liudijimu, bene pirmą kartą buvo pavartotos 1905 m. Vilniaus seime ir kurios dar ryškiau išsikristalizavo rinkimuose į Rusijos Dumą, žengiant į Nepriklausomybę jau buvo giliai įleidusios šaknis. Tačiau keletas faktorių neigiamai veikė nepriklausomos Lietuvos gyvenimą ir skatino jame ekstremistinius sąjūdžius, nustumdami į šalį kairiųjų ir dešiniųjų susigrupavimus. Vienas tokių faktorių buvo Vilniaus netekimas, kuris buvo labai skaudžiai išgyventas, ypač jaunesniojoje kartoje. Lyg kokia nepagydoma žaizda, jis iššaukė tautoje patologines (paranoidines) reakcijas, pagimdytas neapykantos priešui (šiuo atveju, lenkams) ir per didelės (šovinistinės) meilės savo nuskriaustai tautai. Antra, 1922 m. konstitucija, nukopijuota iš Prancūzijos modelio, skatino per didelį partinį visuomenės susiskaldymą, kurį dar padidino stiprios žydų, vokiečių ir lenkų tautinės mažumos. Trečia, komunistinės Rusijos ir fašistinės bei vėliau nacionalsocialistinės Vokietijos atsiradimas Lietuvos pašonėje negalėjo neprisidėti prie ekstremistinių judėjimų sustiprėjimo. Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo normalus demokratinis procesas pasidarė iš viso nebegalimas, kas irgi sudarė palankią dirvą visokiems ekstremizmams. Dėl to, kaip jau minėjome savo šios paskaitos pradžioje, nežiūrint nuolatinio raginimo į vienybę ir drausmę, nežiūrint visų politinių partijų uždraudimo, 1939 m. krizei atėjus tos vienybės ir drausmės ypač pasigedome.

Nereikia dėl to per daug stebėtis, kad Raudonajai Armijai okupavus Lietuvą, nemažas kairiosios, ypač

jaunesniosios kartos inteligentijos procentas nuėjo kolaboracijos su okupantu keliu, juoba kad tai nebuvo vien tik okupacija įprastine šio žodžio prasme, bet pridengta dar ir socialinės revoliucijos šydu, apie kurią svajojo ne vienas varpininkas ir socialistas, vargiai galėdami pakęsti senąjį režimą. Vardan teisybės, negalima nepaminėti, kad ir gausiuose katalikų sluoksniuose buvo tokių, kurie su tam tikra viltimi žiūrėjo į socialinės revoliucijos rytojų. Pakaks tik prisiminti garsųjį kun. Krupavičiaus memorandumą.

Be abejo, labai greitai visiems paaiškėjo, kad toji socialinė revoliucija, kurią atnešė Raudonoji Armija ir kurios vykdymas buvo atiduotas į labai negausios ir tautiškai nereprezentatyvios komunistų partijos rankas, buvo visiškai ne tas, apie ką svajojo dalis kairiųjų ir dešiniųjų intelektualų. Iš čia ir, iš pradžios, dvasinės rezistencijos, o vėliau — ir labai kruvinos partizaninės kovos laikotarpis. Iš čia ir tas didysis tautos exodus į Vakarus, kurį daugiausia pasirinko tautininkai ir dešinieji aplamai, bet kuris palietė nemaža, ypač senesniosios kartos kovotojų dėl Nepriklausomybės ir be kompromiso stovinčių ant Lietuvos nepriklausomybės idealo kairiųjų vadų.

Kaip atrodo šiandien kairės ir dešinės klausimas mūsų emigracijoje? Be abejo, tur būt, nereikia nei sakyti, kad 15 VLIKą sudarančių politinių partijų ir vadinamų kovos organizacijų toli gražu neapima visos mūsų emigrantinės visuomenės. Toje penkiolikoje netelpa nei visi bendruomenininkai, nei tarybininkai, nei vienybiečiai, nekalbant jau visiškai apie laisvininkus ir vilnininkus. Visiškai bergždžia būtų bandyti aiškinti tos penkiolikės programas ir idėjinius ar kitus skirtumus, nes jokių programų jos neturi ir jokių skirtumų tarp jų nėra. **Laisvoji Lietuva** giria **Varpą, Varpas** giria Rudį ir t. t. ir t. t. Viena galima aiškiai ir tvirtai pasakyti, kad visa ta penkiolikė, tariant

kun. Tumo-Vaižganto žodžiais, yra ligi kaulo smegenų konservatyvi. Dėl to veltui joje ieškotum bet kokios kairės. Jos ten nėra, nors joje randame ir buvusius socialdemokratus ir buvusius valstiečius liaudininkus.

Drįsčiau tvirtinti, kad toji vlikinė penkiolikė ne tik neapima visos emigrantinės visuomenės, bet ji nesudaro net tos visuomenės daugumos. Dauguma yra kažkur kitur, ir ji juo toliau, juo drąsiau ima reikštis. Dr. Juozas Girnius paskutiniame **Į laisvę** numeryje kalba apie „valstybininkus" ir „tautininkus". Nors vardai nelabai simpatiškai parinkti, bet idėja gana gerai pagauta. Tai, ką jis vadina valstybininkais, būtų galima pavadinti konservatoriais dešiniaisiais, tai ką jis vadina tautininkais, būtų galima pavadinti liberalais kairiaisiais.

Paskutiniu metu, sąryšyje su krepšininkų išvyka į Lietuvą, tas mūsų visuomenės skilimas į konservatyvią dešinę ir liberalią kairę — į krepšininkus ir antikrepšininkus — pasiekė didžiausios įtampos. Ir tikėkite man, tas skilimas nei kiek ne menkesnis, kaip savo laiku skilimas tarp lozoraitininkų ir antilozoraitininkų, vlikininkų ir antivlikininkų. Juk į jį įsijungė beveik visi veiksniai, beveik visa spauda. Jis suskaldė net šeimas ir draugijas, jis, kaip anoje biblijinėje pranašystėje, "sukėlė brolį prieš brolį ir sūnų prieš tėvą".

Gal taip ir gerai, gal taip ir sveika, gal taip ir turi būti. Net ir emigrantinės visuomenės negalima ilgai išlaikyti pavožtos po rėčiu, kaip perekšlės vištos. Nesigilinant visiškai į tai, kiek toji išvyka padarys naudos ar žalos, reikia džiaugtis vien tuo, kad pagaliau dalis mūsų visuomenės išdrįso. Visuomenė be drąsos lygi avių bandai, kurią kur nori, ten vesk. Lygiai prieš penkeris metus, siaučiant pirmajai raganų medžioklių* bangai, kalbėdamas šioje pačioje au-

* Kaip nereikia suprasti raganų medžioklės termino, aiškiai parodė Antanas Kučys, pasisakydamas dėl mano *Varpo*

ditorijoje,** reiškiau abejonę, ar dar iš viso pas mus galima atvirai ir tiesiai kalbėti. Šiandien tokios abejonės ir baimės jau nebėra, šiandien jau atvirai ir tiesiai gali pasakyti, kad esi krepšininkas. Esu tikras, kad taip galėtų pasakyti ne tik daugumas santariečių, bet ir nemaža mūsų visuomenės dalis.

Ar iš tos visuomenės dalies išsivystys mūsų lietuviškoji liberalinė kairė, ateitis parodys. Viena yra aišku, kad tokia lietuviškoji kairė yra baisiai reikalinga šandien, kaip ji buvo reikalinga ir tautinio atgimimo metu. Kaip tada ji buvo reikalinga visai tautai sujudinti, taip ir dabar ji reikalinga emigrantinei visuomenei išlikti gyvai ir kūrybingai. Kartoju, pozicijos ir opozicijos buvimas negali aplenkti ir emigrantinės visuomenės. Kadangi pozicija šiandien yra dešinėje, opozicija privalo būti kairėje. Jos taip ir turi būti traktuojamos, nei nebandant sverti, kas geresnis lietuvis, ar didesnis patriotas, nei nebandant svarstyti, kas yra patriotinėje visuomenėje, kas už tos visuomenės ribų. Tokie svarstymai, deja, gana dažni mūsų spaudoje, tėra niekas kita, kaip paranoidinės fantazijos pagimdyti produktai, tėra tik paranoidinio stiliaus prasiveržimas mūsų politikoje. Norint prieiti prie bent kiek sveikesnio santykiavimo, reikėtų pripažinti, kad ir pozicija ir opozicija siekia vieno ir to paties tikslo. Tik priemonėse ir taktikoje jos išsiskiria. Taip paprastai sveikoje visuomenėje ir yra. Tikėkimės, kad ir mūsų išeivijos visuomenė išsikrapštys iš laikinos psichozės būsenos.

---

kritikos. Jam atrodo, kad be galo konservatyvioje mūsų visuomenėje pavadinti Kairį ar Bielinį konservatoriais reiškia raganų medžioklę. Niekas viduramžiais ant laužo nedegino, jei kas buvo pavadintas davatka. Jeigu A. Kučys net tokių dalykų nesupranta, be abejo, būtų tuščias reikalas su juo toliau ginčytis.

**) Santaros - Šviesos suvažiavime.

VĖJAS

VELTA SNIĶERE

Pasikelia vėjas.
Ne iš viršūnių, ne iš šakų, ne iš pašakių lapų —
Iš pienių pūkų, branduolių ir medaus korių,
Iš plonųjų žolių šaknų
Pasikelia vėjas iš gilumos.
Plazda nuostabios varsos ore,
Ateinančio vėjo gūsis atrieda;
Iš plonųjų žolių šaknų pasikelia vėjas.
Pasikelia vėjas.
Pasikelia vėjas iš gilumos.
Pučia rytys.

Kaip erdvėj sparnai,
Kaip kalavijo švytravimai.
Atjoja manęs, teišsitaško sidabro jūra!

Debesyse pasirodo raitelis,
Visas auksinis, sidabrinėse putose.

* * *

Aš sugrįšiu, pareisiu namo,
Tu sakei,
Nes be tavęs neturi skonio nei vanduo, nei burna.

Stiprus ir neklystantis ir juokies kaip audra
Tu, niekad kitoks nebuvai,
Taip sakei.

Už balstančios tolumos, už rausvo saulės pakraščio —
Toli tau ateiti toli — išeisiu tavęs pasitikt.

DAIKTAI

Kaip sraigių vokai atsidaro
Daiktai
Skausmingai nuogi.

Kai glostyt norėjau —
Pasidarė
Kaip iš stiklo išlieti.

Liko tiktai apybraižos.
Patys
Spindi vieni pro kitus.

LYGUMOJ

O, kaip artėju aš prie tavęs —
Palengvėle lėtai.
Kai pažiūri staiga į mane,
Aš esu kaip medis,
Įaugęs į žemę,
Kurs užsimiršęs linguoja vėjuje.

O, kaip mane lenki,
Šypsena ir žodžiais lėtais,
Pamesdamas pakopas
Ir ardydamas tiltus užu manęs.

Nueina miškai ir vandenys.
Staiga stovėsime lygumoj
Nesaugomi.

PUSIAUSVYRA

Janio Klavsono atminimui

ASTRĪDE IVASKA

Raštuotos antklodės vėdinasi vėjuj.
Rytmečio tinklinė paklodė tokia vėsi.
Vasaros langai plačiai atdari.
Šūkaudami žaidžia vaikai už tvoros.
Kažinkas kala kažkur, daužo vinis,
gal būt, stato namus arba taiso stogą —
dar toli ruduo.
Pakelės žolės sugalvojo pražįsti,
saulėgrąžų galvos linksta kasmet žemiau.
Jei šiandiena manęs paklaustų, iš kur ateinu,
negalėčiau atsakyt. Kai žvelgi pro peteliškės sparną,
visas pasaulis susilieja į vieną.
Visa, kas liks iš vasaros, bus įrašyta
į vieną vienintelį rudenio lapą.

SENTĖVIAI

Mano kraujas sūrus,
nes šešiolika tolimo
plaukiojimo kapitonų
svajoja apie jūrą.

Mano kraujas niūrus,
nes Kuršo karaliai
klejodami
mojuoja kumščiais.

Mano kraujas švelnus,
nes lengvomis vyžomis
lybių moterys
ranka už rankos vaikšto.

TINKLAI

Kur audžia mums tinklus, kas gali mus pagauti?
Šakos prieš saulę audžia tinklus, kas paklius į juos?
Man pasisekė gimti prie įlankos, kur žemė sena
ir dar senesnė jūra. Bangos audžia tinklus, traukia
/mane atgal
į praėjusius amžius... Bet gyvenimo niekas negali
/iš manęs atimti.
Bangos audžia tinklus, juose užkliūva putos. Supasi
/paukščiai.
Ar jauti naktimis, kaip sujuda gintaras jūros dugno
/gyslose?
Mes vaikštom laisvi su vėju. Saulė audžia tinklus
nuo vieno dangaus krašto lig kito.
Man patinka kristi į juos ir suptis išplėstom rankom.

TIKROVEI

Kaip duonos riekėn įsikandu į tave, tikrove,
tu man vienintelė gali dar duot jėgų.
Nei ilgesys, sapnai, nei atsisakymas gyvenimo
manęs jau nebegali pamaitint.
Tavin įsisiurbiu kaip slyvon mėlynon, tikrove,
ir sultims leidžiu lūpomis tekėt.
Tik prieš tave vienintelę jaučiu atsakomybę,
nes noriu tavyje save pajust.

ŠAUKSIME

Statysim namus iš vėjo, kurie supsis guobos šakose,
statysim iš vėjo namus,
iš lietaus, kuris matuoja atstumą tarp debesų ir žemės,
iš lietaus,
iš parudavusių lapų statysim namus
ir pavadinsime savo vardu.

VEIDRODŽIŲ RINKĖJAS

AINA ZEMDEGA

Mylimoji —
perku rikšas ir mulus,
kad rasčiau tave.
Povandeniniais ir oro laivais skubu
tave pasivyt.

Mylimoji —
mano kupranugarių karavanas
kasmet darosi ilgesnis,
nešdamas veidrodžių naštą,
kur tavo veidas ir tavo pavidalas miega.

Numylėta —
kai dykumų smėlis
graužia man lūpas,
kai kupranugariai, mulai ir rikšos
krenta pavargę ant žemės,
aš pakeliu vokus sunkius
ir veidrodžius, kaip apelsinų medžius,
kaip pomidorus į lysves sodinu.
Spindinčioj tamsoj tada einu
nuo tavęs į tave,
glostydamas tavo kaklą
šiltam ir kvepiančiam stikle.

Mylimiausioji —
atrakink veidrodžius.

PASAKOJIMAS APIE ŽEMĖS SŪNŲ

ir žemės sūnus ėjo,
ėjo
ligi atėjo ant laivo
ir laivas jį įnešė miestan
miesto stikliniai namai
pasilenkę
žvelgė
į jo mėlynas akis ir
pasakė

ATEIK
būk vienas mūsų

ir žemės sūnus
nuėjo su jais
ir pasidarė
miesto stikliniu namu
raudonom stiegėm dengtu stogu

dabar jis turėjo
plačius arimus
kertamą mišką
tvartus galvijų
ir dainuodamas jis
ėjo sunkiu žemės sūnaus žingsniu

tol
kol žemė išgirdo jį ir ėmė jo geisti

ir geismas
virto blogybe
sauja po saujos ji vogčia ėmė slinkti iš po pamatų
per daubas ir išraižytus slėnius
požeminiais bėgiais ir pro povandeninius tunelius
ir skandino namą

žemės sūnus skendo

bet žmonės sakė
žiūrėk
jis žemėn įauga
ir tie raudonais stogais

ir tik vėliau
žymiai vėliau
laivas atplukdė atgal žemės sūnaus obelyną.

ŠIENO MĖNESĮ

Krentu kaip obuolys į žolę
šiltas nuo saulės šilimos.
Pavėsinga šviesa
su augimo kvapais
susimaišiusi,
paskandina mane
nuostabion gelmėn
po daug, daug, daug
vasarų.

Guliu tyli ir stebiuos —
žolė aukšta kaip beržai,
tiek pat giliai mėlynėj,
ir žiedai
lygiai džiaugsmingai žėri,
kaip gėlės anoj tolimoj, tolimoj pievoj —
tokioj tolimoj kaip pasaka.

* * *

Vienoje rankoje nešu aš savo mirtį,
kitoje — meilę,
ir kartais jos taip lygiai sunkios
ir taip vienodos,
kad bijau
aš kokią dieną
nežiniom
tau savo mirtį duoti
vietoj meilės.

* * *

Sugrįšiu vėl atgal —
lengvai ir ant pirštų galų seksiu
tavo pėdas, eisiu per tavo kambarius,
lūpom daiktus liesiu
ir gersiu tave iš jų,
tavon sutemon įsiglausiu švelni
tau ant kelių —

Žėrėsiu
ant tavo rankų.

BERNIUKUI SU MIRUSIA ŽUVĖDRA RANKOJE

* * *

Prabėga pro šalį
saulė ir vaikai,
neklausdami
kodėl aš
nebenoriu bėgti.
Ir dienos užželia tokį,
kuris laiko kelyj sustojęs
nebemoka daugiau tuščiuose prieškambariuose
džiaugtis,
kuriam baisu
kopėčiom,
atremtom į netikėjimą, kopti.

METAMORFOZĖS

GUNARS SALIŅŠ

Vis labiau ir godžiau
panašėju į žemę:

mane apsėja
mane šienauja,
ir karvės mane
ėsdamos mūkia,
mūkia aukšta ir žema gaida —
ir kas gi būt tikėjęs,
kad many tokia garsų gausa!

Ir ežerai manyje nuskendę
ir upės,
žuvys neršia ir nardo,
lydžiai ir ešeriai —
ak, mano godi meškeriotojo siela!

Ir dar, apie vandenis kalbant,
tai šuliniai many:
mergina šoko
paskui verpstę, ir ji
atsidūrė
mano
požemy —

ten duona baigia perkept,
ten avys prašos kerpamos,
ten tūkstantmetis seneliukas
nori pirtin.

Gera mergina grįžo
auksu žėrėdama,
kopė per skliautą, kilo
ji saulute.
O man prikaišioja —
kad galvą susukau mergiotei...

Tiek to, bus gerai,
nepriverskit tekėti,
nes man ir taip
smagu apie ją skrieti —

Kartais man vandenys tamsoj, kartais laukai —
saldu su vandenims gulėt, su laukais bėgt —
su laukais bėgt,
su akmenim sapnuot
ir mąstyt, svajot su šiaudais ir šienu —
ir gal todėl jaučiu aš
tokią palaimą.

Ir dar jaučiu kas kartą vis tikriau, giliau,
kad grįšiu į tenai iš kur atėjęs. Ir tada
iš mano molio
telipdo Dievas anteles
ir įpučia į jas
dainą iš mėlynos erdvės.

JUODOJI SAULĖ

Čia tokia vieta — be langų.
Saulę, jei nori, turi maišais įsinešti —
bonkom, alaus skardinėm —
arba merginų skraistėm.

Tą mes ir darome.

Bet mano draugas, jūrininkas, dailininkas,
kurio protėvis Saulės mūšyj kovės
ir kurs patsai iš Kuršo dezertyravęs
jūroj su saulės dukterimi glamonėjos —
šis draugas jau seniai
Grinvičiaus rūsyje
dabar tetapo
juodą saulę.

Dažai ant drobės klodais susiklostę, lyg piliakalnis,
tarytum ne metus jis būtų tapęs,
o šimtmečius, —
lyg kasant ten, atrast galėtum
išnykusias civilizacijas,
ugniaviečių žymes, puodų šukes,
karo kirvius, adatas, sages,
Joninių laužus, leliojimus,
šukas iš saulės dukterų plaukų,
kaulus išblyškusius —
dabar viską dengia skliautai juodi,
dar juodesnė saulė.
Daros niūru, nepadeda
daugiau nei bonkos, nei skraistės.

Išeinam į gatves.
Kryžiuojas žingsniai.
Lėtai pradingstam
akmenų tamsoj
pavieniui.

Tada — už valandos, dviejų?
sustojam vėl kartu:
tamsa
keičias
kyla —
dvelkia kvepiančiais rastais ir alsavimu
gyvu! Ir staiga
virš mūs gaidys pragysta — ir matome:

per New Yorką teka
seni takai, milžinai,
spalvingi kiklikai,
seniai buvę auksaplaukės...

„Sveiki, broliai, klajūnai!"
nuskamba tamsoj...
— Iki pasimatymo...

Žalia
rasoja mūruose aušra,
paskutinėm smuklėm
merkias
akys.

PAVASARIS MIESTE

Vieną dieną, kuri lynojo
švelnia šiluma,
pajutau — ant smakro,
pajutau — skruostuose
ne barzdą,
bet pirmą žolę dygstant.

— Na, ir surado vietą, kur augt! —
bumbėjau, ir žodžių kruša
sutikau pirmą žalumą.

Ir kai ruošiausi leistis į požemį,
kažkieno lengva ranka palietė mano pečius:
„Ir koks gi tu negudrus!
Kur turėtų dygti žolė mieste,
kai jai skirtas
tiktai akmuo?“

Žvilgterėjau:
ir jo skruostuose
dygo, žaliavo
žolė pirma
ir skleidėsi pirmos žibuoklės...

Pavasaris buvo mieste.

PASKUTINIO TEISMO RYTAS

Jei mirtis tėra miegas tiktai,
oi, kaip keltis aš nenorėsiu,
kai šauks paskutiniai trimitai gūdžiai!
Jei mirtis tėra miegas tiktai,
gal būt, ir nedraus angelai,
kai ant kito šono išsitiesiu.
Jei mirtis tėra miegas tiktai,
oi, kaip keltis aš nenorėsiu.

VIENŲ ŠERMENŲ MUZIKANTAI

Rytui švintant pas mus renkas
begęstantys žmonės,
lipa ant stalo, lovos, lentynų,
lyg veržtųsi jie dangop — ir šaukia
užkimstančiais balsais
pagarbinimą —
tėvynei? laisvei? ar gėlėm?

Ir kai visai užkimsta jų balsai, jie pučia
į atvertus, tuščius delnus, lyg juose būtų
penki netilstantys trimitai.
Nuo lubų krinta kalkės, ne malonė,
nubaltindamos išpūstus jų skruostus
ir nosis, tarytum klounų.
Namiškiai juokias, ploja,
žegnojas, kalba „Tėve, mūsų".
Su veidrodžio šuke berniukas švitina
jiems į akis saulės zuikučius iš giesmės
„Ryto šviesa, amžinoji".
Bet jų blakstienos nesuvirpa,
akių lėlytės plačios, lyg katinų tamsoj.
Teisingumo akys.
Amen.
Bet jie tebepučia —
dejones? šlovę? — Kam?
Tėvynei? Kritusiem didvyriam? Gėlėm?
Gatvėm? Laisvei? Kritusiom merginom?

Neklausinėkit! Nes jie
šermenų muzikantai negalį užbaigt. Mus jungia
bendras bemiegis riedėjimas
tamsoj
su kritusių sapnais.

SALOMĖ

Ž. H. V.

VIZMA BELŠEVICA

Jei nepasiimčiau tavo galvos,
Tu pasiimtum mano.
Tik budelio kirviui tau pritrūktų drąsos.

Mano akys,
išdegusios klaidžiojant tavo plaukų juodoje liepsnoje,
aklai žiūrėtų į tave.

Mano skruostai,
įdubę laukimo ir nerimo naktimis,
sustingtų kartėlio raukšlėmis.

Bet bučiniai ieškoję tavo burnos,
suplėšytų mano lūpų įtampą
ir išsilietų karštu krauju
Tavo abejingumo sidabriniam inde,
Jokanaan.

PROMETĖJAUS ŠAUKSMAS

I

Visi dievai savus Prometėjus prikala...
Plieno ir aukso grandinėse skamba
Naktų juoda, atsargi tyluma.
Besočiais laužų liežuviais alsuoja
Dienos šventyklų tvankiuos šešėliuos.
Magnetais iki tirpulio artyn pritrauktas
Gyvas taikinys —

Prometėjaus širdis,
Raudonas kumštis prieš jėgą visų dievų.
Galingas kumštis, kurs užsigniauždamas spėja
Atmušt kulkos naikinantį švinį.
Saugantis kumštis, kurs atsiveria taip,
Kad net liepos žiedų švelnių dulkių
Lengvo pustymo nesukliudys...

Begaliniai maža jo širdis.
Jo širdis begaliniai didelė,
Kad gali jauno kraujo įlieti
Į žemės užkalkėjusias gyslas,
Kad įsako plakt savo pulse
Tolimų žvaigždynų spinduliam.

Nesavanaudė Prometėjaus širdis.

III

Ereli!
Tu jau seniai jiems nepriklausai.
Kas dieną tu mano kraują geri.
Kas dieną tu mano kūną draskai.
Nagus galandi mano širdy.

Ereli — tu mano!
nuo pavydu degančių akių
Iki švelniųjų pasparnės pūkų.

Ereli,
jie mano,
Kad tavo plieninis snapas kartu su tulžimi
Gali sąžinę išplėšt.
Bet tu žinai, taip pat, kaip aš,
amžiais tam nenutikt.

Į mano kančios išplėstas akis
Pasaulio skausmai, sumišimas, kartėlis ir netiesa
Žaibais ir perkūnu trenkia.
Tu neleidi primerkt man vokų ramybėj, laimėj.

Ereli, ačiū tau, kad visa matau,
Kad mano kančia leidžia išgirst mylimųjų šnabždesį,
Kūdikio lūpų virpesį prie motinos tvinkstančių krūtų
Ir kietų rankų pokalbį su kūjo kotu ir žeme.
Ereli, ereli, kol tu draskysi mane,
jiems mūsų nepalaužt.
Niekada...

BENZINO BAKAS

IMANTS ZIEDONIS

Kiek nebuvo tekančio smėlio...
Kiek nebuvo klampių purvų...
O kartais net kelio nebuvo.
Kai pagalvoji — kur protas?
Tiktai kelios kapeikos už litrą,
O vienok — kiek rublių brangių
Šiuos vingių, vingelių keliuos
Prašvilpta, pravažinėta.

Bet jei kas mane sugrąžintų
Į pirmo starto vietą —
„Tu neeikvok benzino!“ tartų.
„Tu nevingiuok taip daug!“ —
Vistiek, ant pirmosios kalvos
Trenkčiau į saulėtekį lėtą.
Per pirmą brastą į ten —
Kur važiuojančių nedaug.

Aš galėčiau ir tiesiai važiuoti,
Bet už kalno liks nematytas
Žalias sodas — mūs tėvų sodintas,
Žalias laukas — mūs brolių sėtas.
Aš galėčiau ir tiesiai važiuoti,
Bet už kalno liks nematytas
Kelias, mūs motulių žingsniais
Nuvaikščiotas, šventas.

Ak, tėviške, tavo vingiai
Įrašyti mano pase.
Čia pat, už beržyno šio žalio
Nuo asfalto nusuksiu ašai.
Siaurų kelių ir kelelių šonuos,
Toli nuo įprastų vėžių,
Kokie melsvi, melsvi ir gilūs
Bunda rytais ežerai!

Kai neoš apie mane vėjai
Iš dangaus tolumų keturių
Ir pavargęs motoras sakys:
— Jau viskas. Daugiau jėgų nėra... —
Jūs palikit many dar benzino
Keliem atsarginiam kilometram.
Ir tada išnarstę dalis
Padekit mane...

* * *

Aš stabteliu pakelėje. Kadais čia buvo namai.
Aš rašau sena anglimi
Ant kaminų paminklų
Dainą apie šaltus pečius
Ir išblėsusias anglis.
Apie katinus be priekrosnio,
Vaikus prie motinos lavono.
Aš rašau sena anglimi,
Kurią suradau griuvėsiuose.

Žmonės, tik nenugriaukit
Paskutinius paminklus kaminų,
Tebus tokia vieta, kur griuvėsiuos
Laukinės obelys augs!
Tešliauš apyniai žole,
Ieškodami virpčių,
Rožių atžalom sodas užaugs,
O karklelių atžalom takas!

Rašau apie laimę liejamą
Naujų metų naktį priežade,
Rašau apie duonos kvapą,
Eglišakių spraksėjimą
Didžiajame duonkepy
Ir apie mažą bandutę —
Pagramduką.

Čia buvo žmonių namai.
Pelenai pavirsta žiedais.
Plytos įauga žolėn,
Kaip skausmai atminimų liūne.
Rytoj manęs jau nebus čia,
Bet šiandien man skaudu ir rašau
Ant kaminų paminklų
Sena anglimi.

VAIDUOKLIŲ VALANDĄ

BAIBA BIČOLE

Pro duris įeina pilka spalva,

sustoja kampuos, prie sienų, langų,
tyliai slysta
virš visų spalvų,
ilgais, balzganais pirštais
plėšo tinklus
siūbuojančius.

Siaube žiūriu veidrodin —
akys sudžiūvę lapai pilki,
voratinkliuos burna,
ir matau —
mano oda
greit supleišės
ir nubirs ant grindų.

Staiga —
Trys šviesos spinduliai,
trys aukso virvės
apsiveja aplink
ir kelia, kelia, kelia —

Mano vaikų balsai.

SVAIGULYJE

Lėti vandenys supa mane
Lėtam svaigime,
Minkštai atsitrenkiu į geltonas sienas, geltonas
/šviesas,
Tai tolstančias, tai artėjančias.
— Gal tai vandens lelijos?
Kodėl taip nuostabiai karštos?
Nei skinamos, nei kvepiančios,
Vien akim atmenamos
Vandenyse auksiniais švietalais.

— Nusiūbuoja vandenys
Mane nuo karštųjų žiedų,
Prie aklos stiklo akies,
Kurioj ragena tampu —

Į miestą grįžiuos.
— Tenai lankstūs namai
Vėdinas vėjuj,
Bet gėlės apsunksta,
Ištysta ir pilkėja —

Šiuos namus
Nuo išpustymo,
Šias gėles
Nuo sustingimo
Gelbėt man? —

Supa mane vandenys,
Liūliuoja, užliūliuoja —

Pasąmonės laivai
Neša lengvai,
Lengvai neša
Ir krinta giliai.

KANKINTOJAS

Nerimas pakabina
aukštai vadžiose,
sudraskęs tinklą po kojų,
atgena šiaurės vėją,
atgena dykumų vėją
stūgaut,

jūra įsisupa savy,
neišsitaško,

žemės obuolys perplyšęs pusiau,
išstumia degančią sėklą —

krisdama nenukritau,
leisdamosi nepakilau,

mėtydamosi
vadžiose
raudonom pėdom.

POETUI, KURĮ MYLĖJO SODAI

AINA KRAUJIETE

Aš įdaiginsiu mėlynąją slyvą
jūroj giliai, ten, kur pursiai,
lyg vaismedžiai balti, kai saulė ilsis
žieduose bitėm atvertuos,
ir bangos virš gelmės, lyg vynuogių šlaitai
kyla ir leidžias.
Aš įdaiginsiu mėlynąją slyvą
jūroj toli, kur renkas, supas debesys
ir daugiašakius
šešėlius mėto vandenin —
gal būt, jinai prigis
ir danguje išsišakos
viršūnėm,
prinokusių vaisių pilna ir lapos
su kintančiais debesimis,

ir vietoj mano ašarų
kris melsvos slyvos,
slyvos,
lyg lietus.

IN MEMORIAM ANNO 1945

I

Didvyrių kantata.

Neklokite džiaugsmui lovų,
ištieskite įkapes —
daugelį didvyrių pagerbt
šiandien
per vėlu laurais.

Skeveldrų suraižytas kūnas,
siaubo iškreipta burna —
kapo guolis siauras
ne vieno didvyrio dalia.

* * *

Tėvai —
pakeiskit darbo rūbą,
motinos —
apsigobkit šilkine skara,
nuotakos —
išpinkit plaukus, kaip tądien
didvyrius išlydint
karan,

nes šiandien
pilkuos, neobliuotų lentų karstuos,
keliais per skiedras ir skujas,
sūnus ir vyrus išlydėt pas vėles
leista
tebus.

Žmonos —
per vėlu jau lino paklodes velėti,
broliai —
per vėlu vario taures prie lūpų kelt,
mergaitės —
jums ne su mirtom ir laurais
ateit,
šią naktį
žuvusiųjų
sielom išklyst.

* * *

Neklokite džiaugsmui lovų,
ištieskite įkapes,
daugelį didvyrių pagerbt
šiandien
per vėlu laurais.

IŠ UŽPIRKTO ROJAUS

Kovas —
bet čia nepražys dafodilai,
kaip kitur, kai pavasaris soduos ir gėlių induos. Čia
/lašės
tiktai stogai

nuo ryto lig vakaro.
Todėl negera trokšti spalvų, kurių
skaistumas ryškesnis būtų už ryškiausių

žiedų.
Vingiuotose gatvelėse spalvos prikibę prie namų,
vietoje kekėmis
sirpstančių uogų, vaisių, lyg pigių
saldainių dėžių dangčiai, nes čia perkamų apgaulių

didmiestis.
Tai vis reklamų
spalvos. Įžūliom šviesom jos akina, moja
ir ieško
nesamo džiaugsmo mylėtojus
ir kiekvieną, kuris nusidėt norės
įvilios
į čia,

suvedžios. Paauglio drovumu ir raidžių spindesiu
veide, lyg pažadėtos žemės atšvaistu, jis maigys
/pinigus

delne, ir bruks banknotą po banknoto
pro kasininkės lango grotus,
nekantriai geisdamas įeit vidun, kur jo jėgas
apnuogintomis kūnų vizijoms

apvils —
nes čia toks kvartalas.
Kovas —
nežydi dafodilai,
tik karts nuo karto iš užpirkto rojaus
išstumtasis

pasikaria.

VITAUTS SĪMANIS gimė 1928 m. Latvijoje. Studijavo Illinois Universitete, Institute of Design ir Čikagos Meno Institute, kurį baigė 1954 m. Dalyvavo Meno Instituto parodose 1954, 1959 ir 1961 metais, taip pat grupinėse parodose Čikagoje, New Yorke ir kituose miestuose.

OJARS ŠTEINERS gimė 1927 m. Latvijoje. Studijavo Čikagos Meno Institute (1953-1957 m.), kur laimėjo E. Ryerson Foreign Travelling Fellowship studijoms Europoje. Keliavo po Ispaniją ir Italiją. Dalyvavo Momentum, Čikagos Meno Instituto metinėje parodoje, keliose grupinėse parodose New Yorke ir kitur.

ILGVARS ŠTEINS gimė 1925 m. Latvijoje. Studijavo dailę Vokietijoje ir Ontario College of Art Kanadoje, kurį baigė 1957 m., laimėdamas Gubernatoriaus premiją. Asmeniškos parodos Toronte, Halifaxe, Montrealyje ir Bostone. Dabartiniu metu dirba kaip biologinis iliustratorius.

EDVINS STRAUTMANIS gimė 1933 m. Latvijoje. Studijavo Čikagos Meno Institute (1952-1956 m.) ir Čikagos Universitete. Keliavo po Vokietiją, Italiją ir Prancūziją. Dalyvavo Momentum parodoje, Čikagos Meno Institute, ir grupinėse parodose: John Gibson galerijoje, Hyde Park kviestinėje, Adele Rosenberg galerijoje ir kt.

J. Šteins, „Kaukimas“ (medžio raižinys)

E. Strautmanis, „Skulptūra"

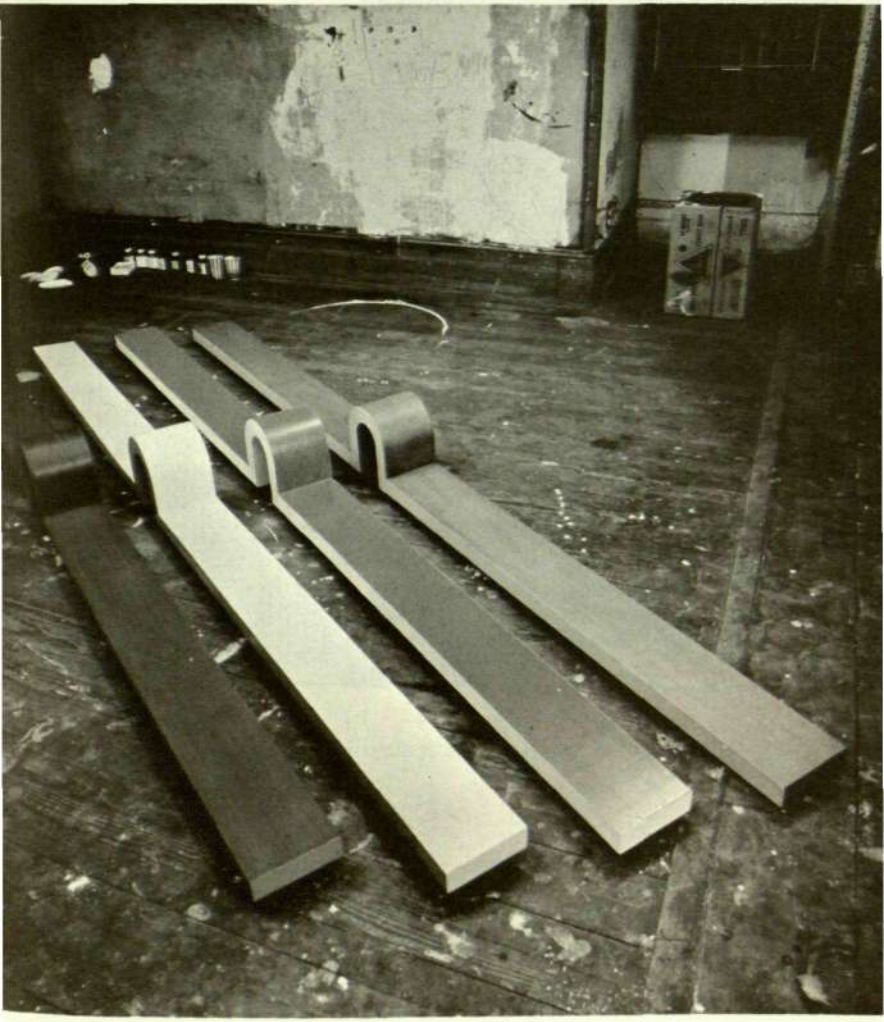

E. Strautmanis, „Skulptūra“

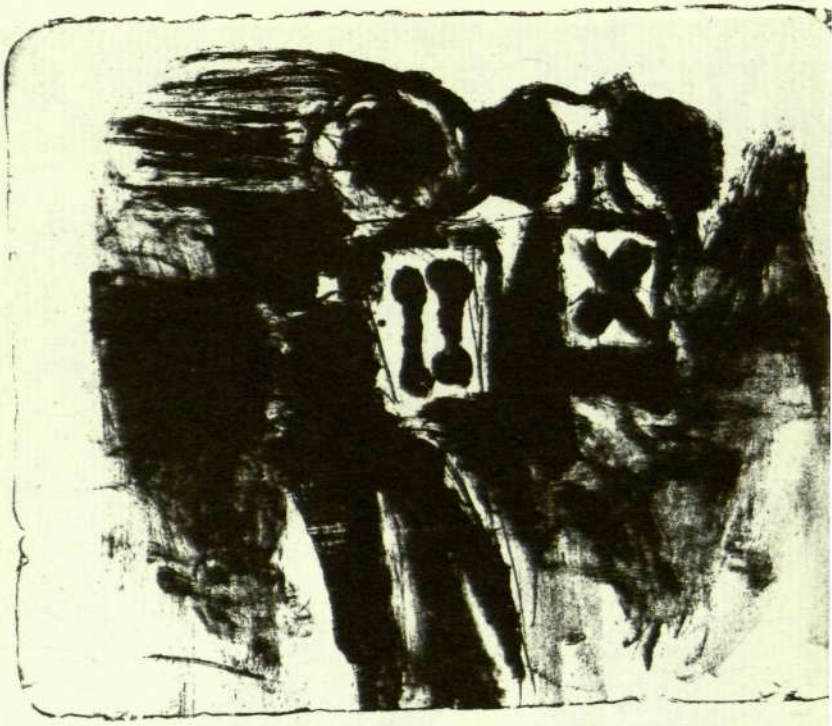

O. Šteiners, „Be pavadinimo“ (litografija)

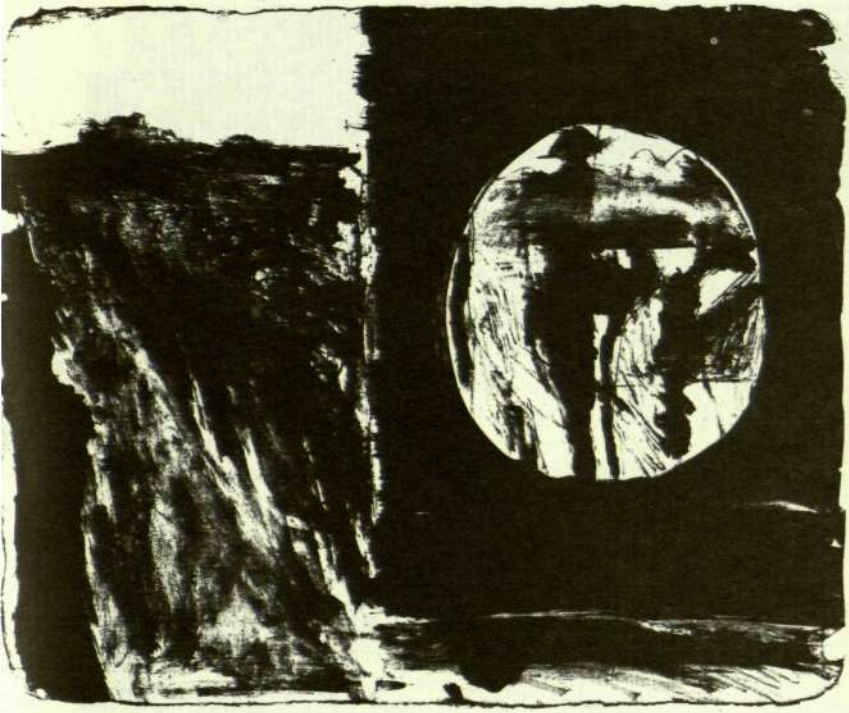

O. Šteiners, „Be pavadinimo" (litografija)

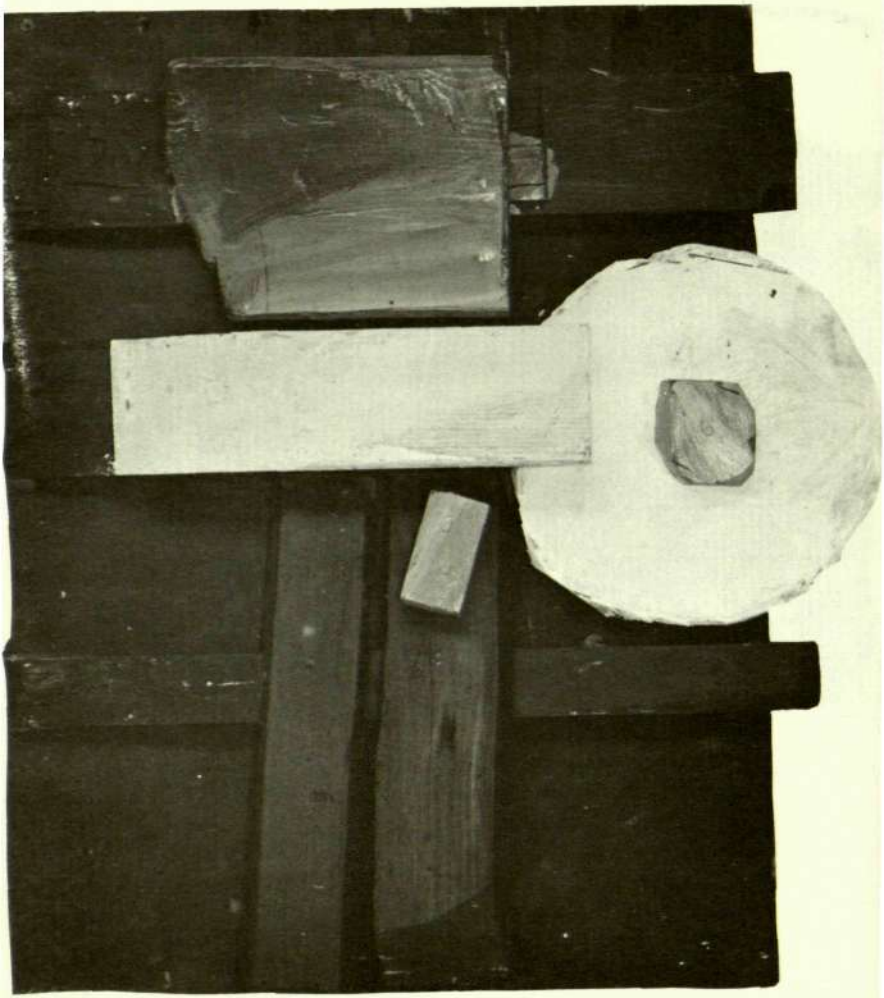

V. Simanis, „Tai" (reljefas)

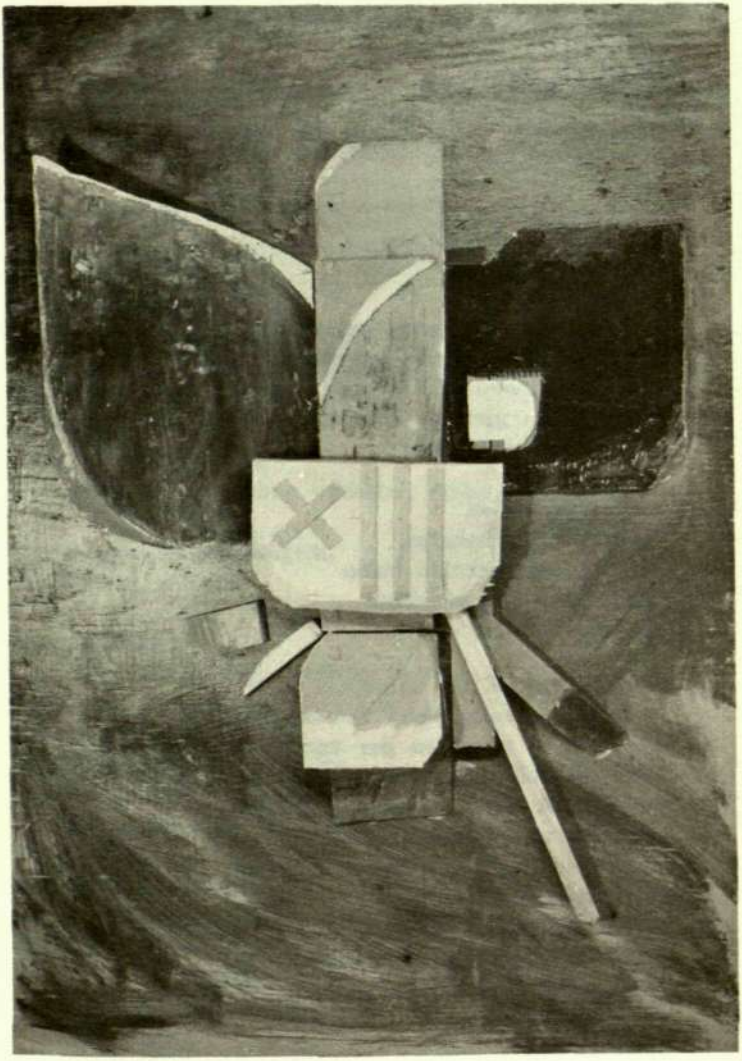

V. Sīmanis, „Rodomontade“ (reljefas)

1949 METŲ FRAGMENTAS

JĀNIS KRĒSĻINŠ

Ašaros voratinkliuose, ne, rasa.
Migloj spinduliai, ne, varvekliai vaiskūs.
Strazdai, nuostabūs vyturiai, melsvi, žalsvi paukščiai
šįryt gieda giesmes žemuogėm,
žemuogėm ir man.
Aš klausaus
ir laukiu žinios,
žinios, kuri paskelbs,
kaip kadais panašiu balsu
Klondaiko auksakasiam:
„Uogauk! "

Aplinkui, kiek tik užmatau,
slepias piktžolių jūroj žemuogynai.
Ar tam aš plaukiau per vandenynus,
kad piktžolėse paslėptuos uogų keruos
malšinčiau savo godumą žemuogėm?
Bet dar reikia laukti
kartu su negrais, kurie
vasaros pradžioje
į čia atklysta iš pietų,
iš pelkėtos Luizianos trobelių,
kad rinktų tomatus, avietes,
persikus — pičius,
strawberries:
Porgy and Bess.

Žemuogių saldumas
ir penki centai,
kuriuos vidudienį gausiu
už kiekvieną priuogautą pintinėlę,
dar stumia mane pirmyn
šį vasaros rytą,
į tingią miglą suvytą,
kai strazdai, nuostabūs vyturiai, melsvi, žalsvi
/paukščiai
gieda giesmes žemuogėm,
žemuogėm ir man.

Pagaliau leista.
Ant balto žirgo uogų kraštan įjoja
žemuogių viešpats su garsiakalbiu
ir skelbia: „Pradėkit!"
Vagos gale puolu ant kelių
ir dingstu žemuogynuos.
Saulėje vystančiose piktžolėse
ropoja vėžlys.
Lenktyniauju su juo.
Ir kai vidudienis čia,
kitam vagos gale,
antroj pasaulio pusėj
ir devynvyčių pintinėlių,
manęs laukia
tas pat žemuogynų vėžlys
kaip pasakoj, kai lenktyniavos jis su zuikiu.

Vai, zuikiai ir vėžleliai,
vėžleliai ir zuikiai!
Vai, žemuogynai, žemuogių balti žiedai
žalsvu, pūkuotu vidurėliu!
Vai, žemuogių besidriekiančios stygos, kurios
netrukdė man ropot pirmyn!
Vai, marios uogų, žalsvai rausvom, raudonom,
smulkiom sėklom nuklotos!
Kodėl aš čia esu?

Ir staiga girdžiu
juodus Kongo ritmus ir himnus:
„Nobody knows but Jesus,
no - o - o - body - y - y
knows
but...
but...
ta - ra - ta - ry - ry - rap...
but Jesus".

ELEGIJA

Vyrai juodi. Velnio tarnai melsvi, žalsvi.
Blankioj šviesoj, tolumoj, moteris skaisti.
Ra-di ry-di. Mano širdį šiąnakt guodžia
saksofonai avinų balsais.
Vilk, broluži, juodą švarką,
surauk, tėve, naginėles,
kad ašai su džazo ritmu
vėl atrasčiau kitą kelią.

Miškas melsvas, miškas žalias,
aukso kiaunė nepagaunama.
Nuo jaujos ardų nušokęs,
kreivu šypsniu Belzebubas
garsiai bliauna avino balsu,
pūsdams aukso saksofoną.
Spragilai ritmingai muša,
sinkopėmis skamba būgnai,
gi trompetės angeliškai,
kontrabasu stygos pūškia.
Mūs laiku Saulės dukružė
liemenį suvaržiusi,
velnio ragus glamonėja.
Skardinę alaus pradūręs, prisikėliau.
Braukdamas putas nuo lūpų,
aš tolyn nušlitinėjau.
„Pūsk, valdove, aukso vamzdį!
Aukso kiaunė jau viršūnėj".
"Ei, Saulužės dukružėle,
eikš ir su manim pašoki! "
Tamsoj niūriai dunda kluonas
būgnų, spragilų ir kojų mušamas.
Džazo ritmų guodžiamas,
aš lankstaus, lyg mintuvuose laužomas.
Tarydi - ry - di - - tradirydira - dirydi...
Virš Bronkso kaista dangus,
nežinia, mėnulio ar saulės šviesoj.
Nežinia, gal jau ryt mes žūsim
sprogimų pašvaistėj naikinančioj.

TINGUMAS

OLAFS STUMBRS

... ir tada išsitiesiu medžio šešėly, suneriu rankas virš galvos ir mąstau apie vabalus.
Vabalai nepervargsta.
... ir tada apsiverčiu ant šono ir žiūriu, kaip skruzdė supas smilgos viršūnėj prie mano nosies.
Skruzdė turinti šešias kojas... Tegu — aš nesu batsiuvys.
... ir verčiuos ant kito šono, o ten — snaudulys.

ELEGIJA MANO SIELOS RAMYBĖI

Tada dar yra reikalai su tigrais.

Kai žiemos vakarais
išeinu į tuščias ir snieguotas gatves,
nežiūrėdamas pamatau:
susėdę ant namų kaminų —
juodi siluetai prieš tamsiai mėlyną skliautą —
jie apžiūri mane geltonom, plėšriom akim,
pasiruošę nušokt ir dingt, kai tik žvilgtersiu aš aukštyn.

Tramvajų stotyse jie slepias už suolų ir, kai
aš praeinu pro juos, seka mane tylutėliai
minkštu sniegu toli, toli į mirguliuojančią,
vienišą naktį, pravilkdami uodegomis provėžą
lygią ir tiesią, lyg rogių pėdas ar mano
buvusias mintis.

Bet vėliau — vėliau, kai rakinu savo namo duris,
žinau tikrai, kad židiny kūrenas ugnis ir du
ar trys iš jų jau šildos ir laukia manęs, kad
išgertų kartu obuolių arbatos ir plepėtų,
šiaip sau, apie moteris, mokslą, šachmatus iki
ryto.

Pavasarį visi gyvensim miške.

Eglių užuovėjoj per dienas saulėj gulėsim,
skaičiuosim skruzdes minkštoj samanoj
ir gal būt, gal būt,
drošime mažus laivelius iš pušų žievės rudos
ir plukdysime juos.
Bus gera!

Naktim, kai stebint dangaus žvaigždes,
smegenyse vėl skausmai įsidegs,
tigrai mielai man galvą nukąs
ir tik iš ryto, krėsdami pokštus,
ją ir vėl į įprastą vietą padės.
Bus gera!

Kadais avių bliovime girdėjau tigrų pavojų, ir
pelės krabždesys kampe skambėjo man ausyse, kaip
brangių ir pažįstamų pasaulių žuvimo triukšmas.

Dabar aš juokiuos:
„Pavasarį visi gyvensim miške!“

Kadais baimėj iš užnugario stebėjau save.

Mačiau save einant, grįžtant ir vėl išeinant, ir šaukiau paskui save: „Palik! Nes juk tu nori palikt!“

Bet anas aš, kurs, galvą nuleidęs dingo pravirose duryse, nepažvelgė atgal, ir taip metais nebemačiau daugiau savo veido.

Draugai spėjo mane esant laimingu.

Pagal tai sprendžiau, kad mano lūpų kampučiai
/tikriausiai dar
įprastoj vietoj, įprastoj vietoj, nors ir matant save kas vakarą taip išeinant —

vieną —
tamsoj —
pajutau naujus aštresnius skausmus.

Dabar džiūgaudamas šaukiu paskui save:
„Tai nieko! Dar pakentėk!
Pavasarį visi gyvensime miške! “

DAINA APIE TIKRUS JAUSMUS

OLAFS STUMBRS

Valandom, dienom, savaitėm stengiaus ją mylėt,
Kantriai meldžiau, dėkojau, įkaitau, atsileidau, vijausi,
/ bėgau, žadėjau, vyliaus;
Atidžiai tvarkiau žodžius, mintis, plaukus, bučinių eilės
/ tvarką;
dėvėjau spindinčius batus ir šypsnį, ir mano žvilgsnis
/ smeigė
lyg kardas arba glostė lyg drugelis prisiliesdamas veido.
Vienok atrodė, kad viskas veltui. —
Tą vakarą vėjas draskė į skiautes debesis, ir lietus su
/ sniegu tėškė langan.
Kambario prieblandoj, kaip išmokęs, bučiavau jos
/ įprastas
krūtis, kai ji netikėtai atsisėdusi tarė:
„Tu be širdies".
Ir šie žodžiai mane staiga sugėlė, lyg širšės, plėtės,
lyg nuodai gyslose, ir nemaldomu pasiutimu
/ trenkė galvon,
ir nuogas iššokęs iš lovos ir buvusio melo
į kambario vidurį šaukiau:
„Turiu! Čia širdis! Žiūrėk!"
Ir sugrūdęs ranką gerklėn lig alkūnės aš sugriebiau
širdį pirštais, ir išplėšęs rodžiau jai ištiestam delne
pilną sapnų ir kraujo, kaip gyvenimą,
Rodžiau jai išdidžiai, kaip karalius savo brangiausią
/ turtą.

Staiga pajutau, kad širdis ima degt raudonai, kaip
/ rubinas,
kaip anglis, kaip liepsna, kuri draskančiai
/ įsikanda prote
ir delne,
pamačiau, kaip iš jos išauga šviesa, stiprėjanti kas
/ akimirką,
iki ji suliepsnojo balta, stipri ir karšta
man akyse.

kiekviena naktis turi savo skausmą

Atplėšiau langą ir plačiu mostu įsviedžiau širdį
tarp audringų skliautų,
ir ji dingo tarp debesų kaip saulė,
kaip ugnies verpetas staigus,
kaip deimantas,
kaip smulkus
vienišas
taškas.

Tada atsigrįžau ramus.
Mokymosi laikas baigės.
Ir be vargo, lengvai pirmą kart ištariau:
„Miela".
Rytą ant laiptų mane pasitiko sargas.
„Labą ryt, pone", pasakė jis taip, lyg aš tebebūčiau
/ žmogus.

NEIŠMĄSTYTI MĄSTYMAI

RITA GĀLE

Kartą visi susitiksim.
Viens bus gėlė, kitas kvietys,
Dar kitas kris Kalėdų sniegu.
Siela — pikto šulinys —
Užverta.
Kūnas tik tyras ir geras
Vien gerą darys:
Mus valgys, mumis kvėpuos,
Mumyse augs.

Rytais, kai maldininkai
Judrūs lyg jerubės skuba bažnyčion gatve,
Žinau, amžinai gyvensiu.
Vakarais, apsunkus, lėta,
Užmerkiu akis ir mąstau:
Išnyksiu.

AMŽINAI, AMŽINAI

Gegužio dienom pridygstu usnim
iki paskutinės ląstelės pilna.
Augančiam nerime einu ir einu,
ieškau žemės, kur įdaigint save,
kad pavirsčiau sodu.

Jei atrasčiau tikrąją vietą
užuovėjoj geroj,
įsikasčiau šiltam smėlyje,
eglės šaka prisidengčiau akis
ir pradėčiau šaknyt.

Praeivis stebėtųsi:
kam čia duobė,
ar kas užkastas miręs be laiko?
Aš tyliai juokčiausi po žeme:
tu numirsi, aš amžinai gyvensiu —
iš žiedo žiedan, iš kvapo kvapan,
iš sėklos sėklon amžinai, amžinai!

Veltos Sniķerės, Astrīdės Ivaskos ir Ainos Zemdegos eilėraščiai versti Henriko Nagio, visi kiti — Zinos Katiliškienės.

POKARINĖS LATVIŲ POEZIJOS KELIAI

ASTRĪDE IVASKA

Nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,
Giesmėj mišką išgirdęs, be jo neberimsta.
Antanas Baranauskas

Modernioji latvių poezija egzilyje pradėjo vystytis vėliau negu lietuvių.*) Tai reiškia, kad per pirmąjį egzilio dešimtmetį latvių poezija tęsė tradicijas, sukurtas nepriklausomoje Latvijoje. Šio teiginio paaiškinimui pateiksime keletą datų. Bet prieš tai reikia nurodyti, kad, kalbėdami apie egzilio poetų kartą, turime omenyje poetus, gimusius 1920 m. ar vėliau, kurie savo kūrybą, su mažomis išimtimis, pradėjo spausdinti tik išeivijoje. Taigi, tokie lietuvių poetai kaip Henrikas Radauskas, Juozas Kėkštas, Jurgis Blekaitis ir Kazys Bradūnas, gimę 1910-1919 m. ir pradėję reikštis literatūroje dar savo tėvynėje, nebūtų priskirti egzilio kartai.

Jeigu palyginsime latvių ir lietuvių egzilio poeziją, pastebėsime, kad lietuvių poezijos egzilyje pradžia

*) Tekstą iš anglų kalbos vertė Angelė Šimaitytė, vertimus iš latvių kalbos Zina Katiliškienė.

galima laikyti 1946 metus, tuo tarpu latvių poezijos — tik 1957, visu dešimtmečiu vėliau. 1946 m. pasirodė pirmieji poezijos rinkiniai dviejų žymių egzilio kartos lietuvių poetų, gimusių 1920 m. Tai Henriko Nagio **Eilėraščiai** ir Alfonso Nykos-Niliūno **Praradimo simfonijos**. Čia tektų paminėti ir trečią poezijos rinkinį dar vieno poeto, gimusio tais pačiais reikšmingais 1920 m. Vytautas Mačernis mirė 1944 m., bet jo poezija buvo surinkta po jo mirties ir atspausdinta 1947 m. Šie trys bendraamžiai dar 1946-47 m. padėjo stiprų pagrindą lietuvių egzilų kartos poezijai.

Dabar pažvelkime į latvių poeziją. Viena žymiausių egzilio poečių — Velta Snikere, gimusi 1920 m. Iš latvių egzilio kartos poetų ji vienintelė, kurios vardas jau buvo garsus Latvijoje. Jos eilėraščiai, atspausdinti periodiniuose leidiniuose, greitai atkreipė dėmesį nauju siurrealistinių įvaizdžių ir formalinių elementų derinimu, artimu latvių liaudies dainoms.

Tačiau Snikere, kuri rašo negausiai, nebuvo pasiruošusi išleisti eilėraščių rinkinio pirmaisiais tremties metais. Ji šią problemą išsprendė, atspausdindama savo kūrybą kartu su kitais dviem jaunais poetais: Ojāru Jēgenu (gim. 1924 m.) ir Dzintaru Sodumu (g. 1922 m.). Jų rinkinys vadinosi **Trys autoriai** (Trīs autori) ir pasirodė 1950 m. Švedijoje. Iš pastarųjų dviejų bendraautorių Sodums nusipelno dėmesio kaip poetas, prozaikas ir vertėjas, davęs naujų impulsų visiems trims žanrams latvių egzilų literatūroje. Didžiulis jo kaip vertėjo nuopelnas — latviškoji James Joyce **Ulysses** versija, kuriai jis paskyrė dešimt metų. Šis darbas (nesulaukęs pelnyto pripažinimo), atrodo, išsėmė visas Sodumo jėgas. Jis neišleido savo poezijos rinkinio ir, atrodo, visiškai pasitraukė iš literatūrinio pasaulio.

Penkiasdešimtųjų metų pradžioj egzilų karta spausdino savo kūrinius tik periodikoje. Išimtis buvo vienas

labai produktyvus jaunas poetas Andrejs Pablo Mierkalns (gim. 1928 m.), kuris 1953-56 m. laikotarpyje praturtino išeivijos literatūrą trimis gana originalios poezijos rinkiniais, nors ir palikdamas minoriniu poetu. Didžiausias akstinas egzilio kartos poetų kūrybai buvo **Jaunā gaita** literatūrinio žurnalo įsteigimas 1955 m. **Jaunā gaita** tapo jų veiklos forumu ir sustiprino naujos literatų kartos idėją. Šie poetai tęsė nepriklausomos Latvijos tradicijas, kurias tačiau stipriai paveikė istoriniai karo metų įvykiai bei moderniosios poezijos įtakos jų brendimo egzilyje metais. Išspausdinusi du svarbius rinkinius, Gunaro Saliņio **Miglų karčiamą** (Miglas krogs, 1957) ir Linardo Tauno **Amžinąjį debesį** (Mūžigais mākonis, 1958), egzilų karta perėmė vadovaujantį vaidmenį iš kartos, kuri buvo subrendusi nepriklausomoje Latvijoje. Šių svarbių ir perdėm modernių rinkinių autoriai buvo susipažinę su vėliausiais Europos ir Amerikos poezijos bangavimais, ir jų išleidimas užbaigė procesą, prasidėjusį nepriklausomoje Latvijoje su Velta Sniķere ir anksčiau prasiskleidusį 1950 m. su **Trim autoriais**, 1953 ir 1954 m. su A. P. Mirkalnio rinkiniais **Saulėje ir pavėsyje** ir **Atlantida** (Saulē un ēnā. Atlantīda) ir su **Jaunos gaitos** įsteigimu 1955 m.

Palieka klausimas, kodėl pirmieji reikšmingi latvių egzilio kartos veikalai pasirodė dešimtmečiu vėliau, negu jų lietuviškieji atitikmenys, ir kartu su nauju ir drąsiu balsu sovietų Latvijos poezijoje, Harijs Heislers. Nors priežasčių ieškojimas čia gal ir neduos galutinio atsakymo, vis dėlto randame įdomių skirtumų tarp istorinių aplinkybių, lydėjusių perėjimą į egzilio poeziją Lietuvoje ir Latvijoje.

Poezijos tradicijos, sukurtos dvidešimtuosiuose metuose nepriklausomoje Latvijoje, pasižymėjo modernistinės krypties vystymu Aleksandro Čako (Aleksandro Čadarainio, 1902-1950, pseudonimas), Linardo

Lalcēnio (1883-1938) ir Janio Sudrabkalnio darbuose. Laicens ir Sudrabkalns buvo linkę komunizman. Laicēns nuo 1932 m. apsigyveno Sovietų Rusijoje ir dingo 1937-1938 m. trėmimų metu. Sudrabkalnio originalumas ir įtaka sumažėjo trisdešimtuosiuose metuose, o po 1940 m. jis tapo partijos rašeiva. Taigi, iš trijų poetų, sukėlusių revoliuciją Latvijos poezijoje dvidešimtuosiuose metuose, Čaks buvo žymiausia ir įtakingiausia figūra, išaugusi į vieną didžiausių latvių poetų. Jo pabėgimas į užsienį būtų padėjęs jaunajai poetų kartai greičiau atrasti savo balsus. Bet Čaks nega-

Be Čaks ir Adamsons — šių žymių poetų, vadovalėjo palikti tėvynės ir mirė ten 1950 m. Jis ir toliau rašė eiles, tarp kurių pažymėtina poema **Gyvenimas** (Dzīvība), atspausdinta 1948 m. — visos jo kūrybos apoteozė. Jo pokario meto poezija rado kelią į Vakarus, tam tikra dalimi prisidėdama prie latvių poezijos raidos egzilyje. Čaks be abejo yra šiuolaikinės latvių poezijos pirmtakas, o jos ankstyviausias atstovas laikytina V. Sniķere.

Kitą žymų nepriklausomos Latvijos jaunosios kartos poetą Ēriką Ādamsoną (1907-1946) ištiko toks pat likimas kaip Čaką, ir jo mirtis yra vienas didžiausių nuostolių, II Pasaulinio karo atneštų latvių poezijai. Čako poezijos orientacija stiliaus plotmėje — spalvingas asmeninis ekspresionizmas, filosofijos plotmėje — visaapimanti gyvenimo meilė. Ādamsons buvo estetas, kurio pažiūros artimos **l'art pour l'art** teorijai. Veronika Strēlerte (Rudītės Strēlertės Johansones, gim. 1912 m., pseudonimas), žymiausia trisdešimtųjų metų poetė, nors mažiau nutolusi nuo gyvenimo, tačiau taip pat ieškojo klasikinio formos idealo. Iš žymesniųjų nepriklausomos Latvijos jaunųjų poetų ji vienintelė pabėgo į Vakarus, kur toliau tobulino savo šaltą ir santūrų meną. Yra daug panašumo tarp jos ir Henriko

Radausko poezijos, bet ji neperėjo į siurrealizmą kaip Radauskas kai kuriuose savo paskutiniųjų darbų.

Be Čako ir Ādamsono — šių žymių poetų, vadovavusių dviem skirtingom srovėm latvių poezijoje, — belaikė mirtis pakirto dar vienos atskiros srovės kurėją. Jānis Medenis (1903-61) ištobulino pabrėžtinai tautinio turinio poeziją, susilaukusią palankaus dėmesio autoritarinės Kārlio Ulmanio vyriausybės valdymo metais. Toji jaunųjų poetų mokykla išaukštino Latvijos praeities mitus ir eilėdaroje rėmėsi liaudies dainų metrais. Medenis mirė Latvijoje, grįžęs po ilgų tremties metų. Veronika Strēlerte ir šie trys jaunosios kartos autoriai buvo ne tik žymūs poetai, bet kiekvienas jų atstovavo skirtingai krypčiai nepriklausomos Latvijos poezijos margumyne. Egzilio literatūriniame pasaulyje truko trijų iš jų. Atsiradusi tuštuma negalėjo nepaveikti literatūrinės atmosferos ir neatsispindėti krypties pametimu poezijoje. Tuo galima iš dalies paaiškinti dešimties metų pertrauką, kurios reikėjo latvių poezijai pergrupuoti savo jėgas.

Nuostoliai, II Pasaulinio karo atnešti lietuvių poezijai, neatrodo tokie dideli, žiūrint pašaliečio akimis, kurios gal ne tokios skvarbios, tačiau mažiau aptrauktos sentimentalumo rūku. Atrodytų, kad labiausiai nukentėjo vyresnioji lietuvių rašytojų karta, gim. prieš 1900 m: 1944 m. mirė Baltrušaitis, 1942 — Binkis, 1947 — Sruoga. Bet šį sykį mūsų dėmesio centre yra nepriklausomos Lietuvos poetų vidurinioji (gim. 1900-1910 m.) ir jaunesnioji karta (gim. 1911-1919 m.), kur nuostoliai tikrai nebuvo tokie dideli kaip latvių. Iš viduriniosios kartos reikšmingiausiųjų poetų pasigendame tik Salomėjos Nėries (1905-1945). Aistis, Brazdžionis, Radauskas ir Tysliava toliau kuria užsienyje. Salomėjos Nėries netekimas jaučiamas egzilio poezijoje, bet ji turi savęs vertą įpėdinę Liūnę Sutemą. Gi jaunesniosios poetų kartos (gim. 1911-1919) pačius žy-

miausius atstovus, Blekaitį, Bradūną ir Kėkštą, randame egzilio literatūriniame pasaulyje. Taigi, išskyrus Salomėjos Nėries asmeninę lyriką, tėvynės palikimas ir pasaulinis karas nenukirto nė vienos svarbesnės nepriklausomos Lietuvos poezijos šakos. Tuo tarpu latvių poezija, kaip jau matėme, neteko trijų žymiausių poetų, atstovavusių trims skirtingoms kryptims.

Kita lietuvių ir latvių poezijos skirtingo vystymosi priežastimi gali būti ta aplinkybė, kad Latvija, nors ir nenoromis, aktyviai dalyvavo II Pasauliniame kare (tarp vokiečių SS dalinių buvo Latvių Legionas), tuo tarpu lietuviai laikėsi nuošaliau. Negalima neatsižvelgti į šio aktyvaus dalyvavimo poveikį tautinei psichikai. Ypač Kuršo apsiaustis pašaukė poetus į pralaimimą tautos kovą. Vadinamoji Kuršo tvirtovė susidarė kritus Rygai (1944 m. spalio 13 d.) ir įsiveržus Sovietų armijai į Klaipėdą (1944 m. spalio 10 d.). Kuršo ryšys su Vokietija sausuma buvo perkirstas, bet ji laikėsi net po Vokietijos kapituliacijos, iki 1945 m. balandžio 8 d. Tą žiemą išaugo stipri viltis išlaisvinti Latvijos teritoriją ir net buvo bandyta sukurti laikiną Latvijos vyriausybę. Tautos dvasia pergyveno atgimimą, ir buvo parašyta daugybė gerų patriotinių eilių. Kuršo tvirtovėje buvo keletas jaunesniosios kartos poetų, būtent Andrejs Eglītis, garsusis tautinis dainius (g. 1912 m., dabar gyvenąs Stockholme), Andrejs' Johansons (gim. 1922 m.) ir Veronika Strēlerte (gim. 1912 m.). Jai pavyko pabėgti į Vokietiją, bet ji grįžo į Kuršą dalintis jo likimu. Ji ir Johansons, kurie dabar vedę, dramatiškai pabėgo į Švediją. Kuršo gynėjų heroizmas buvo lyginamas su XIII a. kuršių ir žemgalių ir su nepriklausomybės kovomis 1919-1920 m. Poezijos antologija **Kuršo krantai** (Kurzemes krasts), atspausdinta tuoj po karo, liudija didžiules poetų pastangas dvasiškai paremti kovą už savo krašto laisvę. Nenuostabu, kad tos pastangos išsėmė jų jėgas ir kad

po Kuršo kritimo atsirado poezijoj tuštuma, kuriai užpildyti reikėjo eilės metų.**)

Tektų paminėti dar du pagrindinius prieškarinių sąlygų, kuriose vystėsi lietuvių ir latvių poezija, skirtumus, turėjusius įtakos poezijai pokario metais. Pirma, lietuvių poezija laikotarpyje tarp pasaulinių karų laikė savais keletą autorių, rašiusių užsienio kalbomis ir priklausiusių tomis kalbomis kuriamos poezijos avangardui. Tai Jurgis Baltrušaitis (1875-1944) ir O. V. de L. Milosz (1877-1939). Pastarojo įtaka A. Nykos-Niliūno poezijai atrodo neginčytina. Antra, lietuviai turėjo tokių poetų kaip Juozas Tysliava (g. 1906 m.), kuris gyveno užsienyje, JAV, bet prisidėjo prie literatūros raidos savo tėvynėje. Tas faktas ir, aplamai, buvimas kultūrinės veiklos emigracijoje, ypač JAV, turėjo daug padėti imigrantams po II Pasaulinio karo nugalint svetimumo jausmą ir kuriant savo kultūrinį gyvenimą. Tai turėjo didelės reikšmės ir jauniesiems poetams. Nors JAV gyveno keletas latvių imigrantų, daugiausia atvykusių po 1905 m. revoliucijos, — nei jų skaičiaus, nei kultūrinio gyvenimo negalima lyginti su lietuvių.

Kaip sekėsi latvių poezijai per 22 metus egzilyje? Atrodo, visai neblogai, pažiūrėjus į skaičius, patiektus Latvių Spaudos Draugijos New Yorke. Statistika rodo, kad egzilyje rašo maždaug 170 poetų, iš kurių 110 — vyrai, 60 — moterys. Tai prilobškiąs skaičius, žinant, kad emigrantų skaičius tesiekia 120,000. Bet latvių literatūra visada galėjo džiaugtis dideliu poetų ir ypač, palyginus su lietuvių literatūra, poečių skaičiumi. Pavyzdžiui, antologijoj **Gyva poezija** (Dzīvā dzeja), atspausdintoj 1955 m. Švedijoj, randame 99 poetų vardus iš 99 metų laikotarpio. Be abejonės, dauguma

**) Už šią interpretaciją esu skolinga poetui Gunars Saliņš.

jų nėra dideli menininkai, ir mums apie juos nėra daug ko kalbėti. Eilėraščių rinkinių, išleistų užsienyje 1965 m. skaičius teisingiau pavaizduoja latvių poezijos būklę: išleista 15 poezijos rinkinių, šalia 25 romanų ir 15 apsakymų rinkinių. Mes čia kalbame tik apie egzilio kartos poetus — vien jų skaičius siekia 35: 21 vyras ir 14 moterų.

* * *

Išeivijos ir nepriklausomos Latvijos moderniosios poezijos tradicijas sujungė poetė Velta Sniķere (gim. 1920 m.) Pirmieji jos kūriniai pasirodė spaudoje prieš II Pasaulinį karą Latvijoj. Jos labai individualus stilius — siurrealistinių įvaizdžių ir forminių liaudies dainų elementų junginys — buvo kažkas nauja ir skirtinga nuo pabrėžtinai tautinės poezijos, klestėjusios trisdešimtuosiuose metuose. Sniķerės dėmesys buvo sukauptas į kalbą ir jos galimybes išreikšti individo absoliučios tiesos ieškojimą. Ji tos tiesos ieškojo Hindu mistikoje, ir jos poetinėje kalboje pajuntama latvių kalbos ir sanskrito giminiškumo nuovoka. Įvaizdžiai, kuriais ji perteikia mistinę nuotaiką, dažnai siurrealistiniai, išsireiškimai — eliptiškai glausti. Pirmasis jos poezijos tomas **Spėliojimai nesibaigia** (Nemitas minamais) tebuvo atspausdintas 1961 m. Čaks modernizavo latvių poeziją dvidešimtuose metuose, su Sniķerės kūryba keturiasdešimtuose metuose atplaukė nauja modernizmo banga. Tačiau Čaks turėjo didelės įtakos visai latvių poezijai, tuo tarpu Sniķerės stilius buvo per daug individualus ir jos idėjų pasaulis pernelyg ezoteriškas, kad galėtų susilaukti sekėjų. Tačiau ji neabejotinai atvėrė naujus horizontus egzilio poetams.

Gunars Saliņš (gim. 1924 m.) pirmasis iš egzilio poetų išleido žymesnį veikalą. Jo rinkinys **Miglų karčiama** (Miglas krogs, 1957) buvo tarsi varpas, paža-

dinęs egzilio poetų kartą. Dauguma jų gyveno New Yorke ar jo apylinkėse, kai kurie — vadinamoje Hell's Kitchen (Pragaro Virtuvės) apylinkėje, kurios vardu ir pavadino savo grupę. „Pragaro Virtuvės" poetų mokyklai priklausė Saliņš, Baiba Bičole (gim. 1931 m.), Rita Gāle (gim. 1925 m.), Jānis Krēslinš (gim. 1924), Aina Kraujiete, Roberts Mūks (gim. 1923), Linards Tauns (1922-1963) ir, iš dalies, Jānis Klāvsons (1933-1965).

Saliņš gyvena Glen Ridge, N. J., ir jo poezijoj gausu priemiesčio bei mažo miestelio idilijos. Tačiau šioji idilija nėra provinciali: miestietiškas žvilgsnis jaučiamas netgi jo mėgiamų bukolinių scenų aprašymuose. Bukolines scenas jis perkelia ir į New Yorką, pavyzdžiui, siūlydamas jame atželdinti mišką. Salinio poezijai būdingas pilnakraujis, ir vis dėlto sofistikuotas, gyvenimo džiaugsmas, rubensiškas tikrovės paveikslas. Jo poezija — tai būties ir jos ekstazės — meilės garbinimas. Vis dėlto tai yra egzaltacija tamsiame fone — būties šlovinimas nebūties akivaizdoje. Egzistencialistinę nuotaiką išreiškia šios eilutės:

O kito dangaus nėra, —
tik likęs žėrintis siaubas, kad kito nėra.
Siaubas,
kad meilėje žėrinčiom galūnėm
susipynę su sodais ir miestais, mes išgyvensim
pražūtį savo sielų.
(Nespausdintas)

Saliņš dainuoja apie sodus, vaisius, gėles, besikalančius želmenis ir nesiliaujantį augimą vasaros saulės kaitroje, bet toji saulė juoda („Juodoji saulė", **Dzejas un sejas**, psl. 353-354). Persekiojanti mintis apie mirtį aštrina jausmus ir sugebėjimą džiaugtis gyvenimu paverčia įsakymu:

Virpa lūpos, lyg žvakių liepsnos —
kaip baisu šitaip trokšt ir alkt.
Tavo mirtis gyvent du kart liepia
ir du kart mirties alkt.

.....

Pro smėlį kaitra išplūsta,
krintančius lapus liesdama, —
mano burnoj tavo burna džiūsta
su mirties skoniu joje.

(Iš antologijos *Eilėraščiai ir veidai*, psl. 35)

Salinio poezijoj kartais prasiveržia grynai latviškas gyvybiškumas, būdingas liaudies dainoms. Bet latvių folklore figūruoja ir kitos, švelnesnės, sutvardančios, galima sakyti, etinės jėgos. Jos yra Salinio poezijos formos principas ir teikia jam neklystantį saiko ir grakštumo jausmą. Saliņš turi tą nenusakomą savybę, kurią Ēriks Ādamsons (1907-1946) yra pavadinęs „latvišku žavesiu" (latviskais šarms): tai besiveržiąs entuziazmas, prislopinamas intelekto ir lengvai nudažytas ironija. Latviškumas ir miestietiškas požiūris; artimumas tradicijai ir kartu savo laiko dvasios pajautimas; gyvenimo meilė ir juodos saulės priėmimas — štai Saliņš toks, koks jis yra, žymiausias iš jaunųjų latvių poetų.

Poetas Linards Tauns (Alfrėdo Bėrzo, 1922-1963, pseudonimas) gyveno New Yorke nuo pat atvykimo į JAV keturiasdešimtųjų metų pabaigoje iki mirties. Jis buvo įsikūręs Pragaro Virtuvės apylinkėje ir iš jos sėmėsi įkvėpimo. Tai tragiška ir patraukli asmenybė: gimęs poetu, bet neradęs sau vietos gyvenime. Jo vaidmuo latvių egzilio poezijoje ir ankstyva mirtis primena anglų poetą Dylan Thomas. Pirmas jo poezijos rinkinys buvo pavadintas **Amžinasis debesis** (1958 m.) pagal vieną Charles Baudelaire'o prozinę poemą. Šis poezijos rinkinys buvo tiek pat svarbus įvykis latvių egzilio poezijoje, kiek ir metais anksčiau pasiro-

džiusi Salinio **Miglų karčiama:** į latvių literatūrą atėjo naujas, subrendęs poetas, rašąs turtinga ir individualia poetine kalba. Antrasis Tauno poezijos rinkinys buvo atspausdintas po jo mirties Salinio rūpesčiu. **Vedybos su miestu** (1964) pralenkė **Amžinąjį debesį** vaizdo ryškumu ir poetiniu vientisumu; tai viena latvių poezijos viršūnių.

Tauno poezijoj vyrauja miestas, bet jis tėra tolimesnių vizijų išeities taškas ir katalizatorius.

Aš priėjau prie miesto:
„Duoki man savo grožio vizijas".
.....
Mieste,
tavo tūkstantakis blizgesys
sutvertas iš mano sielos išimto šonkaulio.
Kūnas iš mano kūno, kaulas iš kaulo,
aš noriu,
kad tavo sapną iškirstą akmeny
apvesdintų su mano slystančiom svajonėm.

(*Vedybos su miestu*, psl. 5-6)

Tauns dainuoja ne tik apie čia ir dabar esantį miestą. Savo vaizduotėje jis iššaukia praeities miestų Pompėjos, Tebų — vaizdus. Momentas, kai tikrovė ir laikinumas tampa permatomi ir įgalina mus akimirkai pajusti vienybę visko pasaulyje, kai visi įvykiai tampa dabartimi, — tai momentas, kurį Tauns savo poezijoje švenčia:

Su Giakomu ir Vincentu
mes paliečiam jų džiaugsmus ir vargus,
ištiesdami rankas lig Tebų lieknas,
visi sutvėrimai džiaugias ir yra prakeikti,
vienu, tuo pačiu metu.

(*Vedybos su miestu*, psl. 48)

Prasiskverbęs pro skiriančius laiko ir erdvės sluogsnius, poetas jaučia empatiją visam pasauliui. O gal,

atvirkščiai, empatija padeda jam sureliatyvinti laiką ir erdvę ir pasijausti tapatingu būčiai:

Mano alsavime
antikos aprikosų ir statulų dvelksmas.
Ir aš nenujaučiu nei galo, nei pradžios,
aš tik esu.

(*Vedybos su miestu*, psl. 16)

Čia Tauns labai priartėja prie Zeno dvasios, išreikštos japonų haiku poezijoje.

Tauno poezija žavi savo lengvumu, vaiskia, vaivorykštės spalvomis mirgančia perspektyva, dinamiškumu. Jo eilėraščiuose yra daug vaikščiojimo, procesijų, kurių pradžia ir tikslas lieka nežinomi, nebent jos veda iš tikros į įsivaizduojamą situaciją, kaip, pavyzdžiui, nerimo vejamų žmonių procesija, pasibaigianti prie stalo Van Gogho „Bulvių valgytojų" paveikslo. Poetas be pastangų persikelia iš vieno pasaulio į kitą, patirdamas vientisumą būties, kuri tapo pagrindine tema jo poezijos, parašytos per 41 neramius ir tragiškus jo gyvenimo metus.

Šie trys egzilio kartos poetai, Sniķere, Saliņš ir Tauns, yra išspausdinti **The Literary Review** baltams skirtame numeryje (1965 m. pavasaris). Ketvirtasis žymus poetas yra Olafs Stumbrs (gim. 1931 m.), 1961 m. išleidęs pirmą rinkinį **Etiudus** (Etīdes). Stumbrą kaip ir Salinį žavi miestas, tik jo apdainuojamas miestas — tai San Francisco ir Los Angeles erdvios gatvės ir kalvoti priemiesčiai. Jo poezija atskleidžia aštrų, kandų ir visapusišką protą, bet savyje slepia esminį vidinį uždarumą ir vienišumą. Stumbrs yra egzilio poetas **par-excellence.** Jis tikriausiai pasiliktų vidiniame egzilyje net ir galėdamas gyventi tėvynėje. Tai patvirtina ir faktas, kad jis apsigyveno West Coaste, kai kiti jo kartos poetai spietėsi apie New Yorką.

Olafo Stumbro poetinei dikcijai turėjo įtakos šiuo-

laikiniai anglų ir amerikiečių poetai. Jis pats yra rašęs eilėraščių angliškai. Stumbrs lygiai laisvai rašo rimuotomis ir laisvomis eilėmis. Jo poezijoje jaučiamas susijaudinimas, kurį išduoda kintąs tempas, prozos intarpai, staigūs posūkiai. Jis yra meistras ironija nuspalvintos, ekscentriškos meilės lyrikos latvių egzilio poezijoje. Stumbro poezijoje po paviršutiniška humoro grimasa slepiasi gilus susirūpinimas, netgi nerimas dėl žmogaus likimo, pavyzdžiui, „Elegijoje savo dvasios ramybei". Jam itin autentiškai pasisekė išreikšti savo kartos abejones ir nusivylimus — kartos, kurią tremtis pažeidė skaudžiausiai. Įleidusi šaknis savo tėvynėje, ji dar nebuvo sulaukusi tokio amžiaus, kad pasitenkintų gyvenimu praeitimi. Stumbrui būdingas egzistencinis rūpestis žmogaus likimu žemėje ir žmogaus socialinio priklausomumo supratimas. Jam „tikri jausmai" ir žmogaus širdis yra tie ramsčiai, kurie padeda nepaslysti pasaulyje, kol širdis tampa

ir ji dingo tarp debesų, kaip saulė,
kaip ugnies verpetas staigus,
kaip deimantas,
kaip smulkus,
vienišas
taškas.
(*Etiudai*, psl. 21)

Iš 14 ar daugiau poečių, subrendusių išeivijoje, reikšmingiausios yra Aina Kraujiete ir Aina Zemdega. Kraujiete išleido du poezijos rinkinius: **Aš esu vasara** (Es esmu vasara, 1963) ir **Iš užpirkto rojaus** (No aizpirktās paradīzes, 1966). Jos poezija — dinamiškas, vis besikeičiąs tikrovės paveikslas, lyg žiūrint pro kaleidoskopą. Vasarvydžio gamtos tėviškėje vaizdai — praeities simbolis — įsiveržia ir užgožia dabartį, pagautą New Yorko vaizduose. Poetė atkuria ir perteikia nuotaikas gamtos elementais. Tai gamtos poezija, parašyta New Yorke, žiūrint į gamtą per prisimini-

mų prizmę, iš atstumo. Kraujietes stilius atitinka jos vizijai: ji rašo laisvomis eilėmis; eilėraštis liejasi lyg trūkčiodamas, nevienodo ilgio eilutėmis, tačiau sušvelninamas asonansais. Poetė meistriškai naudoja asonansinį rimą. Ji sąmoningai naudoja labai komplikuotą sintaksę, zigzagu išvingiuodama kiekvieną sakinį. Tad visai natūralu, kad ji mėgsta mozaikas ir kiekviename rinkinyje yra paskyrusi po skyrių poetinėms mozaikoms. Nors mozaika yra tinkamiausia priemonė miesto, ypač New Yorko atvaizdavimui, ji neblogiau pasitarnauja perteikiant kelionių įspūdžius (Meksikietiškos mozaikos), meno kūrinių sukeltus įspūdžius, meilės aspektus (Įsimylėjėlių mozaika). Kraujiete yra sąmoninga ir atsidavusi menininkė, kuri tikrai nusipelnė Zinaïdos Lazdos prizo, paskirto jai už pirmąjį eilėraščių rinkinį.

Ainos Zemdegos temperamentas labai skiriasi nuo Kraujietes. Iš profesijos ji pianistė, ir jos poezijai būdingas spontaniškas improvizavimas ir šviežumas. Kyla įspūdis, kad ji atklydo į literatūrą basa, neatsinešdama su savimi nieko; literatūrinis palikimas neslegia jos kūrybos. Neįmanoma ką nors pavadinti jos literatūriniu pirmtaku: netgi Aleksandro Čako šešėlis nekrenta ant jos puslapių. Jos rinkinys taikliai pavadintas **Basomis kojomis** (Basām kājām, 1963). Zemdegos eilutė lanksti, muzikali, laisva, atitinkanti jos poetinei minčiai, visai skirtinga nuo komplikuotų Kraujietes arabeskų. Dar ryškiau pabrėždama savo ryšius su muzika, Zemdega kiekvieną iš šešių savo knygos skyrių užvardino latvių avangardinio kompozitoriaus Talivaldžio Kenipio kūrinių ištraukų pavadinimais. Zemdega yra tiesioginio įkvėpimo poetė, rašanti apie kasdieninio gyvenimo įvykius, sutiktus žmones, dvyliką metų mėnesių. Apie socialines problemas ji rašo su aštria ironija. Jos meilės poezija subtili, nors kartais nuginkluojančiai atvira. Meilės lyrika, atrodo, buvo jos

pirmojo rinkinio **raison d'être**, ir buvo galima suabejoti, ką ji begalėtų duoti po šio visiškai spontaniško ir garbingo pasiekimo. Bet, sprendžiant iš naujų kūrinių, pasirodančių periodikoje, poetė bus sugėdinusi skeptiškus kritikus, atsisakydama pirmykščio stiliaus ir praplėsdama savo skalę. Dabar ji naudoja jau žinomas koncepcijas egzistencinio sielvarto išreiškimui — poetinę galimybę, sėkmingai išbandytą Nykos-Niliūno. Atrodo, kad Zemdegos antrasis rinkinys bus įdomus įvykis latvių egzilio poezijoje.

* * *

Atkreipę dėmesį į naujus reiškinius sovietų Latvijos literatūroje, prisiminsime, kad jų pradžia — tie patys, kaip ir egzilo poezijoje, 1957 metai, kada pasirodė Harijo Heislerio poema apie stalininį terorą „Nebaigta daina" (Nepabeigtā dziesma). Latvijoj nebuvo poeto, palygintino su Mieželaičiu, kuris išleisdavo po rinkinį kas metai, surišdamas keturiasdešimtuosius ir penkiasdešimtuosius metus. Nors Mieželaičio poezijoj yra daug ko malonaus jo komunistinių viršininkų ausims, vis dėlto ji turi ir gerų bruožų. Jo kūryba turėjo teigiamos įtakos sovietų Lietuvos poezijos lygiui.

Grįžęs iš Sibiro tremties, Heislers daug dirbo, versdamas literatūros kūrinius (S. Jeseniną ir kitus sovietų poetus) ir rašė kritinius straipsnius į įvairius literatūrinius žurnalus. Išleisti jo poezijos rinkiniai **Kokia būsi, širdie?**, (Kāda būsi, sirds, 1957), **Metai lekia** (Gadi steidzas tālāk, 1959) ir **Kelyje** (Ceļā, 1961), taip pat eilėraščių rinkinys vaikams. Heislerio poezijai būdingas spalvingas, spontaniškas tiesumas, nors kartais ji stokoja gelmės. Pastarasis priekaištas gali būti taikomas keliems sovietų Latvijos poetams. Tai greičiausiai yra apribojimų, nukreiptų prieš simbolinį tikrovės vaizdavimą, pasėka. Tačiau reikšmingiausieji poetai pajėgia šias kliūtis nugalėti.

Dar labiau „visuomeninis poetas" negu Heislers yra Ojārs Vācietis (gim. 1933 m.), kurio vietą sovietų Latvijos literatūroje galima lyginti su Jevtušenkos vieta sovietų Rusijos literatūroje. Vāciešiui leidžiama kalbėti, ką jis nori, kadangi jis — užkietėjęs komjaunimo rėmėjas. Bet jis tiek pat užkietėjęs latvis ir menininkas, drąsiai ginąs meno teisę būti visų pirma menu, o tik paskui ideologijos aptarnautoju. Lyrinėje „Einšteiniados" (Einšteiniāna, 1962) poemoj jis gina individo ir mažumos grupės teises prieš naikinančiai niveliuojančią masės jėgą.

Kai susitinka didelis su smulkiu,
kai susitinka atrastas ir neatrastas,
visuomet
pirmas priekaištas:
— Tu turi dvi rankas.
Mes turim dvi rankas.
Tai kaip gi tu drįsti
atrast daugiau nei mes?

Prie sienos!

— Tu turi dvi akis.
Mes turim dvi akis.
Tai kaip gi tu drįsti
matyt daugiau nei mes?

Ant laužo!

.....

Didumą paverčia išdavimu.

(*Atodūsis*, 1966)

Vāciešio poezija labai retoriška, ir reikia atsijoti nemaža klišių ir lozungų, kad galėtum prasiskverbti iki poemos šerdies. Jo poezijos jėga slypi plačiuose, didinguose vaizduose (kosminė kelionė, šviesios ateities vizijos) ir giliai žmogiškame rūpesčiu tais, kurie nukentėjo nuo autoritarinių jėgų. Totalitarinėje vals-

tybėje menas, be abejo, irgi priklauso tarp prispaustųjų.

Vācietis išleido keturis eilėraščių rinkinius: **Tolimų kelių vėjas** (Tālu ceļu vējš, 1956), **Ugnyse** (Ugunīs, 1958), **Nėra laiko aplenkti krioklių** (Krāces apiet nav laika, 1960) ir **Atodūsis** (Elpa, 1966), kuriame atspausdinta „Einšteiniada".

Kitas talentingas ir drąsus poetas yra Imants Ziedonis (gim. 1933 m.). Jis taip pat gali kalbėti ką nori, nors (o gal kaip tik todėl), kad sėdi Valstybinės leidyklos „Liesma" redaktoriaus kėdėje. Ziedonis yra mokytojavęs įvairiose vidurinėse mokyklose ir studijavęs literatūrą Maskvos M. Gorkio institute. Vis dėlto jo poezija mažiau paveikta sovietų literatūros įtakų negu Vāciešio. Ziedonis yra kur kas originalesnė ir stipresnė poetinė asmenybė. Pirmasis jo rinkinys **Žemės ir sapnų smėlis** (Zemes un sapņu smilts, 1961) parodė, kad į literatūrą atėjo daug žadąs poetas su turtinga jaunatviška vaizduote. Antrasis rinkinys pralenkė lūkesčius. **Motociklas** (Motocikls, 1965) — dinamiškos ir originalios poezijos rinkinys, kuriame privaloma duoklė režimui sumažinta iki minimumo. Rinkinyje yra drąsių eilėraščių, nukreiptų prieš žmogaus širdies „arterijų sukietėjimą" totalitariniame režime.

Vesim, bičiuli, šiandien širdis pirtin.
Lubose sąžinės lempos švies.
Kadais mano širdy rykštėm kirtai,
Žiūrėk, dabar ji nuoga čia stovės.
(psl. 56)

Be meilės jūs negyvenkite,
be meilės gyvenimas smulkus!
Be meilės rūksta duonkepiai,
neriekia duonos peilis aštrus.
(psl. 107)

Skyrius, pavadintas „Mano motociklas" (Mans motocikls), apimąs 19 eilėraščių, yra originaliausia kny-

gos dalis. Atskiri eilėraščiai paskirti įvairioms motociklo dalims: vairui, ratams, motorui, stabdžiams, stipinams, padangoms, lempoms, benzino bakui ir taip toliau. Tuo pačiu metu motociklas Ziedoniui tampa pabėgimo iš siauros egzistencijos simboliu, priemone pasiekti naujus, platesnius horizontus, atrasti savo kraštą ir jo žmones.

Ak, tėviške, tavo vingiai
įrašyti mano pase.

(psl. 35)

Bet kaskart, kai žmonių sapnai
žvaigždėm šviečiant išeina ant kelio,
kelia ranką, prašos pavežami,
aš važiuodamas mąstau savy:

vežti žmonių sapnus,
sutikti žmonių sapnus,
net suvažinėti žmonių sapnus —
koks nuostabus amžius!

(psl. 17)

Imants Ziedonis yra neabejotinai puikus poetas, rašąs latviškai, ir talentingiausias iš visų poetų (nekalbame apie poetes), kuriančių šiuo metu sovietų Latvijoj.

Ryškiausia poetė Latvijoje, atrodo, yra Vizma Belševica (gim. 1931 m.). Jos, kaip ir Ziedonio, literatūriniame išsilavinime suvaidino rolę Maskvos M. Gorkio institutas. Ji yra išvertusi į latvių kalbą daug poezijos ir prozos kūrinių iš anglų ir rusų kalbų, jų tarpe Hemingway **Senį ir jūrą** ir E. A. Poe apsakymus. Pirmasis jos eilėraščių rinkinys **Visą žiemą šiemet — pavasaris**, (Visu ziemu šogad pavasaris, 1955) primena Juditos Vaičiūnaitės pirmąjį rinkinį **Pavasario akvareles** (1962). Belševica šešiais metais vyresnė už Vaičiūnaitę, ir jos poezija net dar labiau as-

meniška ir moteriška. Antrasis jos poezijos rinkinys vadinasi **Žemės šiluma** (Zemes siltums, 1959). Apie ką ji berašytų: apie staigų atodrėkį vidury žiemos (mėgiama sovietinė tema) ar apie drungną pavasario žemę, — jai rūpi išreikšti nelauktą žmogaus jausmą ir žmogišką šilumą. Jos poezija sukasi apie centrinę temą — asmeninę meilę. Ji nebijo išreikšti nusivylimo, netgi depresijos jausmų, nors tai tarybinei poetei ir nežada nieko gero. Mūsų dešimtmečio pradžioj Belševicos poezija dar labiau atitolo nuo visuomeninių reikalavimų ir tapo dar daugiau eksperimentinė. Valdžios šulai negalėjo to nepastebėti ir neduoti jai papeikimo. 1963 m. literatūriniame žurnale **Karogs** ji paskelbė eilėraščių ciklą, pavadinta „Širdžių seifai" (Siržu seifi). Eilėraštis šiuo vardu skamba taip:

Žmonės, žmonės,
jūsų širdys — seifai,
kurių raktai, kurių šifrai pamesti.
Tiktai pirštai
nuplėštais nagais,
kraujuojantys, nuogais nervų galais,
gali juos atvert.
Jūs atleiskit, kad šaukiu!
Skauda liečiant uždaras duris širdžių.
Meilės trapų jausmą slepiančių.

(*Jaunā Gaita*, 51, 1965)

Šis ciklas iššaukė aštrią kritiką. Belševicos poezija kritikų buvo pavadinta „nepoezija" ir autorė buvo ironiškai užklausta, ar ji nenorinti palikti Sovietų Sąjungos. Pažymėtina, kad ciklas nebuvo įtrauktas į vėliausiąjį jos eilėraščių rinkinį **Jūra dega** (Jūŗa deg, 1966). Šis rinkinys įtvirtino ją pirmaujančia sovietų Latvijos poete. Daugeliui jos eilėraščių būdinga tokia gelmė, jausmo subtilumas, išraiškos vaizdingumas, kad juos galima vadinti vienais geriausių moderniosios poezijos pavyzdžių, parašytų latvių kalba.

Dėka Belševicos, Heislerio, Vāciešio ir Ziedonio latvių poezija už Geležinės Uždangos ne tik gyva, bet ir pasiekusi žymių laimėjimų. Galima pratęsti poetų sarašą: Imants Auziņš, Māris Čaklais, Ārija Elksne, Harijs Gāliņš, Skaidrīte Kaldupe, Monta Kroma, Viktors Līvzemnieks, Arvīds Skalbe ir Laimonis Vāczemnieks. Suskaldyta, kamuojama sunkumų namuose ir egzilyje, latvių poezija, svarbiausia, kaip ir visada, tautos dvasios išraiška tebeauga.

SUJUDIMAS GERVYDŲ KAIME

KAZIMIERAS BARĖNAS

Šitą naujieną Vaitkuvienė tuoj paleido per visą kaimą. Kažkur tie vokiečiai ten ėjo per laukus ir keliuku išlindo į jų pakluones, įėjo į jų kiemą, atidarė jų priemenės ir trobos duris ir suėjo vidun. Keturi vokiečiai, visi pailsę, apdulkėję, apsmukę. Įėjo visi keturi vidun, sudribo ant suolo, o vienas toks su ūsais, lyg šeriais, ir keturkampiu veidu, tai tas ir sako Vaitkuvienei, kuri viena tebuvo namuose, nes Vaitkus išėjo bažnyčion ir vaikai bažnyčion, o piemuo ganė:

— Motin, duok lašiniai ir pienas.

Vaitkuvienė nustėro ir iškėtė akis. Ji atsistojo ir iš tos nuostabos pliaukštelėjo rankom į šlaunis.

— Taigi, Dieve tu mano... — negarsiai šūktelėjo ji.

Ją nustebino tas šeriuotais ūsais, kuris prakalbėjo lietuviškai.

— Aš maniau, kad Vanka, — pasakojo ji paskui kaime, nes ji nubėgo tuoj pas Gaidžiūnus, kai tik tie vokiečiai nukrypavo į vieškelį, paskui dar ji nubėgo pas Ladučius, nubėgo pas Dailidonius ir tą istoriją pasakojo ir perpasakojo po kelis kartus. — Jau norėjau sakyti: „Iš kur gi tu čia dabar taip apsivilkęs ir su šautuvu?", bet nutylėjau. Sakau, jei su šautuvu, tai gal... Žinote, šunės jo nematė, jei tik lašinių ir pieno prašo.

O tie vokiečiai netrukus jau kramtė sau lašinius. Odelę vis nupiaustinėjo peiliu ir kramtė. Tas odelės piaustinėjimas stebino Vaitkuvienę. Gardžiausias daiktas! Gali kramtyti ir kramtyti, ir galo nėra, ir vis skanu, o jie nupiauna ir numeta.

O kai pavalgė, kai sudilo lašinių tas didelis gabalas ir prie pečiaus jau buvo primesta apsčiai tų odelės atraižėlių ir dar vis su mėsa, tai dingo puodynė pieno, lyg už kaklo supilta, ir tie vokiečiai tada išsitraukė po cigarą, o kai Vaitkuvienė kosėjo nuo tų kvapą užimančių dūmų, jie papsėjo ir armazavo tarp savęs, o tas su ūsais, lyg šeriais, tas dar vis žagsėjo.

Vaitkuvienė seniai atsigodojo, kad čia ne Vanka: ūsai geltonesni, pilvas geros pagalvės storumo, ir ne toks žmogus sulinkęs, ne toks sulūžęs (Dieve, Dieve, atleisk už tokias mintis ir tokius palyginimus!), kaip tas susisukęs Gervydų vagis.

Ji sėdėjo sau trobos gale ant suolo ir dažnai dirsčiojo į kareivius. Jau nustojo ir kosėti nuo tų dūmų, taip ramiai sėdėdama, jau kelis kartus ir galvą knaptelėjo, snūduriuoti pradėjo, o tie vis tebearmazavo, jų cigarai teberūko.

— Motin, — tada prabudino ją iš snaudulio tas keturkampiu veidu, tas ūsotasis. — Motin, — užtraukęs ir išpūtęs dūmą pakartojo jis. — Ar jūs katalikai? Mano kamaradas nori žinoti.

Tas jo kamaradas jau žiūrėjo į ją ir šypsojosi. Ne, ji čia apsiriko: visi žiūrėjo į ją!

— Katalikai, o kaip gi! — atpylė Vaitkuvienė.

Taip, dabar Vaitkuvienė pamatė, kuris čia tas ūsoriaus draugas nori žinoti. Tai tas jaunas, gana jaunas, kuris pusę cigaro numetė žemėn. Dabar jis armazavo su ūsočium.

— Parodyk, — pirštais spraksėjo, nerasdamas žodžio, — parodyk...

Spraksėjimas nieko nepadėjo, tai jis, persimetęs dar keliais žodžiais su anuo jaunuoju, kuris dabar tik vienas šypsojosi, atsikėlė, priėjo prie Vaitkuvienės ir norėjo suimti jai galvą. Moteriškė aiktelėdama pašoko, o vokiečiai sukrizeno.

— Nebijok, — tarė tas. — Aš pažiūrėsiu, ar turi.

Jis nykščiu brūkštelėjo tokį puslankį. Vaitkuvienė žiūrėjo išskėstom akim, bet netrukus suprato.

— Oooo, — tarė ji ir šokosi ieškoti stalčiuje, bėgo į seklyčią, kreipštėsi pečionėje ir pagaliau vieną po kito padavė jiems net tris rožančius — tą mėlynąjį stiklinį, kur neseniai pirko dukteriai, tą vyro juodąjį, kur Tėve mūsų karoliukai labai gražiai išgremžti kryžiukais, vis po keturius kryžiukus kiekvienam karoliuke, ir tą tamsokai pilką, dėl kurio ji dabar nepasakytų, ar čia jis sūnaus taip giliai nukištas prieskrynyje, ar jos pačios. Atnešė ji vieną sidabrinį medalikėlį ant gerai apčiūrintos virvutės. O tuos škaplierius ji net gėdinosi rodyti. Gražiausi buvo — ir dideli ir šilkiniai, tik dabar jau šilkas prakiuręs, pagal šonus ir apačioj atiręs, o blogiausia, kad ilgai kabojo sienoj, tai Panelės Švenčiausios visas veidas musių apmurzintas, pečiai nutūpėti, net baisu žmogui parodyti; dar kai ji nešiojo, tai vienu metu žiūri — po atbrizgimais didžiausia utėlė įsiveisusi, tokia išpampusi, jos kraujo prisigėrusi, kad, Dieve, susimylėk (taigi prieš tai kelias dienas ji kankinosi — draskėsi, kasėsi, lyg parkotas žydas, ligi kraujo nusiakėdavo krūtinę, jau manė, ar nebus tik niežai prilipę, o čia, mat, ta biaurybė vis pasiurbdavo kraujo ir augo, ir storėjo, ir glindų priveisė). Ji nagais tada trekšt tą utėlę, sutraiškė, ir dabar pro šilką dar matyti apdžiuvusi dėmė, o negyvos glindos taip pat tebebaltuoja.

Tas atkišo, vokietukas tas, ranką, tai ji atidavė ir škaplierius. Tie perėjo per rankas, kaip ir rožančiai ir medalikas, o paskui ūsočius jai pasakė:

— Užsidėk, — ir parodė kaklą.

Atsikėlė tas katalikas, priėjo prie Vaitkuvienės, davė iš eilės pabučiuoti mėlynojo rožančiaus kryželį, ir ji užsimovė ant kaklo rožančių, paskui škaplierius ir medalikėlį.

— Jis bajern, — keldamasis pasakė jai vokietis, kur lietuviškai moka. — Jis katalikas, jis geras, — kalbėjo. — Jis visad padės katalikams.

Kai Vaitkuvienė paleido tą žinią per Gervydus, visi dar tą pačią dieną apsičiupinėjo kišenes ir kaklus, ar ten tebėra rožančiai, škaplieriai ir medalikai. Bent vieną relikviją užsikabino kiekvienas suaugęs gervydiškis. Tačiau vyrų buvo užsispyrėlių — tie nieko nenorėjo kabintis. Va, Dailidonis, pasukęs apie pirštą rožančių, atsakė savo žmonai, kuri, netekusi kantrybės, jau buvo bečirškianti:

— Nesikabinau ir nesikabinsiu. Aš kišenėje turiu.

— Ar jau baisiai čia tau tie škaplieriai — kaklą nusvers ar ką? Žiūrėk, Gasiūnas, jei būtų parodęs rožančių ar škaplierius, tai gal tebeturėtų arklį. Gal bajai ir atėmė.

— Kokie bajai? — paklausė Šeberkštys, tuo metu pas Dailidonius srėbęs bulvienę.

— Taigi Vaitkuvienė sakė, kad bajai, — ginčijo Dailidonienė. — Ten, kur katalikai.

— Gal bavarai.

— Gal baravai, — suabejojo moteriškė. — Gal ir baravai.

Tik prieš guldama ji užkabino savo vyrui medalikėlį, o pati atsigulė su škaplieriais ir rožančium. Vyras jau nebesipriešino, ir medalikėlis taip ir liko.

Dar tą patį vakarą viso kaimo motinos sušaukė sugaudė savo vaikus ir užkabinėjo jiems, ką tuo metu turėjo. Sunkiau buvo su paaugliais, tik ir čia jos rado, kuo remtis, kaip įrodinėti. Tai vis tas Gasiūno arklys. Jei Gasiūnas būtų turėjęs rožančių... O, va, Vaitku-

vienės net trys turėta, ir atėjo bajai, pavalgė lašinių ir išėjo, nieko nedarę.

Visus tą vakarą, rodos, pralenkė Vankienė. Šį tą nugirdusi per aukštą statinių tvorą, šį tą iš Vaitkuvienės, kurią pagavo bėgančią pro šalį ir paprašė užeiti pasiimti suverptų linų, savo Pijušėliui ir Celestinukui ji sukabino ant kaklo ir po rožančių, ir po škaplierius, ir po medaliką. Sukabino ir patenkinta šypsojos, o prieš sutemstant dar išvijo abu į gatvę.

— Eikit, eikit, — stumte ji stūmė per dieną nusilaksčiusius ir miegu beveik nebesitveriančius vaikus, — eikit. Neužsisekit marškinių! Argi šalta?

Tie pasistumdė su piemenimis, ir tą patį vakarą iškilo dar vienas naujas kozeris motinoms, kurių neklaužados geltonsnapiai gynėsi ir neėmė šventenybių.

— Tik jūs pažiūrėkit į Vankiukus, — sakė Dailidonienė saviesiems. — Motina pasakė, ir tie viską užsikabino. O jums aš teduodu tik po rožančių.

Kaip gavėnia nutraukia visus net didžiuosius apsileidėlius išpažinties, taip šitas Vaitkuvienės nuotykis su kataliku bavaru visus Gervydus privertė, jei ne užsikabinti, bent susirasti užmestus rožančius, škaplierius, medalikus. Retam trūko rožančiaus, bet, beveik tikrai galima tvirtinti, retas teturėjo gerus škaplierius. Visi apiplyšę, nunešioti, murzini. O jeigu tokius paprašytų parodyti? Gėda! Medalikėliai vėl apsitrynę, apdilę. Dar gerai, kas turėjo, bet tą vakarą paaiškėjo, kad nė vienuose namuose nieko daugiau nėra, vien tik rožančiai. Net ta pati Vaitkuvienė, kai visi namiškiai susirinko, pamatė, jog namuose iš viso tiek ir tėra: trys rožančiai, medalikas ir vieneri nuplyšę škaplieriai.

— Reikia važiuoti į Gulbinus, — tarė ji vyrui.

— Ar nori praganyti arklį, ar ką? — suūrijo vyras.

— Tai kaip dabar būsim? Nei tu neturi rožančiaus, nei Petriukas, o škaplierių reikia visiems, medalikėlio tik man nereikia, aš tą seną nešiosiu.

Daug kas šitaip svajojo ir kalbėjo apie Gulbinus, bet niekas nedrįso važiuoti, nes dar tik savaitė, kai praūžė pratrinksėjo frontas ir pasirodė pirmieji vokiečiai. Vis sulaikė baimė. Gal pakeliui atims arklį, kaip Gasiūnui, gal su visu vežimu pavarys kur nors į frontą, kaip tuos čia apylinkėje. Gal padarys taip, kaip ten kažkur su ana moteriške: paėmė iš vežimo ir nusivedė į mišką, ir ta nebegrįžo, vyras nebesulaukęs, nors pats ėjęs į mišką ieškoti.

Kai Gulbinai visiems atrodė dabar tolimi ir nepasiekiami, tai visų akys krypo į Pavandenę, į saviškes davatkas.

— Ar negalėtų katra davatka šičia pardavinėti tokių dalykų? — sakė Vaitkuvienė savo vyrui. — Pasistatytų prie šventoriaus būdą, tai būtų, kur nusipirkti ir rožančių, ir škaplierių, ir visko. O dabar — nė viena!

— Kiek čia tų davatkų! — lyg ir užstojo vyras.

— Ar dar tau maža?

Paskui ir ji pati pergalvojo: tikrai davatkom Pavandenė neturtinga.

— O kad ir Julė, ar negalėtų tokių dalykų pardavinėti? — sustojo ji ties ta viena. — Vietoj gyvena, labai tiktų.

— Na, Julė jau nelabai eitų po būdele, — suabejojo vyras. — Vaikus pamokyti, pagiedoti, taip, ji čia tinka, bet škaplierių ta nelabai norės pardavinėti.

Tik tie dalykai visiems rūpėjo. Rodos, pasiektum Gulbinus, tai ir pasibaigtų rūpesčiai. Tik pasiek tu tuos Gulbinus, kai jie vis dėlto gana toli, net visa dešimtis varstų, ir ne šunkeliais, o vieškeliu pasiekiami! O vieškelis — nežinai, ties kur juo eidamas sutiksi vokiečių kareivį: ties mišku ar ties laukais, pėsčią ar važiuotą, išalkusį duonos ar moters. Dėl to nie-

kas ir nejudėjo iš namų, nors moterims visą savaitę neišėjo iš galvos šitie šventi dalykai.

— Kitaip, matyt, nieko nesugalvosiu jau ir nepadarysiu, — guodėsi Vaitkuvienė Dailidonienei. — Teks laukti atlaidų, gal tada atvažiuos į Pavandenę koks būdininkas. O kada čia dabar galėtų atvažiuoti?

Dailidonienei šita mintis pasirodė visiškai nepriimtina. Dėl to ji net išsigando.

— Laukti iki atlaidų? Viešpatie...—dejavo ji. — Taigi, žiūrėk, tamsta, šitaip gali tekti išlaukti iki kitos šv. Onos, taigi beveik visi metai...

— Tai ką padarysi?

— Gera tamstai sakyti: ką padarysi!, kai, tur būt, tik kokių vienų škaplierių trūksta! O man reikia nupirkti dar du rožančius ir tris medalikėlius (ir aš pasakysiu tamstai: vyrui savo medalikėlį užkabinau, tai net pati neturiu! Rožančių, va, pati pasiėmiau sau, bet ir tas ne mano, vyro). Tie, kur turim, visi jau susenę, vis reikėtų naujų. O vis tas mano vyras! Žibalo prisipirko, užteks pusei metų, nes sako, kad gali nebūti. O tokių, va, dalykų tai nei nupirko, nei man nieko nepasakė. Kad nors žodį, va, būtų, Katrele, va, eik, va, nusipirk, va, gali nebūti, bet ne, nieko, nė žodžio! O vakar jau sako, girdi, va, gali ir nebūti, gali nebedirbti, kaip žibalo nebedirbs, kai karas, gali ligi karo galo nebūti. O kada tas karo galas? O jam sakė Šeberkštys ar kas, dabar ir neištrauksi. O jei nebus, tai ką tada darysim?

Vaitkuvienei labai nieželėjo liežuvį tuojau pat pasakyti, ko ir kiek jos pačios šeimai trūksta, ir ji nepatenkinta laukė, kol Dailidonienė baigs, o kai ta baigusi atsiduso, tai ji buvo jau pamiršusi ir todėl pati taip pat atsiduso ir tarė:

— A-ha-ha... Gali ir nebūti. — Tik paskui ji atsiminė. — Taigi pati skundiesi, kad rožančių trūksta, šio, to. Tai ką man sakyti, ką man daryti? Visuos namuos

trys rožančiai, nuplyšę škaplieriai ir šimtametis medalikėlis...

Abi moterys nusišypsojo ir išsiskyrė, nes bėdos abiejų buvo didelės, o dar didinti jas nebebuvo laiko, nes visiškai jau temo ir iš vieškelio gatvėn suko galvijai, čia pat šūkavo piemenys.

Po pirmojo staigaus pakilimo į galą savaitės visas rožančių reikalas pamažu kaip ir atslūgo. Jau ir kaimynės susitikusios rasdavo kitą kalbą, nebent ilgiau užsistovėdavo, tai į galą dar ir šituos dalykus vienu kitu sakiniu paliesdavo ar viena kitai parodydavo, kaip jau baigia pasibaigti škaplieriai ar kiek rožančiuje trūksta karoliukų, nes vaikai buvo sutraukę, ir tie karoliukai taip ir dingo. Iš tiesų tai, rodos, viena Gaidžiūnienė ir teturėjo tokį aptrumpintą, vaikų apžalotą, bet ji labai nesunkiai išsiversdavo: jei praleisdavo tas tris sveikamarijas ten, kur buvo išimti karoliukai, tai sukalbėdavo jas, kai baigdavo visą dalį. O kas turėjo aptrupėjusiais karoliukais, tam dar mažiau bėdos: pirštais užčiupai tuščią vielikę, tai ir kalbėk ties ja, tik gal tiek vargo, jei suskilęs Tėvę mūsų, tada jau reikia pažiūrėti, kad nesumaišytum, taip drąsiai jau nebegali snausdamas ar patamsy poteriauti.

Apie galą savaitės vėl keliuku per lauką atslinko keli vokiečiai ir vėl sugriuvo į Vaitkaus kiemą. Bet tie neprašė net valgyti, tik norėjo gerti. Namie buvo Vaitkuvienė ir duktė. Kol jos sujudintos terškino puodynėmis ir pieňu girdė, vieni kareiviai trynėsi apie duris, kiti išsitiesė kiemo pievelėje prie tvoros, senos kriaušės pavėsyje. Kai jie išėjo, duktė ir motina nebesutarė, kiek ten jų iš tikrųjų būta: motina vis gynė savo — penki, girdi, ir penki, o duktė sakėsi suskaičiusi šešis. Kadangi visi gėrė iš to paties puoduko, kiti po du ar net po tris kartus, tai taip ir nepaaiškėjo, kiek ten jų iš tikro būta. Matė dar juos išeinančius Ladutienė, bet tai nė nerūpėjo suskaičiuoti.

— Mačiau, kad ėjo keli, — paklausta atsakė ji, — o kiek ten jų, tai man nei galvoj, nei... Sakyk, taigi, kaimynėle, — palinko ji į Vaitkuvienę, — tai ar rožančių šiandien neprašė parodyti?

Tokio klausimo nelaukusi ir netikėjusi, Vaitkuvienė neskubėjo atsakyti. Pirma ji žvilgterėjo į dukterį: ta gi, varlyčia, šoks į akis, jei išgirs motiną meluojant. Tai ji atsiduso ir atsakė:

— Tai jau šį kartą neprašė. Matyt, bambizai buvo.

Tą patį vakarą pas Ladučius moteriškės subėgusios kėlė pirtį jų piemeniui Ignacui. Tas, mat, sekmadienį, kai Ladutienė įsakė, pašokęs išsiėmė iš kišenės škaplierius ir užsikabino ant kaklo.

— Matai, tai kodėl visad negali nešioti ant kaklo, kam laikai kišenėje? — prikišo dar jam moteriškė.

— Kai maudaus, tai nusikabinu, kad nesušlaptų, — atsakė jis.

— Tai kažin, ar gerai maudytis taip be nieko, — abejojo Ladutienė.

Į tą abejojimą jis nieko nebeatsakė, tik pasišiaušė, kai jam buvo liepta užsikabinti dar rožančių ir medalikėlį.

— Ar turi?

— Turiu.

— Tai užsikabink.

— Ne, dėdiene, man mama sakė, kad užtenka škaplierių, tai aš daugiau nieko nesikabinsiu.

— Tai tau, pasakė! Argi tavo mama žinojo, kad čia užeis koks bajis? Sako, kad reikia užsikabinti, tai ir užsikabink. O gal bus geriau, gal taip ir reikia.

Jis nieko nebeatsakė, bet ir neskubėjo. Kol Ladutienė pamelžė karves, jis pergalvojo, o vakarienės metu visi pamatė prie šviesos, kad Ignacas paklausė šeimininkės.

— Dabar tai geras vaikas, — tarė Ladutienė. — Geras ir dar kartą geras. Jau ką geras, tai geras.

Taip ir buvo jis geras iki savaitės galo, ir Ladutienė nerado jam jokių priekaištų. Tik šį vakarą atsibeldė Gaidžiūnienė.

— Mano vaikas poterių nebekalba, — piktai pasakė ji, akimis tamsoje ieškodama Ladutienės ir Ignaco.

Niekas jai nieko neatsakė. Tuomet pro duris įgirgždėjo Vaitkuvienė.

— Ar radai tą užramtytgalvį? — garsiai sušneko Vaitkuvienė.

— Kokį užramtytgalvį? — atsiliepė Ladutienė. — Nei šis, nei tas: užramtytgalvį! Ar jau žmonės vardų nebeturi?

Piktas ir suerzintas buvo Ladutienės balsas.

— Tai Ignacas pridirbo, — tamsoje vėl prabilo Gaidžiūnienė.

— Ignacas tai Ignacas, — baramu balsu tarė Ladutienė, kuriai kilo pyktis, kad čia dėl kažkokio niekaniekio susigrūdo susitarusios moterys. Be to, jaunom dienom ji ir pati tarnavo pas svetimus ir dabar panoro užstoti samdinį. — Jei Ignacas, tai iš kur čia tas užramtytgalvis? Kam čia tas užramtytgalvis? Vaikas, ir gana. Visi mes užramtytom galvom, jei norite.

Ladutienė jau degė žiburį.

— Na, nepyk, kaimyne, ką čia! — atsiliepė šalčiausia likusi Vaitkuvienė. — Tik negerai, visko prigalvoja, mažesniems pripasakoja tas Ignacas. Rožančių, ar girdi, gieda ganyklose!

— Tegu gieda.

— Vaikas nenori namie poterių kalbėti!

Kai suspinksėjo lempa, Ladutienė žvilgterėjo į Ignacą. Įraudęs jis stovėjo prie stalo. Kaimynės būriavosi prie durų.

— Sėskitės, — paragino Ladutienė.

— Tai eisim.

— Aš tik sakau — ne bartis, bet, va, vaikas nebeklauso.

— Ką gi aš jam padarysiu, kad neklauso? — ramiai jau kalbėjo Ladutienė, nes tas žiburys kliudė jai rodyti pyktį. — Meldžiasi ganykloje — vis tas pats Dievas, kaimynėle, — čiuptelėjo ji abiem rankom arčiausiai stovinčiai Vaitkuvienei už peties, bandydama jau juokauti.

— Tas pats, žinoma.

Vaitkuvienė patvirtino, o Gaidžiūnienė nuginčijo:

— Kažin, ar tas pats. Kai jau pakrūmėj gieda rožančių, nelabai tas pats.

Moterys vis dėlto išsiskyrė gražiuoju, nors ir nepriėjo vienos nuomonės. Ignacas, nebelaukdamas, kol jį iš naujo pradės pulti, pamažu nuslinko į užpečkį. Kai tik moterys išėjo, jis ten ėmė kosėti. Nešdama ant stalo dubenį rūgštaus pieno, Ladutienė girdėjo, kaip jis užkosėjo ant pečiaus.

— Ar jau taisaisi gulti? Nesusimirmink, eik še, vakarienė ant stalo, — kalbėjo ji, ir Ignacas nustuksėjo žemėn ir atvilko pastyrusias savo kojas prie stalo.

Visi srėbė pieną, papūsdami kando karštas bulves ir tylėjo. Tik kai jau gerai buvo apmalšintas alkis, pats Ladutis šypsodamas paklausė:

— Tai ganykloj rožančių giedat, a?

O sekmadienio rytas vėl buvo giedras, kaip ir visa praėjusioji savaitė. Pirmieji gervydiškiai išėjo į Pavandenę dar su gera rasa. Kai kur ties krūmais dar ir vieškelis atrodė lyg palaistytas. Kai jie iš vieškelio išsuko jau į Kalvėnų dvarą, kažkas šūktelėjo:

— Orlaivis!

Dvi moterys sugriuvo į pakelės žolę. Pritūpė ir vyrai. Lėktuvas iš tiesų karkė artyn iš vakarų pusės. Dar tebestovėjo Vaitkaus bernas ir dairėsi lėktuvo.

— Gulk, kvaily! — šaukė jam ypač bailus Bernatonis.

— Gulk, gulk, visiems užtrauksi bėdą, — baimės gniaužiamu balsu suklykę moteris.

Tas nerangiai išsitiesė, bet galvą vis tebelaikė ištiesęs į dangų, nes jis matė tik pirmą lėktuvą. Skrido lėktuvas ir aną sekmadienį, kai pro Gervydus bėgo rusai, bet jis tuomet saldžiai miegojo šiene.

Kai tik lėktuvas praskrido, jis pirmasis atsikėlė ir toliau sekė akimis.

— Kelkitės, bailiai! — juokėsi jis, bet tuomet lėktuvas pakeitė kryptį. Jis ten kažkur nuo miškų atskrido ir birbė tiesiai į šiaurės rytus, į tą retą pamėlynavusį pušinėlį.

— Vyručiai... — šoko Vaitkų Jurgis porą žingsnių į šoną ir dribo į griovį.

Kažkas prisiversdamas nusikvatojo. Lėktuvas dingo ties pušynėliu. Kėlėsi vyrai, šaukė keltis moteris.

— Kur tas drąsuolis?

— Nebepasikelia iš baimės.

Tai moterys jau bando pajuokti Jurgį, kuris tik dabar kėlė iš griovio galvą. Dešinysis jo smilkinys buvo purvinas. Artėjo dar keletas žmonių. Vieni suko iš vieškelio — gervydiškiai ir iš toliau — iš Žvirblių, iš Barsiukų. Dvi moterys atšvitravo keliuku nuo Kniziaus. Tai puodžiūniškės merginos. Apsitrynęs apsipurtęs Jurgis pralenkė tą saviškių būrelį ir vis tolo nuo jų, nes tie vienas už kitą gudriau vis stengėsi pasakyti jam juo daugiau smailių žodžių. Net ir Bernatonis ir tas paleido savo trigrašį.

— Palauk, neskubėk, nebeatskrenda, — šaukė jis.

Bernatonio žodžiai buvo paskutiniai, kuriuos jis išgirdo. Paskui dar užpakalyje nusikvatojo ir nusikikeno, tai jis piktas dar smarkiau paspaudė, pasiryžęs būtinai atsilyginti Bernatoniui. Kas pirmasis krito? Dar jis, mat, juoksis!

Kai būrelis įsuko į pagrindinę Pavandenės gatvę, netoli bažnyčios kažkas baltavo, apsuptas žmonių.

— Gal lėktuvas nukrito, — tarė Bernatonis.

— Lėktuvas kaip lėktuvas, o greičiausiai tai bus vokiečiai.

— Gal tikrina rožančius, — tarė moteris.

Gaidelio gatvelėje Marcelinas Žemonis pardavinėjo obuolius. Įsivertęs į vežėčias du maišelius obuolių, ant sėdynės pasistatęs gorčių, jis stovėjo ir laukė. Pats Gaidelis, padėjęs jam atstumti vežėčias, trynėsi jau prie šventoriaus vartelių, o žmonės grūdosi apie škaplierninką. Kirkilų Jasas, tas krievakojis, šlūbčioja būdoje šalia storulės savo dukters. Tos jo dukters iš tolėliau tai ir nematyti: mažas veidelis, pati maža, tai už to stalo po būda juda tartum aptūdalota lėlė.

—Tai tau stebuklas! — nebeištvėrė net Bernatonis, nes moterys stebėjosi ir murmėjo, neįveikdamos aiškiau išreikšti savo nuostabos.

Tikrai Jaso pasirodymas Pavandenėje taip nelauktai ir taip laiku apstulbino šventų daiktų ištroškusius žmones. Todėl po būda sukosi pats Jasas, vikriai sukosi ir jo Juzytė. Iš dėžučių nyko medalikėliai. Tuos šilkinius gražiuosius škaplierius, kai tik nukabino nuo virvelės, tai išpardavė bežiūrint. Lygiai tokie pat, kaip Vaitkuvienės tie senieji. Panelės Švenčiausios suknelė raudona, o pečiai apgaubti žalia medžiaga.

(Iš spaudai ruošiamos „Tūboto gaidžio metų" knygos)

KAS NORS ĮVYKS

Apysaka, kuri pilna įvykių

HEINRICH BOELL

Prie labiausiai dėmesio vertų mano gyvenimo tarpsnių priklauso tikriausiai ir tas, kurį praleidau tarnautoju Wunsiedelio fabrike. Iš prigimties esu labiau linkęs prie mąstymo ir nieko nedarymo negu prie darbo, tačiau kai kada ilgi finansiniai sunkumai — nes mąstymas atneša tiek mažai pelno kaip ir nieko nedarymas — priverčia mane užimti vadinamąją darbo vietą. Pasiekęs vėl tokį atoslūgį, patikėjau save darbo įstaigai ir buvau su dar septyniais kančios draugais nusiųstas į Wunsiedelio fabriką, kur mums turėjo duoti tinkamumo egzaminus.

Vien fabriko pamatymas sukėlė manyje įtarimą: visas fabrikas buvo pastatytas iš stiklinių plytų, gi mano neapykanta šviesiems pastatams yra lygiai tokia stipri, kaip ir neapykanta darbui. Įtarimas dar labiau padidėjo, kai šviesioje, linksmai išdažytoje valgykloje prieš mus buvo tuojau pastatyti pusryčiai: gražios padavėjos atnešė mums kiaušinių, kavos ir tosto, skoningose stiklinėse stovėjo apelsinų sunka; auksinės žuvelės spaudė savo nesuinteresuotus veidus į šviesiai žalių akvariumų sienas. Padavėjos buvo tokios linksmos, kad atrodė, jog jos beveik sprogs iš linksmumo.

Tik stipri valia — taip man atrodė — sulaikė jas nuo nuolatinio dainavimo. Jos buvo nedainuotomis dainomis taip pripildytos, kaip vištа nepadėtais kiaušiniais. Tuoj pat susivokiau, ko mano kančios draugai, atrodo, nesuvokė: kad ir šie pusryčiai buvo egzaminų dalis; todėl kramčiau atsidavusiai, su pilnu sąmoningumu žmogaus, gerai žinančio, jog jis duoda savo kūnui vertingų medžiagų. Dariau tai, ko manęs šiaip jokia pasaulio galybė nepriverstų: gėriau apelsinų sunką į tuščią skilvį, nepaliečiau kavos, kiaušinių, ir didžiausios tosto dalies, atsikėliau ir žygiavau pirmyn ir atgal valgykloje pasiruošęs veikimui.

Taip buvau pirmas nuvestas į egzaminų kambarį, kur ant patrauklių stalų jau gulėjo egzaminų formularai. Sienos buvo išdažytos tokia žalia spalva, kuri iš vidaus įrengimo fanatikų būtų iššaukus žodį „žavu". Nė vieno žmogaus nemačiau, tačiau buvau tikras, kad mane stebėjo, todėl elgiaus, kaip elgiasi žmogus pilnas veikimo, kada jis galvoja esąs nestebimas: nekantriai ištraukiau parkerį iš kišenės, atidariau jį, atsisėdau prie artimiausio stalo ir prisitraukiau formularą, kaip cholerikai prisitraukia sąskaitą restorane.

Pirmas klausimas: Ar Jūs manote, kad teisinga, jog žmogus turi tik dvi rankas, dvi kojas, akis ir ausis?

Čia skyniau pirmą kartą savo mąstymo vaisius ir rašiau nedelsdamas: „Net keturių rankų, kojų, ausų neužtektų mano energijai išsemti. Žmogus sustatytas gan nevykusiai".

Antras klausimas: Kiek telefonų galite aptarnauti tuo pačiu laiku?

Ir čia atsakymas buvo taip lengvas kaip pirmo laipsnio lygtis. „Jeigu tik septyni telefonai", rašiau, „pasidarau nekantrus; tik su devyniais jaučiuos pilnai užimtas."

Trečias klausimas: Ką darote laisvalaikiu?

Mano atsakymas: „Nebepažįstu žodžio laisvalaikis. Per savo penkioliktą gimtadienį išbraukiau jį iš savo žodyno, nes pradžioje buvo veiksmas".

Vietą gavau. Tiesą kalbant, net su devyniais telefonais nesijaučiau pilnai užimtas. Šaukiau į ragelius: „Veikite tuojaus!" arba: „Darykite ką nors! — Kas nors turi įvykti — Kas nors įvyks — Kas nors turėtų įvykti". Tačiau dažniausiai — nes tai man atrodė atitiko aplinkai — naudojau liepiamąją nuosaką.

Pietų pertraukos buvo įdomios. Valgykloje, apsupti tylaus džiaugsmo, valgėme maistingus valgius. Wunsiedelio fabrikas buvo pilnas žmonių, pasiutusiai trokštančių vis pasakoti savo gyvenimo istoriją, kaip veiklios asmenybės mėgsta daryti. Jų gyvenimo istorija buvo jiems svarbesnė negu jų gyvenimas. Reikia tik paspausti mygtuką, ir jau jie garbingai ją išvemia.

Wunsiedelio padėjėjas buvo vyras vardu Broschek, kuris savo laiku išsidirbo tam tikrą vardą, kadangi, būdamas studentas, nakties darbu išlaikė paralyžuotą žmoną ir septynis vaikus, tuo pačiu laiku būdamas sėkmingas keturių firmų atstovas ir vis dėlto per du metus išlaikydamas du valstybinius egzaminus su pasižymėjimu. Kai žurnalistai paklausė jo: „Kada miegate, Broschekai? ", jis atsakė: „Miegoti nuodėmė!".

Wunsiedelio sekretorė mezgimu išlaikė paralyžuotą vyrą ir keturius vaikus, tuo pačiu laiku padarydama daktaratus iš psichologijos ir geografijos, augino vilkinius šunis ir baruose išgarsėjo kaip dainininkė vardu „Vamp 7".

Pats Wunsiedelis buvo vienas iš tų žmonių, kurie rytmetį, vos atisbudę, jau yra pasiryžę veikti. „Turiu veikti", jie galvoja, kai energingai sujuosia chalatą. „Turiu veikti", galvoja, kai skutasi. Jie žiūri su pasididžiavimu į nuskustus plaukus, kuriuos nuplauna kartu su muilu nuo savo skustuvo: šie barzdos likučiai yra jų energijos pirmoji auka. Net ir labiau

asmeniški darbai sukelia šiuose žmonėse pasitenkinimą: vanduo ūžia, popierius sunaudojamas. Kas nors įvyko. Duona suvalgoma, kiaušiniui nukertama galva.

Pats nesvarbiausias judesys Wunsiedelyje atrodė veiksmu: kaip jis užsidėjo skrybėlę, kaip jis, energijos purtomas, užsisegė paltą, bučkis, kurį jis davė savo žmonai, — viskas buvo veiksmas.

Įžengęs į savo raštinę savo sekretorę pasveikindavo šūkiu: „Kas nors turi įvykti! ". O ji linksmai sušukdavo: „Kas nors įvyks! ". Wunsiedelis tada pereidavo skyrius ir visur sušukdavo savo linksmą: „Kas nors turi įvykti! ". Visi atsakydavo: „Kas nors įvyks!". Taip pat ir aš surikdavau jam įėjus į mano kambarį: „Kas nors įvyks! ".

Pirmą savaitę padidinau telefonų skaičių iki vienuolikos, antrą savaitę — iki trylikos. Turėjau didelį džiaugsmą, rytmety autobuse atrasti naujų komandų arba pervaryti veiksmažodį „veikti" per visus laikus, asmenis ir nuosakas. Dvi dienas kartojau tik tą vieną sakinį, kadangi jis buvo man toks gražus: „Kas nors būtų turėję įvykti", ir dar dvi dienas kitą: „Tai nebūtų turėję įvykti".

Taip pradėjau jaustis iš tikrųjų visiškai užimtas, kada iš tikrųjų kaž kas įvyko. Vieną antradienio rytą — dar nebuvau nė gerai atsisėdęs — Wunsiedelis įbėgo į mano kambarį ir suriko savo „Kas nors turi įvykti!". Tačiau kaž kas neišaiškinamo jo veide sutrukdė man atsakyti linksmai ir šviežiai, kaip buvo nurodyta: „Kas nors įvyks!". Tikriausiai delsiau per ilgai, nes Wunsiedelis, kuris šiaip nešaukė, subliovė ant manęs: „Atsakykite! Atsakykite, kaip nurodyta!". Ir aš atsakiau tyliai ir nenoriai kaip vaikas, kurį verčia sakyti: aš negeras vaikas. Tik su didžiausia pastanga išveržiau sakinį: „Kas nors įvyks". Ir vos ištariau jį, kai tikrai įvyko: Wunsiedelis sugriuvo, krisdamas apsisuko ant

šono ir atsigulė prieš atdaras duris. Tuojau žinojau, kas vėliau pasitvirtino, kai nuėjau lėtai aplink stalą prie sukritusio: jis buvo negyvas.

Kratydamas galvą perlipau per Wunsiedelį, lėtai nuėjau koridorium į Broscheko kambarį ir įžengiau nesibelsdamas. Broschekas sėdėjo prie savo rašomo stalo, kiekvienoj rankoj laikė telefono ragelį, burnoje pieštuką, su kuriuo rašė pastabas bloknote, tuo tarpu nuogomis kojomis aptarnaudamas mezgimo mašiną, kuri stovėjo po rašomu stalu. (Tokiu būdu jis prisideda prie savo šeimos aprengimo.)

„Kaž kas įvyko", tyliai pasakiau.

Broschekas išspiovė pieštuką, padėjo abu rageliu, nenoriai nuėmė kojas nuo mezgimo mašinos.

„Kas įvyko? ", klausė jis.

„Ponas Wunsiedelis numirė", atsakiau.

„Ne", sakė Broschekas.

„Taip", tvirtinau, „eikite kartu! ".

„Ne", sakė Broschekas, „tai neįmanoma", bet jis užsidėjo šliures ir sekė mane koridorium.

„Ne", sakė jis, kai stovėjome prie Wunsiedelio lavono, „ne, ne! ". Neprieštaravau. Atsargiai padėjau Wunsiedelį ant nugaros, užspaudžiau jam akis ir žiūrėjau į jį susimąstęs.

Jaučiau jam beveik meilę. Pirmą kartą man pasidarė aišku, kad aš niekada negalėjau jo neapkęsti. Jo veide buvo kažkas, ką randi vaikų veiduose, tų, kurie atsisako netikėti į kalėdų senelį, nors draugų argumentai tokie įtikinantys.

„Ne", sakė Broschekas, „ne".

„Kas nors turi įvykti", sakiau tyliai Broschekui.

„Taip", sakė Broschek," kas nors turi įvykti".

Kas nors įvyko: buvo Wunsiedelio laidotuvės, ir mane išrinko nešti dirbtinių rožių vainiką paskui jo karstą, nes esu apdovanotas nevien palinkimu į mąstymą ir nieko nedarymą, bet taip pat figūra ir veidu,

kurie labai tinka juodoms eilutėms. Pasirodo, kad, eidamas su dirbtiniu rožių vainiku paskui Wunsiedelio karstą, atrodžiau puikiai. Gavau elegantiško laidotuvių instituto pasiūlymą įstoti pas juos profesionalu liūdinčiuoju. „Jūs esate sutvertas būti liūdinčiuoju", — pasakė instituto vedėjas, — „aprangą mes duosime. Jūsų veidas — vienu žodžiu, puikus!".

Palikau darbą pasiaiškindamas Broschekui, kad nesijaučiau ten pilnai užimtas, kad dalis mano gabumų ir su trylika telefonų liko neišnaudota. Tuoj pat po mano pirmos profesionalios eisenos į kapines žinojau: Čia priklausai! Čia vieta, kuriai esi skirtas!

Susimąstęs stoviu už karsto koplyčioje, su kukliu buketu rankose, kada grojamas Haendelio „Largo", veikalas, į kurį per mažai dėmesio atkreipiama. Kapinių restoranas yra mano nuolatinė būstinė: ten praleidžiu laiką tarp pasirodymų. Tačiau kartais einu paskui karstus, prie kurių manęs nepasamdė, perku už savo pinigus buketą ir einu kartu su labdaros atstovu, jam žengiant paskui benamio karstą. Laikas nuo laiko aplankau Wunsiedelio kapą, nes pagaliau jo dėka atradau savo tikrą pašaukimą, amatą, kuriame net pageidaujama susimąstymo, o nieko neveikimas yra mano pareiga.

Tik daug vėliau atsiminiau, kad niekada nesidomėjau, koks produktas buvo gaminamas Wunsiedelio fabrike. Tikriausiai tai buvo muilas.

Vertė R. Š.

RYŠKIEJI VEIDAI NAUJOJOJE VOKIEČIŲ PROZOJE: HEINRICH BOELL

RIMVYDAS ŠLIAŽAS

Amžiams slenkant būta įvairių pažiūrų į meną ir įvairių reikalavimų menininkams ir jų kūriniams. Pati seniausia ir ilgiausiai viešpatavusi pažiūra pareigojo menininką savo kūrinyje taip sudėstyti suskaldytus tikrovės gabalus, kad stebėtojams — „vartotojams" — kūrinys būtų pamokymas ar pramoga. Vėliau žvilgsnis nukrypo į patį menininką: kūrinyje buvo ieškoma jo genijaus, jo originalumo išraiškos. Dar vėliau sustota ties pačiu kūriniu, kurio formos tobulumas sudarė jo vertę. Dabartis nuvertino visas tris pažiūras: nebetikima į dirbtinos harmonijos tikrovę, psichologija suardė didelę dalį geniališkumo mito, gi menas, kurio pagrinde tėra forma, atitrūko nuo gyvenimo ir pasidarė nevaisingas. Šiandien mene ieškoma to paties, ko ieškoma moksle — tiesos. Tik ne tos tiesos, kuri išreiškiama skaičiais ir formulėm, o tos, kuri (bent literatūroje) išsakoma žodžiais ir simboliais. Tiesos apie žmogų, jo egzistenciją, kurios pilnatvės skaičiai ir formulės negali išreikšti.

Naujieji Vokietijos rašytojai šiame ieškojime užėmė svarbią vietą. Pokario metais čia iškilo nauja rašytojų generacija. Jai visai bendras gilus Hitlerio valdymo metų išgyvenimas: teroras, karas ir pokario griu-

vėsiai. Tai laikotarpis, kuriame žmogaus gyvybė mažai tereiškė tiek fronte, tiek ir namie. Užteko ne tik judesio ar žodžio, bet ir paveldėtų veido bruožų, kad jos netektum. Kas atsitiko? Kaip tai galėjo įvykti? Tai klausimai, svarbūs ne tik vokiečių rašytojui, nes dabarties pasaulyje visur rastum panašų žmogų ir jo gyvybę nuvertinančių pavyzdžių ar aplinkybių. Skirtumas nebent tas, kad vokiečių rolė ir jų patirtis padarė jų žvilgsnį ypatingai kritišku, negailestingu, perpildytu troškimo matyti tikslų išgyventos tikrovės paveikslą ir tą tiesą išsakyti. Iš daugybės vokiečių autorių vertimų į kitas kalbas galima spręsti, jog jų žingsniai stebimi su didesniu dėmesiu, kad jie randa ryškesnio atgarsio pasaulyje, nekalbant jau apie atgarsį pačioje Vokietijoje, kur karo veteranai steigia sąjungas prieš Guenter Grass ginti savo ordinų garbei, kur organizuotas evangelikų jaunimas kuria laužus jo knygoms deginti. (Tai žinoma, nereiškia, kad organizuotas katalikų jaunimas to nesugebėtų — juk ir katalikas rašytojas Heinrich Boell vieno katalikų akademikų vado laikomas ekskomunikuotu —, tačiau gal jie turi geresnę atmintį ir žino, kodėl naciai jau pačioje pradžioje kultūringame pasaulyje įsigijo blogą vardą).

Paminėjau du žymiausius vardus pokarinėje vokiečių literatūroje: Grass ir Boell. Prie jų ratelio, vadinamosios „Gruppe 47", šalia kitų priklauso Uwe Johnson ir Johannes Bobrowski. (Įdomu paminėti, kad neseniai išėjusi pastarojo knyga **Litauische Claviere** vaizduoja sukrėtimus Rytų Prūsijoje prieš Klaipėdos krašto aneksavimą). Tai ryškiausių naujosios vokiečių prozos balsų kvartetas. Iš jų užsienyje plačiausiai žinomas Heinrich Boell, nors G. Grass bent Amerikoje gausiau verčiamas ir turi didesnį pasisekimą.

Šį kartą keliais žodžiais aptarsiu H. Boell ir jo kūrybą.

Boell gimė 1917 m. Koelne, prie Reino upės. Tai pasienio sritis, per kurią amžiais tekėjo įvairių kultūrų srovės, palikdamos pėdsakus gyventojų būde ir galvosenoj. Koelniečiams būdingas tolerantiškumas, kritiškumas, savotiškas abejingumas ir geras skonis. Boell sako, kad čia niekas niekada per daug rimtai nežiūrėjęs į jokius pasaulietiškus autoritetus, o ir dvasiniai autoritetai nebuvo taip besąlyginiai priimami, kaip kitur. Prisimena, kad jo tėvas, paprastas stalius, rodydamas kaizerio paminklą, jį vadindavo imperatorišku kvailiu, kad Koelne Hitlerį apmėtė gėlių puodais, o iš Goeringo žmonės juokėsi, pastebėję jo tuščią teatrališkumą. Su savo vyskupais ir valdovais čia piliečiai nuolat kariaudavo. Tačiau nei pašaipoje, nei karnavalo įsiutime nebūdavo peržengiama gero skonio riba. Mylėdamas Koelno miestą ir jo žmones Boell vis dėlto su kartėliu prisimena, jog šis miestas išdavė savo žydus, kurie čia turėjo seniausią savo koloniją Vokietijoje.

Iš šio krašto ir tėvų namų Boell gavo savo katalikybę, kuriai būdingas dėmesys esminiams dalykams ir žinojimas, jog Dievas ir ciesorius valdo skirtingas karalystes.

Jaunas būdamas Boell pergyveno politinius perperversmus, infliaciją, Hitlerio įsigalėjimą. 1937 m. baigė gimnaziją, trumpai studijavo germanistiką ir 1939 m. buvo paimtas į kariuomenę, o 1942 m. vedė. Kariuomenėje ištarnavo šešis metus, buvo ir rytų ir vakarų fronte, keturis kartus sužeistas, bet išsitarnavo tik korporalo laipsnį.

Nacizmui Boell niekada aktyviai nesipriešino, nors su juo nebendradarbiavo. Nemano už tai nusipelnęs pagyrimo, nes už savo įsitikinimus niekada neturėjo mokėti aukščiausios kainos. Jis tariasi elgęsis geriau negu kiti jauni katalikai, kurie įstojo į nacių jaunimo eiles ir dešimtmečius berniukus gatvėse vedžiojo ri-

kiuotėj su daina „Kai žydų kraujas varvės nuo mūsų peilių...“

1946-47 m. periodinėje spaudoje pasirodė jo pirmieji kūriniai — trumpos apysakos, o 1951 m. išėjo pirmas ilgesnis veikalas **Wo warst du, Adam?** (Kur buvai, Adomai?), kuriame žmogus į titulinį klausimą atsako buvęs kare. Šis veikalas atkreipė „Gruppe 47“ dėmesį. Boell pakviečiamas į jos eiles ir gauna premiją. Dar labiau pagarsėja 1953 m. romanu **Und sagte kein einziges Wort** (Ir nė žodžio neištarė), kuriame atvaizduojamas pokario skurdas.

Nuo 1952 m. pradeda rašyti satyrinio pobūdžio apysakas ir radio vaidinimus. Dešimties metų laikotarpyje išleidžia pusę tuzino knygų: 1954 m. **Haus ohne Hueter** (Namas be saugotojų), 1955 m. **Das Brot der fruehen Jahre** (Jaunųjų metų duona), 1957 m. **Irisches Tagebuch** (Airiškasis dienoraštis), 1959 m. **Billiard um halb zehn** (Biliardai pusę dešimtos), 1963 m. **Ansichten eines Clowns** (Klouno pažiūros) ir pagaliau **Das Ende einer Dienstfahrt** (Tarnybinės kelionės galas).

Chronologiškai ir tematiškai Boellio veikalus galima suskirstyti į tris grupes: 1) apie karą, 2) apie ankstyvojo pokario skurdą, 3) apie dabartį.

Į karą galima žiūrėti iš dviejų perspektyvų: generolo ir kareivio akimis. Pirmiesiems karas tai didelis žemėlapis, nusmaigstytas margomis adatėlėmis, kurių kiekviena simbolizuoja keletą tūkstančių kareivių. Vargu jiems rūpi, kad tai žmonės, prieš savo valią transportuojami į mirtį. Jų pažiūrą tiksliau nusako vagonai, ant kurių sienų surašyta jų talpa: 6 arkliai arba 40 kareivių. Keturiasdešimt žmonių, savo gyvybėmis verčiamų sumokėti kitų padarytas sąskaitas.

Karas pastato žmogų į padėtį, kurioje neįprasti ir baisūs įvykiai pasidaro kasdieniški. Ypatingai mirtis. Be prasmės, be gailesčio. Žmonės yra aukos ne vien fizine, bet ir moraline prasme. Kariuomenės gyveni-

mo beprasmybė priveda prie cinizmo, oportunizmo, desperacijos, o kartais net savižudybės. Daug jaudinančių momentų yra knygoje **Traukinys buvo punktualus**. Tame traukinyje jaunas kareivis keliauja į rytų frontą aiškiai žinodamas, kad jo ten laukia mirtis. Išnaudodamas savo paskutines laisvas valandas, jis su dviem draugais nusigeria ir nueina į bordelį. Ten sutinka jauną lenkaitę, buvusią muzikos studentę. Jie vienas kitam atsiveria, vienas kitame randa žmogų, įsimyli. Dabar kareivis pajunta, kad gyvenimas gražus. Jie abu bando pabėgti, bet pakeliui žūsta nuo bombos.

Į karo vadus Boell žiūri gana negatyviai. Arba jie visiško blogio atstovai (tada jie tolimi, težinomi tik jų vardai), arba atbukusiomis sąžinėmis ir kvaili. Turėdamas progos išgirsti karininkų pokalbius telefonu, kareivis pastebi, kad jų žodynas tesusidaro iš 150 žodžių. Vieno generolo žodyną dominuoja tik vienas žodis: „Schussfeld" (laisvas šovimui laukas), tačiau šis žodis jo burnoj labai galingas. Dėl jo sprogdinami ištisi miestai ar miesteliai. Yra ir trečioji karininkų kategorija. Tai aukos, lygiai tokios pat kaip ir kareiviai, tačiau karo eigoje jie mažiausiai sveria. Iš karo Boell parsinešė klausimą: „Kas mus ten siuntė?" ir įsitikinimą, kad tai nebeturėtų kartotis.

Boell per daug nesigilina į politinės sistemos motyvus, jie ir taip aiškūs, tačiau griežtai persvarsto bažnyčios vaidmenį, iš kurios jis, kaip katalikas, pagrįstai laukė savo sąžinei paramos. Boell per gerai atsimena, kad Vatikanas buvo pirmasis pasirašęs sutartį su hitlerine Vokietija, kad po to ruda uniforma matėsi ir prie komunijos stalo, kad jo pažįstami katalikai jaunuoliai žygiavo gatvėmis su daina apie žydų kraują. Jis prisimena, kokius „dvasinius ginklus" jam, naujokui, einančiam į kariuomenę, suteikė rekolekcijose kunigas, kuris patsai, būdamas kapelionu, pristatinėjo prostitutes savo kapitonui (šitai jis pasakojo, žinoma,

norėdamas parodyti, kaip pats išvengęs pagundų). Tai kunigas, kuris jiems pakartojo visus režimo nukaltus karą pateisinančius šūkius, buvo, Boellio žodžiais tariant, sporto mokytojo tipo teologijos atstovas, pokalbyje „tarp vyrų" įspėjęs apie kariuomenės gyvenimo moralinius pavojus, kurių pats didžiausias buvo prisigėrimas. Mat, prisigėrę kareiviai kolektyviai lankydavo bordelius. Nenuostabu, jog tam išvengti patarimas buvo aiškus ir praktiškas: prieš geriant gerai užvalgyti riebios sumaltos mėsos. Klausimai apie draugus, su valstybės palaiminimu gatvėse antisemitinėmis dainomis rėkiančius neapykantą žmogui, sąžinės balso prieštaravimas antihumaniškiems įsakymams buvo nesvarbūs ir neverti dėmesio.

Nenuostabu, kad pakliuvęs jo taip vaizdžiai aprašyto karo gyvenimo sūkurin Boell jautėsi vienas su savo sąžine. Vilties ir pasididžiavimo katalikais jis sėmėsi iš tų negausių drąsuolių, kurie, sąžinės balso klausydami, prarado gyvybes. Bažnyčios ganytojams tačiau jis meta baisų kaltinimą, jog jie išdavę savo avinėlius. Iš karo Boell grįžo su abejingumu sistemoms ir pasitikėjimu individualia žmogaus sąžine.

Sugrįžęs kareivis rado sugriautą kraštą ir tautą, susidedančią iš buvusių karių, bėglių ir juodosios rinkos prekiautojų. Šis laikotarpis atsispindi vadinamojoj „griuvėsių literatūroje" (Truemmerliteratur), kurioj be gailesčio, nemeluojant, atpasakojamas pokario metų skurdas. Svarbiausi Boellio veikalai šia tema yra **Ir nė žodžio neištarė, Namas be saugotojų** ir **Biliardai pusę dešimtos.** Dvasinis ir fizinis skurdas itin ryškus pirmajame romane, kuriame vaizduojama šeima, suspausta ankštame bute ir nebesugebanti kartu gyventi. Vyras pradeda girtuokliauti. Savo skurdžiai egzistencijai paguodos iš bažnyčios jis nesitiki, nes ji atsako frazėmis be turinio, be prasmės, amžiais nepasikeitusiomis. Dar daugiau: klausydamas vyskupo pamokslo

jis jame atpažįsta buvusį karininką, kurio žodynas ir šiandien nedidesnis 150 žodžių. Dienos ir nakties dangų užima kita galybė. Po procesijos iš dangaus (lėktuvų) lyg lietus krinta guminiai gandrai, reklamuodami profilaktikos gaminius. Naktiniame danguje neono reklama šaukia: „Atsiduok į savo vaistininko rankas". Pasiskolinęs pinigų, vyras nusiveda žmoną į viešbutį, kur jie dieną praleidžia kartu. Ji vėl nėščia. Alpstančią gatvėje jis nutempia ją į griuvėsius. Tai būta koplyčios. Ant jos sienų dar išlikęs žodis „Dievas..." Kartas nuo karto jis, apšviečiamas jau minėtos reklamos šviesos, atrodo be galios ir be ryšio su žmogumi.

Biliarduose atvaizduotoj šeimoj visi kenčia nuo karo pasekmių. Jaunas architektas karo pabaigoje susprogdino savo tėvo pastatytą vienuolyną, nes jame vienuoliai kadaise dainavę nacių dainas. Nereikia vienuolynų tokiame pasaulyje. Šiame romane žmonės ypač ryškiai suskirstyti į dvi grupes: tuos, kurie valgo avinėlio sakramentą, ir tuos, kurie valgo stumbro sakramentą. Stumbro sakramento garbintojai, oportunistai jau vėl kylą ir užimą vadovaujančias vietas.

Teisindamas „griuvėsių literatūrą", Boell pabrėžia, kad laikotarpis buvo skurdus ir toks turėjo atsispindėti kūryboje. Autoriaus pareiga buvo parodyti, kas vyko, matyti gyvenimą ne sausomis ir ne šlapiomis, o drėgnomis akimis. Kad žmogus kūrinyje taptų gyvas, reikėjo jį parodyti pilną, su jo skausmais ir džiaugsmais. Pavojingiausia būtų buvę meluoti, piešti idilę, matyti gyvenimą lyg per kokį kreivą stiklą, kaip kad jį matė Hitleris.

Boellio žvilgsnis į dabartį gana pesimistiškas. Žmonija pirmą kartą istorijoje turi galimybę kolektyviai nusižudyti. Du trečdaliai žmonijos badauja. Brazilijoj miršta vaikai, niekad neragavę pieno. Pasaulis dvokia išnaudojimu. Tačiau visuomenės reakcija, bent Vokietijoje, tėra sotus pasitenkinimas savo turtais. Jie jų

pasiekė tik pamesdami atmintį. Visas karo ir nacizmo laikų patyrimas nuėjo veltui. Žuvusiųjų aukos neiškėlė pagarbos gyvybei, skausmas netapo išmintimi ir lįūdesys — jėga. Nors Boell niekad netikėjo vokiečių tautos kolektyvine kalte, jis ja pradeda tikėti dabar, kada tautą tesaisto materialistinio kapitalizmo dėsniai ir visi gyvenimo aspektai pavergti „apyvartos" interesams. Iškyla pavojus dalykams, kurie žmogų daro žmogumi: kultūrai ir religijai.

Koks pasiektas dvasinio smukimo laipsnis, Boelliui rodo ir faktas, kad administracinio efektyvumo srityje bažnyčia užima pasaulyje antrą vietą, tenusileisdama tik Standard Oil. Matuodamas gyvenimą principais, kuriuos jis išpažįsta, Boell prieina išvados, kad pasaulis su bažnyčia per daug gerai susigyveno. Vokietijos katalikai yra federaliniais principais susitvarkęs masyvaus solidarumo blokas, su vyskupų ir valdžios sutarimu, masine spauda, kurios metodai svyruoja tarp kvailumo ir įžūlumo. Išvada: religija pavergta politikai, ir tikintieji išduodami antrą kartą. Užmirštami dalykai, kurių iš bažnyčios žmonės labiausiai laukia: žodis ir sakramentas.

Boellio konfliktai su bažnyčia atsispindi jo vaizduojamuose kunigų tipuose. Patys žmoniškiausi kunigai per dažnai kartoja paprastas pamokslo nuo kalno mintis, už tai nukenčia ar net laikomi silpnapročiais. Kunigai, kurie nebepakelia vienatvės arba taip persisunkia taisyklėmis, kad jos užmuša širdį ir esmę, yra sistemos aukos. Labiausiai Boellio nemėgiami tie kunigai, kurie atstovauja bažnyčios supolitinimui, supasaulėjimui, oportunizmui. Jie gudrūs, apsiskaitę, elegantiški, su geru skoniu, tačiau be jokios įpareigojančios tiesos.

H. Boellio pažiūra į pavienį žmogų nemažiau kritiška už jo pažiūrą į visuomenę. Boell juokiasi, kad paskutinis jo pažangiųjų kolegų „atradimas" yra „sek-

sas". Juk žmonija visais amžiais buvo dvilytė. Jis kaltina moralistus, meilę suskaldžiusius į kūniškąją ir kitą (Boell tos kitos „dvasine" nevadina). Meilė nedaloma. Kaip žmogus susideda iš kūno ir dvasios, taip ir meilėje abu elementai sujungti. Meilė pati savyje jau yra sakramento dalis. Ji tokia lieka net ir santykiuose su prostitute. Boell negerbia tik tokių prostitučių, kurios iš savo klientų pamaldumo šaiposi, lygiai kaip jis negerbia kunigų, besišaipančių iš tikinčiųjų. Iš tikrųjų tarp prostitučių ir praktikuojančių katalikų Boell randa įdomų panašumą: abiejų panieką kūniškai meilei.

(Lytine tema įdomiai samprotauja vieno Boellio romano veikėjas — Klounas. Jis stebisi Amerikos lytine morale, jos atspindį matydamas „laukinių vakarų" filmuose. Joms visoms tipiška baro scena, kur susirinkę kasyklų darbininkai ar kaubojai, vyrai ištisus mėnesius ar metus nematę moterų. Dabar, staiga, jie mato jas gerokai apsinuoginusias, dainuojančias, šokančias ir provokuojančiai vaikščiojančias tarp įsigėrusių vyrų. Na, tegu tik pabando vienas įsidrąsinęs tą savo svajonę paliesti ranka! Ar tik nepašoks koks aukštas, švarus, blaivus herojus, ar tik neapdaužys to vargšo čiupinėtojo iki sąmonės netekimo!.. Klounas ir klausia: kur čia vyro prigimties supratimas ar gailestis?)

Konflikte su autoritetu iškyla klausimas: kur rasti žodžio ir sakramentų, jeigu ne ten, kur juos pažada? Atsakymas: žmogus pats sau turi juos susikurti. Klounas yra konflikte su konformistine visuomene: jis gyvena su moterimi, kurią myli ir kuriai yra ištikimas. Ji susidomi katalikybe. Dabar jai paaiškėja, jog iki šiol ji gyveno nuodėmėje. Per katalikų suvažiavimą ji įkalbama palikti Klouną. Ji tai padaro. Veda gerą kataliką. (Klausimas: kas dabar iš tikro gyvena nuodėmėj?) Klounas tampa auka. Jis nusigeria. Jam nebelieka nieko kito, kaip valkatauti.

Ne visos apysakos apie modernų žmogų tokios tragiškos. Boell randa vietos ir šypsenai. Optimizmui, žinoma, gyvenimas pagrindo neduoda, tačiau sudaro galimybių pažiūrėti į savo padėtį kiek kitokiomis, ne visai rimtomis akimis. Gal daugiausia to humoro užtinkama **Airiškame dienoraštyje**. Boell ir čia neužmerkia akių prieš vargingą žmonių gyvenimą, tačiau taipgi parodo, kokia laki šių žmonių vaizduotė, kokia patvari jų vidinė didybė, koks imponuojąs jų žmoniškumas. Boelliui airiai yra tauta, kuri gyvena poezija savo kasdieniškame gyvenime. Jų poetiškumui pavaizduoti jis randa daug šiltų, o kartu groteskiškų, humoru nuspalvintų pavyzdžių.

Kokia yra Boellio pažiūra į save kaip kataliką ir rašytoją?

Paklaustas, kodėl jis rašo, Boell atsakė neturįs pasirinkimo: privaląs rašyti. Rašymo tikslas — aktualijose surasti tikrovę ir ją išaiškinti. Aktualijos yra raktas, jam įteiktas uždarame voke. Laiškas, kurį jis turi skaityti, nors žinia ir būtų bloga. Prie tikrovės autorius priartėja savo vaizduote mėgindamas aktualijoj matyti pilną žmogaus ir įvykio vaizdą. Kokie dėsniai saisto menininką? Kad ir būdamas katalikas Boell teigia, jog menas seniai išslydo iš bažnyčios rankų. Bažnyčia nėra išaiškinusi kūrybos paslapties ir sukūrusi meno teologijos. Niekas negali išduoti diplomo menininkui. Jis turi vieną sąžinę kaip menininkas ir kitą kaip krikščionis. Abi suderinti ne visada įmanoma. Iš dirbtino abiejų sąžinių sutapatinimo teišeina tik blogas menas. Tai įrodo ir „socialistinis realizmas", oficialioji pažiūra į meną anapus geležinės uždangos, pagal kurią menininkas turi tarnauti dviem ponam.

Meno kūrinio kokybė visai nepriklauso nuo to, ar jis moralus, ar jis aktualus ar populiarus. Menininkas yra vienas su savo sąžine. Savo pašaukimą jis turi vykdyti be kompromisų, kartu nešiodamasis tos lais-

vės svorį ir riziką. Boellio atveju sąžinė suvaidina svarbų vaidmenį, bet tai nėra doktrinai atstovaujanti sąžinė. Boell kaip žodžio kūrėjas žino žodžio galią. Žodžio reikšmė ar prasmė ne visiems ir nevisuomet vienoda. Sykį paleistas žodis jau nebėra autoriaus kontrolėje ir jo pasekmes ne visada galima numatyti. Kaip tik dėl to žodis turi būti jungiamas su atsakomybe, su sąžinės įstatymais, kurie iš tikro ir sudaro meno kūrinio vertę. Pats lengviausias dalykas yra pigus humoras ir pigi desperacija. Pigų humorą nesunku atpažinti, bet žymiai sunkiau atidengti pigią desperaciją. Jos kokybę tikrinant svarbiausia surasti už jos slypinčią atsakomybės dozę.

Menininkams, tejaučiantiems atsakomybę vien tik menui, įmanoma pasiekti nepaprastą koncentraciją, parašyti pilnutinės desperacijos romaną. Jame kaip veidrodyje atsispindės žmonijos galas. Boell pasisako už menininko įsipareigojimą. Tas įsipareigojimas reikalauja, jog menininkas nenusilenktų galingiesiems ar žemiškiems valdovams, jeigu jie reikalautų žmogiškosios sąžinės paneigimo, nes tai būtų išdavystė ir savęs ir kūrybos. H. Boell negarantuoja, kad ir savo vidaus balso klausydamas menininkas nepadarys klaidų, bet mano, kad jos bent nebus mirtinos. Tik tokia literatūra suteiks žmogui paguodos ir žodyje apsaugos jo vertę.

RUSIFIKACIJOS REIŠKINIAI LIETUVOJE: I

Keletas pastabų Ant. Venclovai ir kitiems draugams

Tas nėra marksistas, tas nėra net demokratas, kas nepripažįsta ir negina nacijų ir kalbų lygiateisiškumo, nekovoja su bet kokia nacionaline priespauda arba nelygiateisiškumu.

L e n i n a s
„Nacionalinės politikos ir proletarinio internacionalizmo klausimai"

Prieš keletą metų vienos konferencijos metu, paklausiau tarybinės delegacijos pirmininko, kokia kalba bus vartojama Tarybų Sąjungoje pasiekus komunizmą. Kadangi klausdamas implikavau, kad tikriausiai tai bus rusų kalba, delegacijos vadovas klausimą palaikė provokaciniu ir ėmė pakėlęs balsą aiškinti: esą, paklausėjas šmeižia ir iškraipo Tarybų Sąjungos nacionalinę politiką. Vėliau supratęs, kad klausimas iš esmės buvo nuoširdus, rusas apsiramino ir pradėjo aiškinti, kad komunizmo sukūrimas yra ne artimos ateities klausimas, kad niekas nežinąs, kokia kalba išsivystys ar bus vartojama komunizmui įsigalėjus Tarybų Sąjungoje. Pokalbis, prasidėjęs kone susikirtimu, baigėsi daug šiltesnėje atmosferoje, tačiau tarybinės delegacijos vadovas mano implikacijos apie rusų kalbą nepaneigė.

Ar komunizmas ateityje bus pasiektas, kada ir koks jis bus, šiuo metu gali būti tik spėliojama. O kas vyksta dabar,

kur ir kaip mėginama eiti, vadinamuoju „tautų ar nacijų suartėjimo" keliu statant ar vystant komunizmą Tarybų Sąjungoje, yra faktinis klausimas. Apie tai yra konkrečios medžiagos ir verta išsamiai pakalbėti.

Šio straipsnio pagrindinis teigimas yra, kad „tautų suartėjimas" Tarybų Sąjungoje yra ne natūralus, bet sąmoningai administruojamas procesas. Rusų kalba tame procese yra išskirtinėje ir privilegijuotoje padėtyje, sudarytose sąlygose *galinti* su laiku išstumti kitas kalbas iš daugiakalbės valstybės. Visiškas vienos kalbos įsigalėjimas politiškai sustiprintų ir sujungtų tautybėmis ir rasėmis fragmentuotą, geografiškai skirtingą ir labai išsiplėtusią Tarybų Sąjungą; taip pat paspartintų tautų susiliejimą, tautinių skirtumų išnykimą — komunizmo realizavimą, ko ir siekiama.

> *Išplėstinė komunistinė statyba reiškia naują nacionalinių santykių vystymosi etapą Tarybų Sąjungoje, šiam etapui būdingas tolesnis nacijų suartėjimas ir visiška vienybė. Materialinės-techninės komunizmo bazės statyba dar glaudžiau suvienija tarybines tautas. ...Po komunizmo pergalės Tarybų Sąjungoje dar labiau suartės nacijos, padidės jų ekonominis ir idėjinis bendrumas, išsivystys bendri komunistiniai jų dvasinio veido bruožai. Tačiau nacionalinių skirtumų, ypač kalbos skirtumų, išnykimas yra žymiai ilgesnis procesas, negu klasinių ribų išnykimas.*[1])

Darbo, skirto nagrinėti tik ką cituotos Komunistų Programos reikšmę ir pritaikymą Pabaltijo respublikoms, autorius A. Smirnovas nors ir sako, kad „nacijų susiliejimas — tai objektyvus, dėsningas procesas, natūralus išsivysčiusios komunistinės visuomenės rezultatas",[2]) tačiau tas natūralumas neateina savaime, nes specifinė politinė partija, subjektyvių tikslų vedama, vartoja jėgą — „proletariato diktatūrą" ir kitas „pagalbos" formas.

> *Socialistinių nacijų formavimasis — tai objektyvus, dėsningas procesas, bet* jis vyksta ne gaivališkai, ne automatiškai, o sąmoningai. *Svarbiausią vaidmenį, spartinant šį objektyvų procesą, vaidina* subjektyvūs veiksniai*: sąmonin-*

---

1) *Tarybų Sąjungos komunistų programa priimta TSKP XXII suvažiavime* (Vilnius, 1962), psl. 91.

2) A. Smirnovas, *TSRS socialistinių nacijų suklestėjimas ir suartėjimas* (Vilnius, 1964), psl. 94.

ga Komunistų partijos ir Tarybų valstybės veikla, pagrįsta objektyvių visuomenės vystymosi dėsnių žinojimu, moksline nacionalinio klausimo teorija bei programa. ... Socialistinių nacijų formavimasis prasideda, tik įvedus proletariato diktatūrą. *Apskritai imant,* socialistinių nacijų formavimosi tempai spartesni, palyginus su buržuazinių nacijų formavimosi tempais. *Antai rusų, ukrainiečių, baltarusių ir kitos socialistinės nacijos susiformavo per 1,5-2 dešimtmečius, o lietuvių, latvių ir estų socialistinės nacijos palankių sąlygų ir pirmiausia didžiulės kitų tarybinių tautų pagalbos dėka formavosi dar sparčiau.*[3])

Vienok tas „spartinimas", „sąmoningi" ir „subjektyvūs" veiksmai kaip tik ir išduoda padėties dirbtinumą ir nukrypimą nuo marksistinės visuomenės vystymosi teorijos. Jos esmėje glūdi impersonalinių ekonominių jėgų dinamika, o ne politinės, kad ir komunistų vardu pasivadinusios, partijos subjektyvizmas. Lietuvoje 1940 m. vasarą jokios socialistinės revoliucijos nebuvo ir negalėjo būti. Proletarinė revoliucija pramoniškai neišsivysčiusiame žemės ūkio krašte yra pasišaipymas iš marksizmo ir jo paneigimas. Keturiasdešimtais metais Lietuvoje nebuvo jokios socialistinės revoliucijos, o tik karinę intervenciją sekusi oportunistinė aneksacija. Tą netiesioginiai patvirtina pati Lietuvos Komunistų Partija, sakydama, kad „socialistinė revoliucija" Lietuvoje „ir visa kita, kas po to įvyko, *galėjo įvykti tik dėka tos paramos,* kurią gavome iš didžiosios ir taikingos socializmo šalies ir jos Raudonosios Armijos.[4]) Čia turime paprasčiausią tekstinį imperializmo pavyzdį, tradicinį Rusijos veržimąsi prie Baltijos jūros, o ne proletariato revoliuciją. Marksistinė revoliucija neišdygsta kaip grybas iš po lietaus pramonės bei miestinių centrų neturinčiame smulkių ir vidutinių žemės ūkių krašte. Proletarinė revoliucija be proletariato yra neįmanoma. Nuo Raudonosios Armijos okupacijos ir liaudies seimo rinkimų *faux pas* 1940 m. vasarą[5]) iki šių dienų „tautų suartėjimo" praktikos Lietuvoje

---

3) *Ibid.*, psl. 11-12. (Pabraukta originale).

4) *Ibid.*, psl. 17. A. Smirnovas cituoja LKP CK atsišaukimą *Tiesoj*, 1940 liepos 25. (Mano pabraukta).

5) Pagal Marksą, griūvanti kapitalistinė santvarka ir jos aparatas taikiai be kovos neatiduoda savo pozicijų. Liaudies seimo rinkimai ne tik kad neturi jokio pagrindo marksizmo teo-

ryškiai matyti „komunizmo statybos" dirbtinumas ir primestinumas.

Nors formaliai Tarybų Sąjungoje propaguojama tautų lygybė, užtikrintos lygios teisės kiekvienos tautos kultūrai ir kalbai vystytis, tačiau praktikoje to nėra. Praktiškame gyvenime išryškėja du momentai: iš vienos pusės komunistinės santvarkos rėmuose ir dvasioje leidžiama reikštis tautinėms kultūroms ir savitumams, iš kitos — sistemiškai vykdoma tautų suartėjimo politika. Paskutinysis momentas neigia pirmąjį ir jam suteikiama daugiau svarbos, nes tikslas yra pasiekti „visišką tautų vienybę". Tautų suartėjimas kultūrinėje sferoje (o jų yra ir daugiau — ekonominė, politinė ir t. t.) vyksta per tariamąjį „viena kitos praturtinimą". Tačiau tai iš tikrųjų neįmanoma, nes Tarybų Sąjungoje didesnę pusę gyventojų, 114,1 mil. iš 208,8 mil. (1959 m. surašymo duomenimis) sudaro rusai, kurie neproporcingai vyrauja centralizuotos valstybės ir partijos aparate ir sąmoningai ar nesąmoningai veda rusifikacijos politiką. Rusams tarybinių tautų suartėjimas reiškia suartėjimą į juos, į rusus. Rusų virš proporcinė koncentracija randama ne tik vadinamosiose *visasąjunginėse* centro institucijose, kurios turėtų reprezentuoti *visą* Tarybų Sąjungą ir ją sudarančias tautas, bet ir respublikinių kompartijų centro komitetuose, vietinės valdžios organuose ir tautinių respublikų sostinėse.[6]) Bendrai paėmus, rusai nesilaiko Lenino mokymo,

---

rijoje, bet dargi priešinasi neišvengiamam ir paskutiniam kapitalistinių ir proletarinių jėgų susikirtimui. Iš čia atsiranda teorinė „proletarinės revoliucijos" būtinybė. Beje, ir kitu atžvilgiu liaudies seimo rinkimų komedija nenusisekė. Oficialioji Tarybų Sąjungos agentūra TASS paskelbė jos rezultatus 24 valandas prieš rinkimų urnoms užsidarant Pabaltyje. Bernard Newman. *Baltic Background* (London, Robert Hale Limited, 1948), psl. 163.

6) Apie rusų nuošimtį LKP ir partijos suvažiavimuose, ž. *Lituanus*, 1961, Nr. 3, psl. 89 ir 1966, Nr. 1, psl. 88. Apie rusų nuošimtį tautinėse respublikose ir jų sostinėse — Congress of the United States, Joint Economic Committee, *New Directions in the Soviet Economy* (Washington, U. S. Government Printing Office, 1966), psl. 633.
Pavyzdžiui, 1959 m. Lietuvoje rusų buvo 8,5%, o Vilniuje 29,4%, Latvijoje 26,6%, Rygoje 39,5%, Kazachijoje 42,7%, jos sostinėje Alma-Atoj 73,1%. Kirgyzijoje 30,2%, o Frunzėje 68,6%.

įžvalgiai pastebinčio, kad didelės tautos „internacionalizmą turi sudaryti ne tik laikymasis formalios nacijų lygybės, bet ir tokia nelygybė, kuri atlygintų iš engiančios nacijos, didelės nacijos pusės tą nelygybę, kuri faktiškai susidaro gyvenime".[7]) Rusai dargi kaltina nacionalizmu tuos, kurie visiškai pagrįstai priešinasi jų didžvalstybiniam nacionalizmui. Nors ir pats Leninas nedviprasmiškai aiškino ir įspėjo, kad daugianacionalinėje valstybėje reikės imtis specialių apsaugos priemonių nuo *didžiarusiško nacionalizmo*, kad kaip taisyklė *didžios nacijos* nacionalai engia mažuosius, nepaisant to sociometriškai pagrįsto teigimo, po jo ankstyvos mirties Tarybų Sąjungoje nacionalizmu yra apkaltinami bet kas: azerbaidžaniečiai, latviai, lietuviai, turkmėnai, ukrainiečiai, ir t. t., tik ne rusai. Prorusiška Tarybų Sąjungos centro institucijų politika, gal ir naudinga didžvalstybiniams rusų tikslams, bendrai paėmus, neša žalą komunistiniam sąjūdžiui. Tokia padėtis suteikia Tarybų Sąjungos priešams sunkiai paneigiamų argumentų jos santvarkai kritikuoti ir silpnina jai simpatizuojančiųjų padėtį. Kas svarbiau — iš rusų pusės patirtas neteisingumas ir netolerantiškumas skaldo jau ir taip netvirtą komunistinio bloko vienybę iš vidaus. Ironiška, kad Jugoslavijos ir Rumunijos atsipalaidavimą nuo Tarybų Sąjungos paskatino kaip tik tokia išnaudotojiška politika. Tarybų Sąjungos viduje rusų privilegijuota padėtis kelia suprantamą reakciją kitų tautų tarpe ir skatina neapykantą rusams.[8])

Rusifikacijos politiką daug geriau negu mes mato ir supranta Lietuvos gyventojai ir ypač dori valstybiniai ir partiniai pareigūnai. Jie diena iš dienos, metai iš metų ne tik kad patiria, bet ir esamose sąlygose kovoja su ja.

Maždaug prieš metus Antanas Venclova gavo anoniminį laišką iš Lietuvoje gyvenančio asmens. Dalis jo su Venclovos komentarais buvo išspausdinta *Tiesoje*. Laiško turinys, kaip pats A. Venclova sako, „atspindi tam tikro žmonių skaičiaus"

---

7) *V. J. Leninas, Nacionalinės politikos ir proletarinio internacionalizmo klausimai* (Vilnius, 1959), psl. 186.

8) *The Illustrated London News*, 1966 spalio 1, psl. 16; *Newsweek*, 1966 rugpiūčio 29, psl. 33; *The Telegram* (Toronto), 1967 liepos 24; Maurice Hindus, *The Kremlin's Human Dilemma* (New York: Doubleday Company, 1967), Part II — Nationalism.

nuomones dabartinėje Lietuvoje.[9])

Aš draugą pažįstu nuo seno ir tur būt, dėl to draugo raštais domiuosi labiau, negu kurio kito. Bet beskaitant kartais liūdna ir pikta pasidaro; ir norėtųsi su draugu tada pasiginčyti. Bet noras — viena, o galėjimas — kita. Šitas raštelis (jei jį gausi) kaip ir „patenkins" mano negalėjimą pasikalbėti su tamsta.

Draugo raštuose (knygose ir laikraščių straipsniuose), kuriuose kalbi apie dalykus, liečiančius Lietuvą, raudonu siūlu kyšo tendencija, kad nepriklausomoj Lietuvoj buvo viskas bloga, o dabar gera, gera...

Aš negiriu to meto smetoninės santvarkos. Su ja ir man daug bėdos buvo. Bet vis dėlto ir tada buvo šviesių dalykų. Imkim kad ir spaudos laisvę. Dabar daugelis sako (čia turiu galvoj tuos, kurių straipsniais laikraščiai užpildyti), kad tada spaudą labai varžė. Taip, varžymo buvo, bet vis dėlto buvo galima daug ką parašyti net prieš tą santvarką. Imkim kad ir Cvirkos romaną „Žemė maitintoja". Juk iš jo dvelkte dvelkia to meto santvarkai priešiška dvasia, prieš ją, santvarką, agitacija kyšo; nežiūrint to, už tą romaną tada Cvirka gavo 5000 litų premiją. Rodosi, didžiausia tais metais valstybinė premija. To meto „Kuntaplis" valdančiuosius sluoksnius rodė per tokį veidrodį, kad visi kreivi ir viskas kreiva atrodė. Na, o dabar?.. Rašytojas turi būti objektyvus ir gyvenimą turi rodyti tokį, koks jis iš tiesų yra. Anais laikais draugas rodei, siūlau parodyti dabar.

Liūdna, kad dabartiniai lietuviai, stovintieji tautos priešakyje, savo tautos likimu taip mažai rūpinasi. Mes skęstame kitų tautų jūroje. Ir paskęsim, kaip paskendo Mažosios Lietuvos lietuviai, begarbindami dievą ir kaizerį. Vien tik knygos nuo nutautėjimo nesulaikys, nors jų būtų spausdinama ir milijonai.

Į tai Venclova atsako:

Su tamstos tvirtinimu niekaip negaliu sutikti. Man atrodo, kad dabartiniai lietuviai, stovintieji, kaip tamsta sakai, tautos priešakyje, daugiau, negu bet kada, rūpinasi savo tautos, savo liaudies likimu.

---

9) Antanas Venclova, „Atsakymas anonimui", *Tiesa*, 1966 lapkričio 13.

Tamsta manai, kad mūsų tautai lemta išnykti, ir, anot tamstos, nuo to nesulaikys „vien tik knygos... nors jų būtų spausdinama ir milijonai." Aš manau priešingai. Tarybinės santvarkos metais ne tik lietuviškų knygų, žurnalų ir laikraščių išleidžiama daug daugiau, negu bet kada anksčiau. Visa mūsų tauta šiandien gimtosios kalbos mokosi šimtuose ir tūkstančiuose mokyklų.[10])

Savo atsakyme Venclova toliau sumini teatrus, filmus, saviveiklą ir dainų šventes gimtąja kalba, Lietuvos kūrėjų darbus, kaip lietuvių tautos gyvybiškumo užtikrinimą. Nepaisant optimistinių A. Venclovos teigimų, neaiškus lietuvių tautos rytojus kelia rūpestį ne tik jam rašiusiam, ne tik panašiai galvojantiems vyresniems žmonėms, bet ir nemažai daliai jau tarybinėje santvarkoje užaugusių jaunų lietuvių. 1967 m. pradžioje Dailės Institute Vilniuje buvo pravesta apklausinėjimo anketa. Į klausimą, kaip studijuojantieji žiūri į lietuvių kultūros vystymąsį ateityje, „26 procentai atsakymų... pesimistiški. Jų tarpe: 11 studentų tvirtina, kad lietuvių kultūra asimiliuosis ir išnyks".[11])

Kaip paaiškinti tą pesimizmą akivaizdoje A. Venclovos minimų milijoninių lietuviškų knygų tiražo, žymiai praplėsto švietimo sistemos tinklo ir kitų kultūrinių reiškinių? Pirmiausia, jau pats knygų leidimas, švietimo sistema ir visa kita kultūrinė veikla labai didele dalimi pajungta „tautų suartėjimo" ar, realistiškai kalbant, asimiliacijos politikai. Nepilnas milijonas estų, du ir trečdalis milijono lietuvių ar šeši milijonai uzbekų neasimiliuos 114 milijonų rusų, bet priešinga galimybė visiškai įmanoma, ypač jei valstybėje vyraujanti jėga to siekia. Jau ir dabar, lyg tai su pasididžiavimu, lyg tai faktiškai teigiama:

Rusų kalba yra daugiau kaip pusės TSRS gyventojų gimtoji kalba; ukrainiečiai ir baltarusiai, kurie sudaro beveik ketvirtadalį TSRS gyventojų, paprastai moka rusų kalbą, kuri yra gimininga jų kalboms; žymi mūsų šalies nerusų gyventojų dalis mokėjo rusų kalbą dar iki Spalio revoliucijos. Dabar ji tapo antrąja gimtąja kalba visų tarybinių tautų inteligentijai (sic). *Dar daugiau, per 1959 metų surašymą 10,2 milijono nerusų tautybės žmonių nurodė, kad*

---

10) *Ibid.*

11) *Komjaunimo Tiesa*, 1967 vasario 8.

jie laiko rusų kalbą savo gimtąja kalba. Tokiu būdu, daugiau kaip trys ketvirtadaliai TSRS gyventojų vienokiu ar kitokiu mastu praktiškai moka rusų kalbą.[12])

Smulkiau panagrinėjus knygų leidybą Lietuvoje, išryškėja visiškai kitas vaizdas, negu kad A. Venclova teigia. Grožinės literatūros, vadovėlių, techninių ir kai kurių kitų leidinių Lietuvoje metai iš metų trūksta. Knygų leidime yra ypač grubiai pažeistas internacionalizmo principas, labai ryški rusifikacija.

Nuo 1940 iki 1965 m. lietuvių kalba išleistų (atskirais pavadinimais) knygų skaičius padidėjo 4,7 karto, kai tuo tarpu nelietuvių (daugiausia rusų) kalba išleistų knygų skaičius padidėjo 11,3 karto, sudarydamas 26,6% visų 1965 m. išleistų knygų Lietuvoje.[13]) Lietuvių kalba knygų tiražas per tą patį laikotarpį padidėjo 3,5 karto nuo 3,2 mil. iki 11,1 mil., nelietuviškų 6 kartus, nuo 0,6 mil. 1940 m. iki 3,6 mil. 1965 m.[14]) Lietuvių kalba išleidžiamų knygų skaičiaus ir tiražo augimo tempai žymiai lėtesni, negu nelietuvių (daugiausia rusų) kalba leidžiamų knygų.[15])

---

12) J. Dešerijevas, M. Kamaris, M. Melikinas, „TSRS nacionalinių kalbų vystymasis," *Komunistas*, 1965, Nr. 10, psl. 49.

13) Centralnoje Statističeskoje Upravlenije, *Narodnoje choziajstvo SSSR v 1958 godu* (Moskva, 1959), psl. 872 ir *tas pats*, 1965 m. (Moskva, 1966), psl. 735.

14) *Ibid.*

15) Tai atspindi bendrą visos Tarybų Sąjungos knygų leidimo politiką. Jei 1928 m., kada Tarybų Sąjungos sudėtyje nebuvo Lietuvos, Latvijos, Estijos, Moldavijos, didelės dalies dabartinės Ukrainos ir kt. teritorijų, tautinėmis (ne rusų) kalbomis išleistos knygos sudarė 28% visos knygų produkcijos, tai 1960 m. tautinėmis kalbomis išleistos knygos sudarė jau tik 24%, nors dar 1954 m. ta proporcija buvo pakilusi iki 30% ir tautinė Tarybų Sąjungos sudėtis buvo žymiai išaugusi aneksacijos dėka. Vadinasi, nerusų tautybės žmonėms išleidžiamas vis mažesnis knygų pasirinkimas jų tautinėmis kalbomis. Nors nerusų tautybės žmonės sudaro arti pusės visų T. Sąjungos gyventojų, jų kalbomis išleidžiama tik ketvirtadalis visų knygų, o jų tiražas nesudaro nei penktadalio viso T. Sąjungos knygų tiražo. Max Hayward, Edward L. Croweley, *Soviet Literature in the Sixties* (New York: Frederick A. Praeger, 1964), psl. 172.

Iš 1940-1955 m. išleistų knygų „vertimai sudaro 50,6% visos produkcijos".[16]) „Daugiausia verčiama iš rusų kalbos — 88,4% visų vertimų."[17]) Per tą laikotarpį pasirodė 653 grožinės lietuvių literatūros knygos, sudarydamos tik 36,3% visos grožinės literatūros leidybos, kai tuo tarpu „rusų tautos grožinės literatūros išėjo 788 knygos (arba) 43,2%".[18]) Kultūrinė rusifikacijos politika net dar ryškesnė vaikų grožinės literatūros leidime. „Originaliosios grožinės lietuvių literatūros vaikams per 1940-1955 metų laikotarpį išleista 198 knygos (35,7%)... Verstinės rusų literatūros per tą patį laikotarpį buvo išleista 288 knygos (51,9%)... Kitų TSRS tautų literatūros vaikams buvo išleista 14 knygų (2,5%)... Verstinės užsienio literatūros vaikams buvo išleista 55 knygos (9,9%)."[19])

Tokia vaikų ir jaunimo literatūros leidybos politika duoda ir atitinkamus vaisius. Vienoje apklausoje, kurioje buvo atstovaujami Vilniaus, Ukmergės ir kelių kaimo vietovių mokyklų 11-17 metų mokiniai, buvo tiriama grožinės jaunimo literatūros herojų-personažų įtaka. Iš keturiolikos labiausiai mėgiamų — idealizuojamų herojų 10 buvo iš rusų literatūros, 3 iš lietuvių ir 1 iš prancūzų.

Pagal anketos duomenis, daugiausia paauglių pasirinko Pavlą Korčiaginą (72), paskui eina Timūras (50), jį daugiausia pasirinko V ir VI klasių mokiniai. Toliau eina Zoja Kosmodemjanskaja (40), Dzikas iš M. Sluckio „Gerų namų" (29), Olegas Koševojus (26), d'Artanjanas (25), Valia Borc iš „Jaunosios gvardijos" (20), Lionia Golikovas (17), M. Melnikaitė (14), S. Tiuleninas (14), Čiapajevas (13), Ulia Gromova (2), P. Cvirkos Lakštingala (6), ir kt. [20])

Iš A. Venclovos suminėtų milijoninių knygų ir periodikos tiražų gali susidaryti vaizdas, kad Lietuva gerai aprūpinta lietuviška kultūrine, moksline, kūrybine spauda. Deja, taip nėra. Apie kultūrinės periodikos sunkumus esu rašęs anks-

---

16) Lietuvos TSR Knygų Rūmai, *Lietuvos TSR spaudos statistika 1940-1955* (Vilnius, 1957), psl. 10.

17) *Ibid.*

18) *Ibid.*, psl. 22.

19) *Ibid.*, psl. 26.

20) Genovaitė Raguotienė, „Paauglys-literatūra-herojus", *Literatūra ir Menas*, 1966 gegužės 21.

čiau.[21]) Nors lietuviai vargais negalais išsikovojo teisę leisti jaunosios kartos literatūrinį (mėnesinį) žurnalą *Nemuną*, kultūrinės spaudos apimtis Lietuvoje palieka nepatenkinama. Nei literatūrinio žurnalo *Pergalės*, nei savaitraščio *Literatūros ir Meno* apimtis nepadidėjo, nors prašoma ir įrodinėjama jau eilė metų.

Jonas Avyžius, pagarsėjusio *Kaimo kryžkelėje* autorius, kreipėsi šiuo reikalu į visasąjunginį rašytojų organą *Literaturnają Gazetą*, viešai aiškindamas, kad *Pergalės* žurnalo apimtis ir respublikos honoraro fondai per maži, kad dėl to nukenčia kūryba.[22]) Savaitraštis *Literatūra ir Menas*, norėdamas patalpinti daugiau medžiagos, priverstas vartoti smulkų šriftą, kas tikriausiai leidiniui „kainuoja" šimtus vyresnio amžiaus skaitytojų. Ir gerą regėjimą turint, smulkus šriftas menkos kokybės popieryje vargina ir gadina akis. Savaitraščio vyriausias redaktorius V. Reimeris ir Lietuvos Rašytojų Sąjungos pirmininkas E. Mieželaitis Spalio 50-mečio išvakarėse pakartotinai pareiškė, kad literatūrinei spaudai reikalinga didesnė apimtis.[23]) Savo spaudos organo reikalauja muzikai,[24]) norėtų jo teatralai, dailininkai ir kiti specialistai. „Mano sena svajonė — respublikoje turėti humanitarinio profilio pedagoginį žurnalą, kuris giliai gvildentų lietuvių, rusų ir užsienio kalbų, literatūrų ir istorijos dėstymo klausimus", sako filologas V. Auryla.[25]) Rusai tokius specializuotus leidinius turi, — tai mėnesiniai žurnalai: *Ruski jazik v škole, Inostranije jaziki v škole, Detskaja literatura*, ir t. t. [26])

---

21) R. Tautrimas, „Literatūrinės periodikos problema Lietuvoje", *Metmenys*, 1966, Nr. 11.

22) Jonas Avyžius, „Padumajem soobščia, *Literaturnaja gazeta*, 1966 gruodžio 10.

23) *Tiesa*, 1967 liepos 6. Paskutinėmis žiniomis, nuo 1968 m. pradžios *Literatūros ir Meno* apimtis padidės dvigubai.

24) „LTSR Kompozitorių Sąjungos V suvažiavimas," *Pergalė*, 1966, Nr. 12, psl. 145 rašoma: „Daugelis pasisakiusiųjų palietė labai opų muzikologams klausimą — savo spaudos organo neturėjimą. Periodinė spauda negali spausdinti platesnių, išsamesnių probleminių muzikos straipsnių. Smarkiai išaugusi pastaraisiais metais muzikinė teorinė mintis reikalauja savo tribūnos..."

25) *Tarybinė Mokykla*, 1965, Nr. 4, psl. 9.

26) Tautinių respublikų mokyklose rusų kalbai propaguoti ir tobulinti yra skirtas *Russkij jazyk v nacionalnoj škole*. Ukrainiečiai turi *Ukrainska mova i literatura v školi*.

Kone visa mokslinė periodika Lietuvoje, statistikoje figūruojanti kaip „na litovskom jazike" (lietuvių kalba), tikrumoje yra dvikalbiai, o kartais ištisai rusiški leidiniai. Dalis jų, išskyrus leidinio pavadinimą ir trumpas straipsnių santraukas lietuvių kalba, spausdinami ištisai rusiškai. Lietuvių kalba parašytų straipsnių proporcija paprastai būna didesnė visuomeninių mokslų ir literatūros žurnaluose, nors neretai ir tose srityse medžiaga rusų kalba pasidalina pusiau, o kartais ir dominuoja. Lietuviškoje griežtųjų mokslų periodikoje vyrauja rusų kalba, neretai visiškai išstumdama lietuvių kalbą. Tą faktą dažnai komentuoja kai kurių mūsų „patriotų" paraudonavusiu ar tiesiog „raudonu" apšauktasis Girnakalis *Vienybėje*. Reikia pastebėti, kad estų mokslinė periodika dalį straipsnių spausdina angliškai ir vokiškai. Tai padeda jai pasiekti platesnį tarptautinių skaitytojų ratą.

Lietuvoje, kaip tuojau pamatysime, trūksta ne tik vadovėlių, grožinės literatūros (kuri pagal paskirtį sudarė 9,7 % visos 1940-55 m. knygų produkcijos),[27]) bet ir techninės literatūros lietuvių kalba.

Į leidyklą kasdien plaukte plaukia laiškai iš inžinierių, technikų, gamybininkų, projektuotojų ir daugelio kitų. Jie visi klausia, kodėl trūksta techninės literatūros?

Šiuo metu Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla gali išleisti ir išleidžia per metus 300-350 lankų techninės literatūros. Tai maždaug 20 knygų po 300 puslapių. Vadinasi, per metus gali išeiti 3-4 vadovėliai, 7-10 gamybinės-techninės literatūros knygų ir keletas populiarių knygučių bei brošiūrų. O juk tai vos 3 procentai visos literatūros, leidžiamos respublikoje. Tuo tarpu visos šalies mastu techninei literatūrai skiriama daugiau kaip 35 procentai — net 12 kartų daugiau!

O kiek šios literatūros reikia?

Vien Kauno Politechnikos institutas artimiausiu laiku reikalauja išleisti nors svarbiausius vadovėlius, kurie sudaro daugiau kaip 5.000 lankų.

Čia kalbama tik apie vadovėlius, kurių reikia studentams. O kur žinynai, gamybinė, fizikos, matematikos ir kita literatūra?

Apie tai seniai žino leidykla ir visa respublikos techninė visuomenė, pagaliau ir Kultūros ministerija. Tačiau tai, kas aišku visiems respublikos techniniams darbuoto-

27) Lietuvos TSR Knygų Rūmai, *op. cit.*, psl. 18.

jams, inžinieriams, aukštųjų mokyklų dėstytojams ir studentams bei plačiosioms pramonės ir statybos darbininkų masėms, kelia abejones kai kuriems atsakingiems Kultūros ministerijos darbuotojams. Susidaro įspūdis, jog ministerijoje manoma, kad techninės literatūros būklė nėra jau tokia bloga, kad galima naudotis literatūra kitomis kalbomis. Tačiau visasąjunginių leidinių į mūsų respubliką patenka labai mažai ir tai tik į didžiuosius respublikos miestus. Ne visi jie tinka mūsų sąlygomis.

Negana to, kad techninės literatūros leidinių išleidžiama labai nedaug, ir tų pačių tiražai apverktinai maži.[28])

Daug jaunimui skirtos techninės, populiarios bei profesinės periodikos, leidžiamos rusų kalba Tarybų Sąjungoje, lietuvių kalba iš viso neišleidžiama. Todėl mokyklos raginamos prenumeruoja lietuvių mokiniams rusišką periodiką: *Junyj technik, Technika molodioži, Radio, Junyj naturalist, Sovetskij voin, Staršina-seržant, Vojenyje znanija* ir t. t. [29])

Iš visų 1965 m. Tarybų S-goje išleistų 3.846 atskirų žurnalų ir kitų periodinių leidinių apie 3.000 buvo rusų kalba ir tik 69 lietuvių, 50 latvių, 17 kazachų, ir t. t. kalbomis.[30]) Literatūra (bendrąja prasme) tautinėmis kalbomis yra ribota, taip kad lietuviai ir kitų tautybių nacionalai priversti vartoti rusų kalba išleistą literatūrą. Viena iš didžiausių bibliotekų Lietuvoje, Valstybinė Respublikinė Biblioteka Vilniuje savo fonduose turi 219.000 knygų lietuvių kalba, 320.000 užsienio kalbomis ir 1.543.000 rusų ir TSRS tautų kalbomis (nėra jokios abejonės, kad paskutinėje kategorijoje vyrauja rusų kalba).[31]) Biblioteka kasmet gauna apie 46.000 „privalomo egzemplioriaus" kopijų — daugiausia rusų kalba. Panašų „privalomąjį egzempliorių" gauna pagrindinės mokslinės-akademinės bibliotekos. Justas Paleckis, ilgametis Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininkas, dar būdamas tose pareigose yra savotiškai patvirtinęs šio rašinio pagrindinį teigimą, sakydamas, kad:

Kokiose geografinėse platumose bebūtų aukštųjų mokyklų auditorijos, kokia kalba bekalbėtų studentai, nuola-

---

28) *Tiesa*, 1959 balandžio 1.

29) *Tarybinis Mokytojas*, 1964 gruodžio 13.

30) Centralnoje Statističeskoje Upravlenije, 1965 m., *op. cit.*, psl. 737.

31) *Kultūros Barai*, 1967, Nr. 1, psl. 16.

tiniu jų draugu pasidaro rusiška knyga, patikimu jų padėjėju tampa rusų kalba. Antrąja gimtąja kalba tampa ji visų tarybinių tautų sūnums ir dukroms.[32])

Antanas Venclova, paneigdamas bet kokią asimiliacijos grėsmę lietuvių tautai, teigia, kad „visa mūsų tauta šiandien gimtosios kalbos mokosi šimtuose ir tūkstančiuose mokyklų".[33]) Deja, tai tik retoriškai lėkštas ir nesąžiningas atsikirtimas, nieko nepasakąs apie gimtosios kalbos mokymosi rezultatus ir jos vartojimą Lietuvoje. Tikrasis lietuvių kalbos vartojimo ir jos literatūros žinojimo lygis, tiek vidurinėje, tiek aukštojoje mokykloje, yra nepatenkinamas ir kelia rimtą susirūpinimą.

Labai silpnai paruošti mokiniai ateina iš vidurinės mokyklos į aukštąją, o čia jų gimtosios kalbos mokymas nutrūksta. Reikėtų pagalvoti apie jų tolimesnį gimtosios kalbos mokymą, ypač kreipiant dėmesį į specialybės dalykų terminologiją.[34])

Vidurinėje mokykloje neretai pasigendame didesnio dėmesio auklėtinių kalbos kultūrai, — žymi dalis abiturientų neturi pakankamai tvirtų įgūdžių laisvai taisyklinga lietuvių kalba (žodžiu ir raštu) reikšti savo mintis. Aukštosios mokyklos — išskyrus, žinoma, filologus — šių įgūdžių taip pat nepraturtina.[35])

---

32) Justas Paleckis, *Mintys apie vyresnįjį brolį* (Vilnius, 1959), psl. 68.

33) *Supra.* Maždaug lygiai tuo pačiu metu kaip A. Venclova gyrėsi apie lietuvių kalbos mokinimąsį, aukštas Švietimo Ministerijos pareigūnas K. Poškus pranešė, kad vidurinėse mokyklose „pagal dalykus, nepažangių mokinių procentas atrodė šitaip: algebra — 7,1%, geometrija — 6,6%, *gimtoji kalba — 6%, rusų kalba — 5%*". *Tarybinė Mokykla.* 1966 Nr. 9, psl. 3. (Pabraukta mano). Sekantieji puslapiai didele dalimi paaiškina ir analizuoja sąlygas privedusias prie šio nenormalaus reiškinio, kad lietuvių kalbos pažangumas būtų žemesnis už rusų kalbos.

34) V. Ambrazas, filologijos mokslų kandidatas, *Kultūros Barai,* 1967, Nr. 4, psl. 2.

35) J. Matulis, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos prezidentas, *ibid.*, psl. 4-5.

Teko pastebėti, kad medikų ir teisininkų daromos klaidos yra tarsi „profesinės" — kalbėdami ar rašydami, jie daro tas pačias klaidas. Peršasi išvada, jog taip kalbėti ir rašyti jie išmoko kartu su specialybe aukštojoje mokykloje.[36])

Prieš kelerius metus Kaune po vienos disertacijos gynimo žymūs mūsų mokslininkai profesoriai Vl. Lašas ir A. Purėnas sunerimę kalbėjosi dėl disertacijų kalbos. Kaip dalyko specialistai disertantai parašo savo darbus be priekaištų. Bet ta jų kalba, kalba!

Išvada — neleisti ginti disertacijų, parašytų netaisyklinga lietuvių kalba. Nei Maskvoje, nei Leningrade nepasirodysi su mokslo darbu, parašytu su rusų kalbos klaidomis, palaidai. Ten išgirsi: „Prašom atnešti, parašius gera kalba". Kodėl pas mus nesilaikoma tokios tvarkos? O įvesti tokią tvarką tikrai reikia.[37])

Žiūrėk, jaunuolis, baigęs aukštąjį mokslą, dargi neblogas specialistas, o kalba... baisu klausyti.[38])

Aukštosiose mokyklose stengiamasi kelti kalbos kultūrą, daug dirbama, bet rezultatai kol kas menki. Pagrindinė nesekmės priežastis, mano manymu, — vidurinė mokykla. Reikėtų galų gale pasiekti, kad jaunuolis, baigęs vidurinę mokyklą, kalbėtų ir rašytų taisyklingai, kad jo žinios ir įgūdžiai atitiktų programos reikalavimus. Deja, kol kas to nėra. Priešingai — per stojamuosius egzaminus į aukštąsias mokyklas pastebimos net smukimo tendencijos.[39])

Iš tikrųjų, dalis mūsų abiturientų nemoka geros kalbos. Tačiau mokyklai labai sunku: juk 5-8 klasėse, kur kalbos dalykams skirta daugiau laiko, mokiniai mokosi teorijos, o vyresnėse klasėse, kur galima būtų daugiau laiko skirti kalbos praktikai, per savaitę turime po vieną valandą.[40])

Net ir pats A. Venclova, anksčiau teigęs, kad viskas esą tvarkoje, kitame kontekste lyg tai supykęs, lyg tai nustebęs prisipažįsta, kad kai kurie aukštąsias mokyklas baigusieji ne-

---

36) J. Paulauskas, filologijos mokslų kandidatas, *ibid.*, psl. 2.
37) A. Gricius, rašytojas, *ibid.*, psl. 3.
38) Jonas Kvederaitis, mokytojas, *ibid.*, psl. 8.
39) J. Balkevičius, filologijos mokslų kandidatas, *ibid.*, psl. 2.
40) K. Milašiūnas, Vilniaus XV vidurinės mokyklos mokytojas, *ibid.*, psl. 3.

gali tiksliai ir teisingai išsireikšti lietuviškai — pritrūkę „lietuviškų žodžių į savo kalbą spraudžia svetimžodžius", kad net ir filologijos disertacijose, kaip atrodo, neretai pasitaiko grubių kalbos netikslumų.[41])

Ir kaip nustembi, šiose disertacijose kartais rasdamas keistų, sunkiai suprantamų sakinių pynes, netaisyklingų, nevaizdingų posakių raizginius, o vietomis netgi rašybos ir skyrybos klaidų! Ar reikia aiškinti, kad tai tikra gėda — ir aspirantams, ir jų mokytojams, neišmokinusiems gimtosios kalbos ne tik vidurinėje mokykloje, bet netgi aukštosios mokyklos filologiniuose fakultetuose.[42])

Tačiau kaltinti vidurinių mokyklų mokytojus ir aukštųjų dėstytojus už menkas abiturientų ir aukštąsias mokyklas baigusiųjų lietuvių kalbos ir literatūros žinias visiškai netikslu, tiesiog naivu. Kuo mokytojai kalti, jei metai po metų kaitaliojamose mokslo programose skirta neužtenkamai laiko ir dėmesio lietuvių kalbai ir literatūrai, jei per gerus du dešimtmečius neišleista visų reikalingų vadovėlių, jei didelė dalis vadovėlių savo svetima kalbine struktūra nepalankūs lietuvių kalbos įgūdžiams formuoti, jei programinės grožinės literatūros ir tų pačių vadovėlių trūko ir tebetrūksta? Kaip galima kaltinti mokytojus, jei programa ir jos interpretavimas nepriklauso nuo jų? „Mes, literatūros mokytojai, esame tik programų vykdytojai, ir menkiausi nukrypimai nuo programos laikomi tiesiog nusikaltimu."[43]) „Pavyzdžiui, štai kaip literatūros programa orientuoja nagrinėti A. Vienuolio Paskenduolę: Paskenduolė. Apviltos merginos tragedija buržuaziniame kaime. Aštri buržuazinės tikrovės, klerikalinės moralės kritika. Veronikos paveikslas. Apsakymo meninis meistriškumas".[44]) Taip gaunasi „smulkmeniškas mokinių skaitymo reglamentavimas ir skrupulingas rūpinimasis, kad tik mokinys kūrinio ar atskirų jo epizodų neinterpretuotų kiek kitaip, negu nurodyta mokymo programoje ar parašyta vadovėlyje, ir [tai] pagimdė literatūros mokymą be literatūros, dogmatizavimą literatūros pamokose".[45]) Toks dėstymas nesukelia jokios meilės litera-

41) Antanas Venclova, *ibid.*, psl. 6.
42) *Ibid.*
43) *Literatūra ir Menas*, 1962 gruodžio 22.
44) V. Auryla, „Humanitarinė kultūra ir literatūros dėstymas mokykloje", *Pergalė*, 1966, Nr. 2, psl. 150.
45) *Ibid.*, psl. 147. Sudogmatinto dėstymo žalą literatūrai, estetiniam jaunimo auklėjimui ir gilesniam tiesos pajutimui su

tūrai. „Dažnai tenka kalbėtis su neseniai baigusiais mokyklą. Neretai jie skundžiasi, kad literatūra mokykloje dėstoma primityviai...“ [46]) „Užtat aukštosios mokyklos kandidatų net į literatūros specialybę sulaukia su perdėm menku gimtosios kalbos ir literatūros žinių bagažu.“ [47])

O kaip galima suteikti gerą ir išsamų literatūrinį išsilavinimą, jei mokytojams specifiškai nurodyta iš anksto suschematizuota, siaura ideologinė literatūros interpretacija, jei *„iki 1957 m. mūsų vidurinė mokykla neturėjo jokio lietuvių literatūros vadovėlio“*.[48]) Ką ten kalbėti apie platesnį literatūrinį akiratį, jei „per dvidešimt metų neįstengėme išleisti Moljero „Tartiufo“.[49]) Ir ne tik Moljeras įstrigo. „Kiekvienais metais, kai dešimtoje klasėje tenka analizuoti 1917-1940 metų literatūrą, mokytojas susiduria su sunkumais. Vis dar neišleistas vadovėlis...“ [50]) Ir patiems mokytojams „lietuvių literatūros dėstymo metodika dar neparašyta...“ [51]) Arba vėl:

---

nuoširdžiu ir drąsiu atvirumu aptaria L. Arbaitytė, analizuodama literatūrinius rašinius, atsiųstus į respublikinį vidurinių mokyklų mokinių kūrybos konkursą. Ž. „Už gilų jausmą ir brandžią mintį“, *Pergalė*, 1966, Nr. 6, psl. 153-160. Toks dėstymas žaloja ne tik literatūrą, bet ir mokinius, jis verčia juos veidmainiauti: „Mokiniai tą žino, tačiau dažnai rašo taip, kaip nori mokytojai, kaip mokė vadovėlis, nors savo mintimis toli gražu su tuo nenori sutikti“. *Tarybinis Mokytojas*, 1967 birželio 22. „Kodėl mes visi taip dažnai turim pasitenkinti vieno kurio nors žmogaus požiūriu į daugelį sudėtingų dalykų? Kadangi to ar kito autoriteto nuomonė dažniausiai būna spausdinama plačiai prenumeruojamam leidiny ir dažniausiai neginčijama, tai mums yra peršama mintis, kad tik taip ir reikia tą kūrinį ar įvykį vertinti“. L. Pilius, XI kl. abiturientas, *Literatūra ir Menas*, 1966 gruodžio 17.

46) *Pergalė*, 1966, Nr. 4, psl. 152.

47) P. Masiulis, Šiaulių Pedagoginio Instituto vyr. dėstytojas, *Literatūra ir Menas*, 1963 lapkričio 6. Ž. taip pat K. Kuzavinis, Vilniaus Valstybinio Pedagoginio Instituto vyr. dėstytojas, „Dėl ko susimąstė literatūros ir kalbos mokytojai“, *ibid.*, 1963 spalio 12. V. Auryla, *op. cit*, psl. 143.

48) *Literatūra ir Menas*, 1963 gruodžio 14. (Mano pabraukta).

49) *Ibid.*, 1966 rugpiūčio 6.

50) *Tarybinis Mokytojas*, 1966 vasario 17.

51) *Literatūra ir Menas*, 1966 liepos 16.

Pirmiausia mums tenka dėstyti kai kuriuos autorius, kurių raštai po karo dar neišleisti. Pavyzdžiui, neturime Tumo-Vaižganto „Pragiedrulių". Jų labai reikia. Tame veikale daug nuostabių kalbos turtų, puikios medžiagos mūsų kultūrai pažinti. Neatidėliotinas reikalas išleisti... rinktinius V. Kudirkos raštus, parengti platesnį S. Daukanto raštų leidimą ir kt. Tų ir kitų literatūros kūrinių trūkumas labai apsunkina mokymą. Mums, lituanistams, jau nusibodo kalbėti apie mokyklų aprūpinimą grožinės literatūros kūriniais. Kaip mažai jų turėjome, taip mažai ir turime. Atrodo, lyg niekas mūsų balso negirdi.[52])

Pirmiausia... reikia grožinės literatūros knygų. Be jų sunkiai įmanomas rimtas mokymas. O knygų labai ir labai trūksta. Yra begalės liūdnų faktų, kai net dideliu miestų mokyklų bibliotekos turi vos po dvi, o kartais net ir po vieną į programą įeinančią ir būtiną perskaityti knygą. *O kartais ir nė vienos neturi. Kaip tada dirbti mokytojui?*[53])

Kai kurių grožinės literatūros kūrinių mokyklų bibliotekose yra vos po vieną egzempliorių. Pvz., mūsų mokykloje Vaižganto Raštų (I, II), Vaižganto „Dėdė lapę nušovė" yra tik po vieną knygą, o dešimtokų turime apie 100, gi šeštokų — 120. Šitokių pavyzdžių daug. Ir ne tik mūsų mokykloje, bet ir kitur panaši padėtis. Taigi manau, aišku, kaip vargsta literatūros mokytojas ir kokie jo rūpesčiai! Žinoma, jis pasiekia savo: tam tikra dalis mokinių perskaito kūrinius, bet kiek lakstymo po miesto, kitų mokyklų, specialių, artimesnių kolūkių bibliotekas... Ar tai normalu? [54])

Aukštas Švietimo Ministerijos pareigūnas pareiškė, kad „ne paslaptis, kad, pavyzdžiui, klasikinės literatūros kūrinių mūsų mokiniai dažnai negauna ne tik mokyklinėse, bet ir viešosiose bibliotekose. *O kai kurių užsienio literatūros geriausių, netgi programinių kūrinių lietuviškai iš viso nėra išleista.*"[55]) Trūksta ne tik literatūros, bet ir kalbos mokslo leidinių:

---

52) *Ibid.*, 1967 rugpiūčio 12.

53) *Ibid.*, 1966 gruodžio 17.

54) *Ibid.*, 1966 gegužės 28.

55) K. Poškus, Lietuvos TSR Švietimo Ministerijos Mokymo-Metodinio Skyriaus viršininkas, *Ibid.*, 1964 sausio 18.

Vis dar neturime gerų gimtosios kalbos gramatikos vadovėlių. Dvidešimt metų tenka naudotis vieno ir to paties autoriaus „Lietuvių kalbos gramatika". O juk ji ne per geriausia, vietomis nemetodiška, negausi pavyzdžiais. Visai neseniai pasirodė kai kurie nauji pradinių klasių lietuvių kalbos vadovėliai. Jie geri. Bet reikia gerinti ir „Lietuvių kalbos gramatiką" 5-8 klasėms! Pagaliau būtina skubiai parašyti „Lietuvių kalbos gramatiką" 9-11 klasėms, kirčiavimo vadovėlį vidurinei mokyklai, kuriame būtų galima rasti daugybę pratimų, pritaikytų tarmėms.[56])

R. Tautrimas

(Bus užbaiga)

56) Jonas Kvederaitis, *op. cit.*, psl. 8.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) Kazys Bradūnas, *Sonatos ir fugos.* Susitikimai su Čiurlioniu (Čikaga: Mykolas Morkūnas, 1967). Meninis išplanavimas ir M. K. Čiurlionio darbų detalėmis iliustracinių puslapių kompozicijos dail. Vytauto O. Virkau.

2) Dr. Juozas Dauparas, *Žemės ūkio švietimas* (Chicaga: Autorius, 1966).

3) Ivar Ivask, *Gespiegelte Erde.* Gedichte 1953-1963 (New York: Frederick Ungar Publishing Co., 1967).

4) Jaunā gaita, 1967, Nr. 61, 62 ir 63.

5) Anatolijus Kairys, *Curriculum Vitae.* Atspaudas iš 1966 m. „Trečiosios pradalgės" (London: Nida, 1966).

6) *Lituanus,* 1967, Nr. 1.

7) Jonas Mekas, *Pavieniai žodžiai* (Chicago: Algimanto Mackaus Vardo Knygų Leidimo Fondas, 1967). Aplanko nuotrauka Algio Grigaičio.

8) Ants Oras ir Bernard Kangro, *Estonian Literature in Exile* (Lund: Estonian PEN-Club, 1967).

9) *Paulius Augius.* Grafikos darbų monografija. Spaudai paruošė Algirdas Kurauskas ir Vytautas Saulius (Chicago: Danutė Augienė, 1966).

10) Vladas Ramojus. *Kritusieji už laisvę.* (Čikaga: Lietuviškos Knygos Klubas, 1967).

11) Vaclovas Ratas, ed. *Eleven Lithuanian Artists in Australia* (Lithuanian Community in Australia, 1967). Vinco Jomanto, Evos Kubbos, Vlado Meskeno, Ievos Pociaus, Vaclovo Rato, Henry Salkausko, Vyto Serelio, Algirdo Simkuno, Leono Urbono, Adolfo Vaicaicio, ir Teisucio Zikaro darbų reprodukcijos, su Elwyn Lynn įvadu. (Dailininkų vardai perspausdinti taip, kaip jie patiekti knygoje — be lietuviškų ženklų).

12) Antanas Škėma, *Raštai,* I. Nuodėguliai ir kibirkštys, Šventoji Inga, Čelesta, Balta drobulė (Chicago: Antano Škėmos Raštų Leidimo Fondas, Santara - Šviesa, 1967). Redagavo A. Landsbergis, A. Nyka-Niliūnas, K. Ostrauskas. Su Kosto Ostrausko paruoštom, išeivijos kultūros istorikui vertingom „Pastabom" (psl. 477-500).

13) *Treji vārti.* A Latvian Magazine for Latvian, Lithuanian and Estonian Literature, Art and Culture. 1967, Nr. 2, 3, 4.

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

V. Mykolaitis-Putinas 1966 m.

LANGAS Į POETO SIELĄ

Vertinti ar aptarti ką tik mirusio autoriaus paskutinįjį kūrinį nėra dėkingas uždavinys, nors ir žinant, kad kalbama ne apie patį kūrėją, kad tai nėra eulogija ir kad nusistovėjusios taisyklės „apie mirusį arba gerai arba nieko" nebūtinai turi būt laikomasi. Labiausiai gal varžo tai, kad netinkamai interpretuotas kūrėjas nebeturės galimybės pasiaiškinti, recenzento klaidas atitaisyti. O vis dėl to Vinco Mykolaičio-Putino atveju jo mirties aplinkybė recenzentui greičiau gelbsti negu kad jį apsunkina. Žinant kūrėją supusią aplinką, kurioje „partinė spauda nuolat rūpestingai sekė Mykolaičio-Putino kūrybos žingsnius, iškeldama jo laimėjimus ir draugiškai, principingai kritikuodama už idėjines klaidas ir buržuazinės praeities liekanas

jo kūriniuose"[1]), autoriaus mirtis įgalina recenzentą kalbėti atviriau, nerizikuojant aptariamajam užtraukti tos jo nuolatinės palydovės nemalonę, padarant jam „meškos patarnavimą". Varžo nebent tai, kad kalbama apie žmogų, keliasdešimt metų stovintį mūsų literatūros klasikų eilėse, apie kurį didelio masto poetai bei kritikai rašė kaip apie „patį didžiausią gyvą lietuvių rašytoją"[2]) ar „neturintį sau lygaus mūsų literatūroje".[3])

Langas, išleistas trisdešimt metų nuo paskutiniojo V. Mykolaičio-Putino nepriklausomybės laikų poezijos rinkinio *Kelių ir kryžkelių* pasirodymo. Per tą trisdešimtį metų išėjo vos trys Putino poezijos rinkiniai: *Sveikinu žemę* (1950), *Poezija* (1956) ir *Būties valanda* (1963). Tiesa, poetui mirus *Lietuvių dienos* 1967 m. birželio mėn. atidengė faktą, kad 1943 m., taigi vokiečių okupacijos laikais, buvo bandyta išleisti Putino *Rūsčios dienas*, rinkinėlį, telkusį išimtinai prieš rusiškuosius okupantus nukreiptus eilėraščius, tačiau bent vienas eilėraštis užrūstinęs ir vokiškuosius okupantus ir jo leidimas buvęs sulaikytas. Slaptai tepaskleista vos keletas egzempliorių. Betgi, kiek iš žurnale patiektų pavyzdžių matyti, *Rūsčios dienos*, bent literatūrine prasme, Putino kūrybai nėra svarbios. Ir tai, gal būt, dėl to, kad, anot J. Aisčio, Putinui „visuomeninės temos niekad nevyko apvilkti natūraliu poetiniu drabužiu" — *Draugas*, 1966. 8. 6. Bent dalis šito pobūdžio kūrybos, be abejonės, turėjo būti žinoma ir sovietinės Lietuvos valdantiesiems sluogsniams, už ką poetas turėjo ne viena proga viešai atgailauti. Klaidas „prisipažinus ir apgailestavus", tiek politiniai, tiek ir literatūriniai vertintojai Putinu buvo gana atladūs, pabrėždami, jog poetas tai daręs „nesiorientuodamas naujoje politinėje situacijoje", „pasidavęs hitlerinės okupacijos metais atgijusių lietuvių buržuazinių nacionalistų skleidžiamoms nuotaikoms, paveiktas jų skleidžiamų antitarybinių šmeižtų" ir iškeldami, jog po atgailos Putinas „stengėsi surasti savo vietą socializmo statyboje, susikurti naują — marksistinę pasaulėžiūrą bei estetiką". Dabar gi esą net „nebėra prasmės sustoti prie tų reakcinės dvasios eilėraščių, kuriuos pats poetas išbraukė iš savo kūrybos". (Visos citatos iš J. Lankučio *V. Mykolaičio-Putino kūryba*).

---

1) J. Lankutis, *V. Mykolaičio-Putino kūryba* (Vilnius, 1961), 353 psl.

2) Jonas Aistis, *Draugas*, 1966.8.6.

3) J. Br. *Lietuvių dienos*, 1967, birželis.

Iš sovietinėje Lietuvoje išleistųjų Putino poezijos knygų, neskaitant *Lango*, jo kūrybai reikšminga tegalima laikyti vien tik paskutiniąją, nes antroji tėra gerokai iščenzūruota jo ligtolinės poezijos rinktinė, gi pirmojoje, kalbant J. Lankučio žodžiais (kuriais jis aptaria Putino parašytą „Kantatą Tarybų Lietuvos dešimtmečiui"), Putinas, bent didžiąja dalimi, „atidavė duoklę ir tuo metu vyravusiam Stalino asmenybės kultui. Joje nemaža šaltų kaltinių posmų". Gi, kaip gana teisingai pastebi kitas tarybinis kritikas V. Galinis (*Literatūra, dabartis, žmogus*), kada „poetas siekė kalbėti ne tik savo, bet ir liaudies masių vardu, jo eilėraščiuose atsirado pakili, tribūniška intonacija, realistiškai konkretūs vaizdai", o ir tas pats J. Lankutis sutinka, „kad epinė realistinio poezijos stiliaus maniera yra svetima jo (Putino) individualybei".

Būties valanda parašyta ir išleista jau „atlydžio" poveikyje. Joje „duokliniai" eilėraščiai išnyksta ir Putinas pamažu grįžta į save. Mažai tesuklysiu pasakiusi, kad Putinas ir tėra vienintelis gimtajame krašte likęs vyresniosios kartos rašytojas, kuris „atlydžio" suteiktą galimybę, jo paties žodžiais *Poezijos pavasary - 1965* kalbant, „kurti pagal savo prigimtį, charakterį ir išgyvenimą", nepaisant ar poezija „išeis optimistinė ar pesimistinė, visuomeninė ir individualistinė", beveik pilnai išnaudojo.

Dar atviresnis Putinas *Lango* rinkinyje, kuriame, kiek iš datų matyti, didesnė eilėraščių dalis parašyta 1952-1961 m. laikotarpyje, taigi dar gerokai prieš *Būties valandos* pasirodymą. Kaip tik šituose eilėraščiuose žymiai daugiau nevilties ir konkretesnis nelaisvės pajutimas „gyvenimo niūriam kalėjime":

Tegu nėra čia užraktų nei grotų,
Nėra nei rūsio plytų,
Drėgme rasotų,
Krauju aptaškytų,—
Nėra nei pančių žvangančių ant kojų,
Ir paukščiui skrendančiam pro langą
Ranka nevaržomai pamoju,—
Vis tiek aš negaliu tavęs lydėti
Šviesiu dienovidžio keliu,—
Ir eiti su tavim, kai šaukia
Vidurnakčiai žvaigždėti,
Aš negaliu.

(Tarp sienų keturių, 1959. XII. 29)

Tuose anksčiau parašytuose eilėraščiuose žymiai daugiau „skausmo ir gėlos", „kartaus liūdesio" ir „juodo sielvarto",

nuotaikų, išgairinančių širdį, kankinančių, varginančių ir poeto viduje „susigūžusio mažo kasdienio žmogaus" ranka pastumėjančių iki „to buteliuko, kur slepiasi stalčiaus giliausiam kampe", iš kurio kelis lašus įsivarvinus

... visas nakties tos košmaras
Juodoj nežinioj
Paskęs — pražus — — —
(Gyvybės gyvatė, 1961. XII. 11)

Charakteringa, kad ta pačia „Gyvybės gyvatės" parašymo data atžymėtas ir kitas eilėraštis — „Šokėjas", parašytas dialogo forma, kuriame į „garsaus dirigento" įkyrų raginimą „mažam šokėjui" šokti „vieną vienintelį šokį", nieko kito neieškant, nemėginant, negalvojant, tasai atsako:

Gerai. Mudu esam abu pasirengę.
Tegu tą užuolaidą juodą nuđengia!
Užgrok man Sen-Sanso
Danse macabre.

Šio literatūriniai kiek silpnoko eilėraščio mintis įsakmi ir aiški: stagnacija, prievarta, individualinės laisvės suvaržymas kūrėjui reiškia mirtį.

Juodas spalvas vėlyviausioje Putino poezijoje, be abejonės, pastebi ir tarybiniai kritikai. „Žmogaus būties drama kai kada dar sprendžiama tamsiais, niūrokais tonais, nuspalvintais kartėlio ir rezignacijos", — taria V. Galinis, kalbėdamas apie *Būties valandoje* spausdintą „Parafrazių" ciklą, „Prometėjo" poemą ir kitus eilėraščius (*Literatūra, dabartis, žmogus*, 330 psl.), bet taipgi netrukus iškelia, jog juose „atsispindi, kad ir netiesioginiai, tos nuotaikos ir apmąstymai, kurias sukėlė asmenybės kulto padarinių likvidavimas, nauja mūsų visuomenės dvasia, bei naujas socialistinio humanizmo pobūdis" (332 psl.). Su pastaruoju teigimu galima sutikti, nes jeigu ne asmenybės kulto likvidavimas, panašūs eilėraščiai nebūtų galėję išvysti dienos šviesos.

(Būtų pravartu pastebėti, kad tarybinių kritikų galvosenos poatlydinė evoliucija vyksta žymiai lėtesniu žingsniu negu rašytojų. Tą pačią „Prometėjo" poemą, išspausdintą *Pergalės* žurnale 1958 m., kritikas J. Lankutis savo jau minėtoje knygoje, nors ir pripažindamas, kad ji „parašyta su nemažu įkvėpimu", beveik nurašė į nuostolius dėl to, kad „ryškaus socialistinio-revoliucinio skambėjimo šis kūrinys vis dėlto neįgavo. Jame Mykolaitis-Putinas tebėra artimas individualistiniam šios

temos traktavimui" (372). Už penkių metų V. Galinis jau pripažino, kad „Prometėjas" yra „tikras himnas žmogui, jo dvasiai ir ryžtui, visai ‚šauniai heraklidų giminei', kuri neša širdyje dievišką kūrybos ugnį, nemirtingų žygių troškulį, per kančias ir tragedijas eina į priekį, kuria šviesesnę ateitį" (331). Jam pritaria ir A. Masionis *Pergalės* 1967 m. Nr. 4, apie „Prometėją" kalbėdamas kaip apie „vieną geriausių poetinio mito perkūrimo pavyzdžių" ir teigdamas, jog tai „naujas, originalus Prometėjo mito praturtinimas pasaulinės literatūros mastu".)

Prieš *Būties valandą* parašyti eilėraščiai daug aiškiau ir konkrečiau perduoda poeto viduje vykstančius konfliktus su aplinka. Konkretumas, žinoma, neužtikrina kokybiškai stiprios poezijos, bet atvirumas ar nuoširdumas yra būtiniausi jos elementai. Savisaugos sumetimais kūrėjas gali meluoti oficialiose tribūnose, tačiau jis negali meluoti pats sau:

Susikaupiau savy rūstus ir nebylus
Tylios, raminančios vienatvės laukimu.
Širdis nei prievartai, nei melui nepaklus,
Skausmingai nusivylus laime ir džiaugsmu.

(Skausmo valanda, 1956. VIII. 10)

Todėl Putinas vietomis iki nuogumo atviras, negailestinga tiesos rykšte plakdamas ir save patį:

O pats esu toje pagairėj
Kaip vėjo lankstomas žilvitis.
Ak, kaip sunku palaužti širdį —
Čia vėl maištauti, čia lankstytis.

Ir aš savęs nebekenčiu
Kaip to niekingo palaižūno.
Bet būk man, drauge, atlaidus.
Many du nuožmūs priešai tūno.

(Šalin! 1961. VII. 13)

Ne tik atviras ir nuoširdus, bet kartu ir griežtas ar net piktas poetas yra tiems, kurie drįsta stebėtis ar šaipytis iš jo eilių „apie meilę ir draugystę", kada iš tikrųjų reikia dainuoti „piktą pagiežą ir rūstį":

Jūs žūsit, pamėlusiom lūpom
Likimą piktai keikdami, —
Aš žūti geidžiu

Su šypsniu burnoj atlaidžiu
Ir meilės žodžiu.
(Nebūk tu juokingas, 1961. X. 6.)

(„... Užgeso ramiai, be mirties baimės, be priešmirtinių skausmų. Tai buvo 1967.6.7, 19 val. ramiame Kačergynės pušyne, netoli Nemuno kranto. ... O jis gulėjo gėlių apsuptas nebylus ir labai labai gražus, ramus su lūpose sustingusia atlaidžia šypsenėle". — Iš laiško Putino seseriai Australijoje, atspausdinto *Lietuvių dienose*, 1967 m. birželio nr.)

Nuoširdumą ir atvirumą *Lange* poetas deklaruoja pačiu pirmuoju eilėraščiu, kuris yra tartum motto visam rinkinėliui:

Palaimos šviesią valandą
Ar juodu nesėkmės metu
Aš liksiu ištikimas žmogui
Ir sau pačiam.
(Ištikimybė, 1965. VIII. 19)

Tąja ištikimybe žmogui ir sau pačiam alsuoja kiekvienas *Lango* posmas.

Centrinis rinkinio kūrinys (maždaug kaip „Prometėjas" *Būties valandoje*) yra irgi trumpa lyrinė-herojinė poema „Somnambulas", parašyta taipgi dar prieš *Būties valandai* pasirodant, 1960 m. Poemos turinys labai paprastas: nykią mėnesienos naktį poetą aplanko jo paslaptingas draugas Somnambulas, daugelį kartų jį sapne šaukęs ir gundęs, ir kviečia pasekti jį „į žydrą laisvę", „į tą laisvę neribotą", į pasaulį be melo ir apgaulės, ieškot tos, kurią myli. Poetas žino, kad, ištarus jo vardą, Somnambulas liktų su juo, tačiau to vardo ištarti negali, tad ir lieka savajame pasaulyje:

Tvankus ir ankštas mano šis pasaulis,
Apkaustytas riba nežinomybės.
Ir nei karšta širdis, nei šaltas protas
Į šviesią laisvę kelio nepralauš.
Ir nepatirsiu čia teisybės,
Kur priešas priešą, draugas draugą
Klastingai kryžkelėse saugo
Ir ruošias smogt iš pasalų,
O melą pult melu!

Poemą aiškiu ir šviesiu spinduliu skrodžia pagrindinis Putino poezijos motyvas, poetą vedžiojęs *Tarp dviejų aušrų*, visais *Keliais ir kryžkeliais* iki paskutinės *Būties valandos:* tai laisvės troškulys, širdies krauju maitinęs gyvybės gyvatę ir

vertęs poetą mylėt gyvenimą „nors ir sudilusio dvylekio penimą, berankio ir bekojo stropumu!". Tai gaivališkas noras gyventi, tikėjimas „tauraus džiaugsmo diena", žmogaus-kūrėjo didybės pajutimas. Pastarasis momentas itin ryškiai iškeltas eilėraščių cikle „Bodlero temomis", kuris be abejonės yra stipriausias ne tik šiame rinkinyje, bet ir visoje vėlyviausioje Putino poezijoje. Tas didžiulis noras gyventi iškyla reakcija prieš epochinę visuotino žmonijos susinaikinimo baimę, itin sukrečiančiai išreikšta taipgi dialogine forma parašytame „Priešų" eilėraštyje. Jame pagieža, kerštu ir pykčiu perpildyti rivalai grasina vienas kitą sunaikinti ir žemėje ir jūrų gelmėse ir kosmoso aukštybėse. Galimas finalas, žinoma, yra agonijoj besiblaškąs paskutinis žmogus ir „išblėsus šalta", „į tolį nežinomą" skriejanti „mažytė tuščia planeta". Prieš šitokią grėsmę, prieš jos bauginantį konkretumą poeto balsas yra aiškus ir be kompromisų:

Šaukit visi, kas dar norit gyventi!
Šaukit už žmogų,
Už šviesą ir amžiną būtį —
Už laimę gyventi,
Už džiaugsmą išlikti —
Šaukit visi, kas nenorit išnykti!

(Šaukia, 1964. VIII. 28)

Tačiau vėlyviausiomis datomis atžymėtų eilėraščių daugumoje jaučiamas savotiškas nuovargis, susitaikymas su likimu ir, sakytum, žemės trauka. Prie šitokių priskirtinas ir „Bachas" (Mišios h-moll), gana aiškiai nusakąs poeto religinius jausmus ar įsitikinimus, sakytum sugrįžimą į Dievą, jeigu jis iš viso nuo Jo buvo kada nors atitolęs. (Beje, šis eilėraštis žurnale *Laiškai lietuviams* 1967 m. liepos-rugpiūčio sąsiuvinyje atspausdintas kaip pogrindžio keliais redakciją pasiekęs Putino kūrinys, sąmoningai neskelbtas iki autoriaus mirties. Iš tikrųjų „pogrindinė" versija nuo „oficialiosios" skiriasi tik tuo, kad ji trimis posmeliais ilgesnė. Nei literatūrine, nei kitokia prasme tie posmeliai nėra esminiai, ir rinkinio redakcja juos lengvai galėjo nubraukti, nuoširdžiai norėdama eilėraštį „pagerinti". Kiek kitaip skamba *Draugo* rugsėjo mėn. 16 d. kultūriniame priede atspausdintieji eilėraščiai „Vivos plango" ir „Mortuos voco". Abejoju, ar jie būtų praėję pro cenzūrą net ir „liberaliai" redaguotame *Lange*. Dėl jų neabejotino literatūrinio svorio manyčiau, kad abu eilėraščiai parašyti irgi dar prieš *Būties valandą.)*

Kokybiniu atžvilgiu *Langą* galima drąsiai lyginti su ankstyvesniąja nepriklausomybės laikų Putino lyrika. Paviršutiniškai žiūrint, *Langas* nusvertų didesniu formos įvairumu, paprastumu, žodžio taupumu ir brandumu.

Panorama, kurią *Langas* atveria, nėra skaidri. Ji sukrečia, verčia ne tik pajusti, bet ir pagalvoti. Bendras įspūdis: niūrus, slegiantis, graudus, o kartu viltingas. Jauti, kad ištikimybę tau dainuoja didelės sielos žmogus ir nejučiomis pradedi norėti būti tos jo ištikimybės vertas.

Vincas Mykolaitis-Putinas. *Langas*. Eilėraščiai (Vilnius: Vaga, 1966). Dailininkas Vytautas Valius. (Jo abstraktinio stiliaus iliustracijos knygą tikrai puošia ir turtina). Redaktorė Aušra Sluckaitė. 112 psl. Tiražas 10,000.

Irena Trakelytė

ANTANO VAIČIULAIČIO ELEGIJOS

Nusidriekusiam per trisdešimt su viršum metų literatūrinio darbo kely, A. Vaičiulaitis užsitikrino sau pirmaeilio rašytojo vietą mūsų beletristikoj. Nors jo puoselėta įvairūs žanrai — novelės, apysaka, kelionių aprašymai, kritika — gal būt, žinomiausiu jo veikalu yra romanas (nors autorius ir nesutinka su šia etikete) *Valentina*. Savo laiku itin išpopuliarėjęs, plačiai nagrinėtas referatuose ir net diplominiuose darbuose. Iki šiol nepraradęs savo patrauklumo, kaip galima spręsti iš pastangų jį naujai pervertinti.

Kiek paradoksalu, kad šios bukolinės apysakos pasisekimas, atrodo, bus prisidėjęs prie Vaičiulaičio-novelisto žvaigždės eklipsės skaitytojuose. O tačiau kaip tik mažesnės apimties prozos kūriniuose — novelėse, apsakymuose, pasakose, miniatiūrose — ryškiausiai atsispindi savitas Vaičiulaičio braižas, jo įnašas į mūsų prozą.

Nepasižymi, tiesa, šie jo prozos kūrinėliai klasiškos (kiti sakytų „komercinės" à la Guy de Maupassant ar O'Henry) novelės konstrukcija. Gal todėl leisdamas antrąją laidą Vaičiulaitis parinko savo novelių rinktinei neutralesnį *Pasakojimų* (Venta, 1955) pavadinimą.

Pažvelgus tačiau į autoriaus kūrybinę raidą, aiškiai regimas Vaičiulaičio vadavimasis iš buitinių, pusiau reportažinių (tegu stilistiniai ir nušlifuotų) apybraižų ir slinktis į šventišką,

svajų pasaulį. Tiesa, ir ankstyvesniame laikotarpyje būta bandymų kurti siurrealistinio atspalvio apsakymą („Apaštalų iškeliavimas"), bet tolydžio polinkis į stilizaciją, kone ažūrinę ornamentiką tampa išskirtiniu Vaičiulaičio stiliaus bruožu. Ypatingai ryškiai įsirėžė šis naujas rašytojo profilis jau *Auksinės kurpelės* (Venta, 1957) žavingose pasakose. Naujausioji Vaičiulaičio knyga *Gluosnių daina* būtų to brandaus etapo lyg ir tąsa.

Ne vienas recenzentas neiškenčia nepalyginęs Vaičiulaičio kūrybos su auksakalio, ginklakalio, inkrustuotojo, vitražisto, ar kurio kito „išmirštančiųjų menų" atstovo meistryste. Neišvengsim ir mes, nors ir nutuokdami tokio sugretinimo klastingumą.

Kiekvieno literatūrinio kūrinio statybine medžiaga, cementu, kurin, šiukštu, neprivaryt cukraus, yra žodis. Juo autorius atskleidžia savo pasaulėjautą, per jį išryškėja kūrėjo temperamentas, sugestyvumo galia. Bet siekiamybė lieka ta pati — sukurti grožio kūrinį. Formatas yra antraeiliu dalyku.

Deja, gyvenime taip esti, kad akies nepavilioja „kardo rankenos bumbule išgraviruota titanų kova". Jei nevalia nežinoti Salvatore Dali stambiųjų drobių, jokia nuodėmė nesidomėti jo „pasimetimų" papuošalų daryboj.

Panašus pavojus būti palaikytom literatūros porūšimi — lektura vaikams ir jaunimui — gresia, mūsų manymu, ir *Auksinei kurpelei* bei *Gluosnių dainai*.

Neturim pagrindo abejoti, kad Vaičiulaičio pasakos ir poringės gali rasti taką į jaunąjį skaitytoją. Bet tai nereiškia, kad autoriaus susismulkinta ar pataikauta. Kad piktnaudota kūrybinės energijos ištekliai jo, kaip žmogaus ir profesionalo, niekuo neužangažuojančiais škiceliais, „doodlings". Priešingai *Gluosnių dainoj* pastebimas tas pat susitvardymas, žodžio disciplina ir pagarba literatūrai, kaip kad ir ankstyvesniuose Vaičiulaičio kūriniuose. Jei pakaltintumėm autorių utilitaristiniais, propagandiniais kėslais, tai tik tuose puslapiuose, kur tėvynės ilgesio ir frustracijos poveikyje, Vaičiulaičio palieta besaikiai romantinio dažo.

Džiugu konstatuoti, kad tokie atvejai reti. Visumoj naujausioji Vaičiulaičio knyga siužetiniai įvairi, niuansuota, nuoširdi, ir atskleidžianti rašytojo psichikos matricą.

Kai kas užsiminė, kad parinkta knygai „padavimų" aptartis nevisai tiksliai apibūdinanti *Gluosnių dainos* pobūdį. Pastaba iš dalies teisinga. Iš tikrųjų, šalia sakmių, esama ir realistinio sukirpimo dalykėlių, kurių pagrinde vaikystės prisiminimų nuolaužos. Bet jei apibūdinti dominuojančią rinkinio gai-

dą, kaip „rêverie hereuse“ (giedrą, kiek elegišką, užsisvajojimą), padavimų (atseit, legendų) etiketė knygai nekliudo.

Žinoma, tektų išsiaiškinti, kas laikytina legenda. O tai anaiptol nėra taip paprasta.

Iš tiesų, ko jau ko, bet bandymų parašyti fantastiniu elementu persunktą kūrinėlį niekad mūsų literatūroj netruko. Pradedant Vaižgantu, Krėve, Vienuoliu ir baigiant Boruta, Kaupu, Mazalaite, Jurkum, Grincevičium, Baronu — kiek žinomų ir užmirštų vardų yra siekę įsiamžinti tokiu veikalėliu. Rusų bylinos, mūsų tautosaka, Hoffmanas, Oscar Wilde, Selma Lagerloeff, šventraščių pasakynas — kiek atspėtų ir neatspėtų modelių, kiek teatrinio garderobo, yra buvę panaudota sukurt kažkam, kas įveiks laiko tironiją. Juk tikra legenda, kaip sakysim, O. Wilde „Savanaudis Milžinas“, niekad nesensta.

Gal ypatingai šios rūšies bandymų pagausėjo išeivijoj. Rezultatai, deja, nevisada džiuginantys. Negana sugebėti dozuoti fantastinio ir tikrovės pasaulių elementus, pramanyti įmantrią fabulą. Legendos dimensijai išgauti reikia ir vaizduotės, spontaniškumo bei naivumo, ir dėkingos turinio ir formos jungties. Dažnai, ypač pradedančiųjų rašytojų bandymuose, tos harmonijos ir pasigendama. Slėpiningumo koloritas bandoma išgauti dabitiško, pompastiško stiliaus pagalba, kuriame nereta žodinio fetišizmo.

Vaičiulaičio pasakos ir poringės skiriasi nuo kitų tos rūšies bandymų forminio atlikimo pranašumu. Jei dažnai įsivaizduojam pasakų dėdę kaip plikšį-plepį su pypkele, vejantį pasakas be galo ir pradžios, tai Vaičiulaičiui šis dauguvietiškas grimas ir povyza tikrai „ne prie veido“. Ne gaivališkumas, varnėniškas apsalimas savo balso grožybe, bet, priešingai, jam būdinga saiko nuovoka. Ir ne melodramatizavimas, romantiška gipiūra, ne kalbinės puošmenos suteikia Vaičiulaičio kūriniams pakilumą ir lakumą, bet frazės bangavimas, lankstumas, muzikalumas, jos ritmas.

Skaitytojas nujaučia, kad visa tai laimėta įsipareigojimo rašytojo amatui, kruopštaus žanro reikalavimų išstudijavimo kaina. Kad to parengiamojo tarpsnio būta, gal patvirtins toks, mūsų manymu, neatsitiktinis faktas, kad veik visos *Aidų* žurnale tilpusios recenzijos apie pasirodžiusias pasakų-padavimų knygas buvo pasirašytos A. Raginio slapyvarde.

Ne visada, tačiau, autoriui pavyksta rasti harmonijos pilnatvę. Nors Vaičiulaičiui pasisekė „Pažaislio vienuolyno legendoj“ perteikti obskurantizmo tvaiką, nors atsekama jo pastanga remtis istorine medžiaga, kažkaip šis padavimas tik tiek

teatsiplėšia nuo žemės, kiek žąsinas naminis. Tuo tarpu, kitu atveju, nors jo pasirinktas nemažiau nedėkingas, Kunigaikščių Lietuvos mito siužetas, Vaičiulaitis užgauna nepakartojamą legendos akordą. „Karaliaus Vytauto vėliavnešy Karibute" justi vaičiulaitiška atyda buitinei detalei, justi įsigilinimas į Rytų pasakų stilių. Bet virš jų, virš batalinių scenų, barbarų karvedžių portretų, net virš „pax lituanica", kurią autorius perteikia skaitytojui suprantamais terminais, yra stepių skliauto erdvė. Species aeternitatis gaubtas, apvožiąs karingas skruzdes. Taip išgaunamas legendinis orumas, epinis platumas, kurio nekažinkiek užtiksi ir savoj, ir pasaulinėj literatūroj.

Nemažiau talentingai metraštininko poeto plunksna nukelia skaitytoją Baltijos pajūrin legendoj apie prieš-Apuolinę senovę — „Žvejų duktė Banguolė". Vėlgi siužetas nenaujas, atskambąs Žalčio pasakos ataidžiais. Tenka tačiau stebėtis Vaičiulaičio harmonizacijos subtilumu ir dovana išnaudoti poetines galimybes, kurias suteikia „dainų skrynelė". „Banguolė" kupina liaudiško graudulio, kopų melancholijos. Bet netektų autoriui priekaištauti nei dirbtinio dialogo, nei nusaldinimo ar pūsto patoso, žodžiu „čardašo", komercinio įpakavimo, kuriuo prasikalsta vertelgos liaudies kūryba.

To nepasakytumėme apie titulinę novelę — „Gluosnių dainą", kurią galėtumėm palaikyt „raudos" literatūrine transpozicija. Ji nuvilia skaitytoją plakatiškumu, retorika, emocinio susitvardymo stoka. Jei ne rinkinio pavadinimas, sakytumėm, kad jinai patekusi knygon per neapsižiūrėjimą, taip ji aidi disonansu simfoninėj siuitoj, kurioj vyrauja išieškota lygsvara bei rafinuotumas.

Labiausiai priartėjanti prie tradicinės novelės, tarpukelėj tarp legendos ir apsakymo, yra „Dievo avinėlis". Jo pagrinde tolimų vaikystės dienų prisiminimas. Grubios faktūros žiedlankyje įmontuota brangakmenio — „Šventųjų žyvatų", kaip juos sudvasina liaudis — akelė. Ši novelė organiškai vieninga, poetiška, kupina autentiškos, ne knyginės mistikos.

Tą patį nuotaikingumą, plastiškumą skaitytojas pajunta ir kituose dalykėliuose, kur Vaičiulaičio gyventa praeities prisiminimais. Jie tarsi pratęsia švelniųjų „Auksinės kurpelės" pasakų grandį. Tiek „Salamiesčio šunyse", tiek „Čypsinčiame žvirbliuke" skaitytoją džiugina Vaičiulaičio išradingumas, vaiko pasaulio pagava, grakštus humoras.

Autorius sugebėjo keliais brūkšniais atkurti tolimą praeitį, kaimo buitį — lipšnius klebonus ir liaudį —, bet jo rankose toji buitis įgauna „enluminure'ų" žavesį, gyvastingumą. Žaliosios girios bažnytėlė lieka skaitytojo sąmonėj tokia pat

konkreti ir tikra, kaip kad dail. T. Valiaus „Velykų ryto" saulėtas šventorius. Jei šie dalykėliai ir primena senojo „Dviejų kaimų istorijos", „Kur bakūžė samanota", „Kriokininkų Ievutės" ir „Dailios žmonos" periodo darbus, tai jie atlikti nemažiau virtuoziškai, spalvingai, niuansuotai.

Ankstyvesnio tarpsnio ataidžiai girdimi ir dviejuose kituose dalykėliuose, kurie būtų galėję rasti vietą Vaičiulaičio kelionių aprašymų knygose. Tai „Pasakojimas apie Sirakuzų poetą Dionizą" ir „Benvenuto di Giovanni pristato mecenatui savo paveikslą". Tai, sakytumėm, molbertiški, ateljė darbai, gal kiek primeną kito užsidarėlio bibliotekų rūsty, Anatole France stilizacijas. Vaičiulaitis žaiste žaidžia sudėtingom sakinių konstrukcijomis, retai girdimom, archainėmis kalbos lytimis. Skaitytojui sunku nesigėrėti autoriaus sugebėjimu išgauti retus mūsų kalbos — jo muzikos instrumento — sąskambius, kantileną. Bet gal todėl, kad novelės pabaiga skamba girdėtu anekdotu, kažkaip Benvenuto Giovanni di Meo de Guasta portretas pernelyg akademiškas.

Bet, jei net ir galiotų priekaištas, kad Vaičiulaitis bravūruojąs forma ir erudicija, autoriaus siekimas plėsti savo tematiką galėtų būti pavyzdžiu ne vienam išeivijos rašytojui. Kažkaip vis rečiau ir rečiau mūsų prozos puslapiuose padvelkia Europos žmogaus išdidumas, jo pajėgumas įsiklausyti į amžių ošimą. *Gluosnių daina* kalba apie tokį žmogaus pėdų ieškojimą antikinės, viduramžio, renesanso epochų ūkanose. Sirakuzų pakriūtės, Visby niūrios sienos, stepių vaiskuma ištrykšta vizijomis, kurių nepagauna tekino turisto akis. Sakom, vizijom, ne rekonstrukcijom, nes knygoj skamba ir turtinančio savo vidų žmogaus geismas pajusti tolimų epochų dvasią, ir nuovargis pajutus visko praeinamumą.

Išskirtino dėmesio todėl vertos trys miniatiūros-humoreskos, sujungtos bendra antrašte „Trys trumpi pasakojimai". Niekad iki šiol vaičiulaitiškas troškimas suvesti piešinį į esmingiausius elementus nebuvo radęs tokio laimingo sprendimo. Nežinia, kas paskatino autorių naudotis „medaliono" forma (vienintelis prototipas, kurį įžiūrėtumėm, būtų Hamsuno „Žiedas"), bet lyriška rašytojo asmenybė, jo kontempliatyvumas, vienatvė ir išsilaisvinimo ilgesys pasiekia čia reto mūsų beletristikoj patetiškumo.

Rašydamas prieš 12 metų įvadą Vaičiulaičio *Pasakojimams* J. Brazaitis jį baigė šiais linkėjimais:

„Tolimesnėje kūryboje galima laukti, kad Vaičiulaitis savo skaidriu žodiniu rūbu apvilks didesnes gyvenimo temas ir

gilesnius žmogaus pergyvenimus, kuriuos yra atnešęs, *deja*, naujas atomo amžius".

Nesiginčysim dėl to „deja", nei dėl to, kas laikytina „didesnėm gyvenimo temomis". Gal visa tai subjektyvūs dalykai. Bet kaip rašytojas, savo laikmečio ir kartos žmogus, Vaičiulaitis prabilo *Gluosnių dainoj* pasigėrėtinu brandumu ir reta rimtim bei atvirybe.

Post scriptum:

Gluosnių daina išleista J. Kapočiaus rūpesčiu ir kaštais. Iliustruota dail. T. Valiaus vinjetėmis.

Ankstyvesnioji Vaičiulaičio knyga *Auksinė kurpelė* išleista Ventos leidyklos. Ją puošia dail. V. K. Jonyno darbai.

Abiems leidėjams ir iliustratoriams priklauso, savaime aišku, nuoširdi skaitytojo padėka. Bet (tebūnie tai bibliofiline aikštim) ne tokio formato linkėtumėm Vaičiulaičio pasakoms ir poringėms. Retai kada taip šaukiasi išlaisvinimo iš rinkinio pensionato dalykėliai, kaip kad „Karaliaus Vytauto vėliavnešys Kaributas", „Pasaka apie seną kareivį" ir kt. Jei tikime jaunojo išeivijos skaitytojo egzistencija, pats metas būtų susirūpinti, kad vibruojąs Vaičiulaičio žodis jį pasiektų lygiai taip pat skoningai išleistais, bet *pavienių* pasakų ir legendų leidinėliais.

Vytautas A. Jonynas

Antanas Vaičiulaitis. *Gluosnių daina.* Padavimai. Iliustravo Telesforas Valius. (So. Boston: Juozas Kapočius, 1966). Kaina $2.50.

TRYS LITUANISTINIAI LEIDINIAI

1966 m. antroje pusėje pasirodė verti skaitytojo dėmesio trys leidiniai: Jono Balio *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje* (Pedagoginio Lituanistikos Instituto serijoje išleido Lietuvių Tautinis Akademinis Sambūris, *Lituanistikos darbai* (Lituanistikos Instituto metraštis) ir Manfredo Hellmanno *Grundzuege der Geschichte Litauens* (Grundzuege serijoje išleido Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt). Šiuos leidinius riša vienas bendras bruožas: jie visi liečia lituanistines problemas.

Dr. Jono Balio knygelė (120 psl.) remiasi daugiausia tautosakine medžiaga, kai kur ją papildant istoriniais šaltiniais (senais raštais, jėzuitų pranešimais ir kt.) bei archeologiniais

ir kalbotyros tyrinėjimais. Pats pasaulėjautos žodis ligi šiol buvo gana retas mūsų literatūroje. Jį beveik visur užgožė labai populiarios pasaulėžiūros arba pasaulėžvalgos sąvokos. Pasaulėjautą *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius, 1954 m.) aptaria, kaip „žmogaus jausminį santykį su supančiu jį pasauliu", tuo tarpu kaip pasaulėžiūra ten pat aptariama, kaip „pažiūrų į pasaulį, į gyvenimą, į aplinką visuma". J. B., statydamas tarp tų sąvokų jungtuką „arba" per daug jas sutapdina, jausminio elemento pirmoje sąvokoje neatskirdamas nuo protinio elemento antroje. Jeigu J. B. remtųsi tik tautosakine medžiaga (ypač dainomis), pasaulėjautos sąvoka jo studijai gal ir tiktų. Tačiau joje randame daug paprotinės medžiagos, nemaža įvairių istorikų ir pusiauistorikų pasisakymų, kurie greičiau galėtų tilpti tik racionalesnėje pasaulėžiūros sampratoje. Pvz., jau įžangoje autorius teigia (vargu, ar visiškai pagrįstai), kad „mūsų valdovams religija ir krikštas buvo grynai politikos dalykas" (10 psl.). Ką tai bendro turi su žmogaus jausminiu santykiu su pasauliu?

Kalbėti apie tautos (ar dabar madingos liaudies) pasaulėjautą, pasaulėžiūrą ar būdą, yra rizikingas užsiėmimas. Mumyse apie tai bandė kalbėti Simonas Daukantas, St. Šalkauskis, J. Girnius ir dar vienas kitas. Atrodo, geriausiai ligi šiol pasisekė S. Daukantui, kurį J. B. kažkodėl beveik visiškai ignoruoja. S. Šalkauskio bandymas lietuvių tautoje surasti kažkokią Rytų ir Vakarų sintezę buvo atremtas į gryną spekuliaciją, ieškant įrodyti tai, kas norima įrodyti.

Prisipažinsiu, kad perskaičius J. B. studiją apie lietuvių liaudies pasaulėjautą man nei kiek nepasidarė aiškiau, kokia ta pasaulėjauta yra buvusi. Beveik visos primityvios tautos garbino ir žemę, ir akmenis, ir kalnus, ir ugnį, ir vandenį, ir perkūną, ir kitus dangaus kūnus, ir miškus su medžiais, ir laumes bei laimas. To neneigia ir J. B. ir visiškai teisingai. Nors ir kaip liaudis bebūtų konservatyvi (lietuvių liaudis gal net labiau negu kitos, tik ne dėl savo kažkokio ypatingo charakterio, bet dėl to, kad ilgiau negu kiti gyveno užkampyje), ji nestovi vietoje. Rašytojas ar istorikas gali bandyti apibūdinti ar aptarti ją tam tikram laike ar vietoje. Kaikam (pvz., Donelaičiui, Žemaitei, iš dalies Maironiui) tai daugiau ar mažiau pasisekė. Tačiau niekam nepasisekė ir nepasiseks duoti tautos ar liaudies pasaulėjautą ar pasaulėžiūrą, kuri tiktų jai visuose laikuose.

Tai priešinga pačiai liaudies ar tautos prigimčiai. Nebando to daryti, ir visiškai teisingai, ir J. B., išskyrus tik savo knygelės per daug pretenzingu pavadinimu. Iš tikrųjų, jai

daug geriau tiktų toks pavadinimas: Keletas duomenų apie lietuvių tikėjimus ir burtus. Maždaug tai skaitytojas ir ras šioje studijoje.

Būdamas rimtas tautosakos tyrinėtojas, J. B. dažniausiai atsargus savo teiginiuose ir išvadose. Bet kartais su šia taisykle jis ir prasilenkia. Sunku būtų sutikti, pvz., su tokiais autoriaus teigimais: „Atrodo, kad ir krikščionimis tapę lietuviai daugiau pasitikėjimo rodo, kreipdamiesi į vyrišką Dievą, negu į Mariją" (113 psl.). Arba „Lietuvių krikštijimas buvo vykdomas tokiomis barbariškomis priemonėmis, kad galima jį palyginti su dvasiniu sukolchozinimu" (sic! 115 psl.). Arba vėl, kad „žmogus... sugeba sau užsitikrinti pasaulyje vyraujančią vietą, nes jaučiasi pranašesnis už savo paties sukurtas dvasias ir dievus" (114 psl.) ir pan. Dėl šio pastarojo teigimo galima būtų pasakyti, kad jeigu dievai ir dvasios būtų tik jo kūrybos dalykai, jis gal ir galėtų jaustis už juos aukščiau, bet kaip su tais dievais, kurių kūrinys jis pats jaučiasi esąs? O kaip su kitų sukurtais stabais, prietarais ir mitais, kuriems jis dažnai taip vergiškai tarnauja? Aplamai, man atrodo, J. B. į religijos klausimus žiūri per daug simplicistiškai ir materialistiškai.

Pagaliau išėjo ir ilgai lauktas Lituanistikos Instituto metraštis, pavadintas *Lituanistikos darbais*. Jame atspaustos 4 originalios studijos: V. Maciūno Naujoji dokumentinė medžiaga apie Antaną Strazdą, J. Gimbuto Mažosios Lietuvos krikštų formos, R. Sealy Velnias lietuvių tautosakoje, ir W. R. Schmalstieg The vocalic distinctive features in primitive Baltic. Kompiliaciniu reikia laikyti A. Šešplaukio straipsnį apie Šekspyrą Lietuvoje (D. Judelevičiaus red. *Gyvasis Šekspyras*, Vilnius, 1964, duoda žymiai daugiau medžiagos). Vertinga L. Dambriūno lenkų kalbininko J. Otrembskio charakteristika ir jo baltų kalbotyros raštų bibliografija. B. Jonaičio parengta Bibliographia Baltica galėtų būti rūpestingiau paruošta. Toliau seka nekrologai, pora knygų recenzijų ir angliškas Instituto statuto vertimas.

Iš Lituanistikos Instituto metraščio (ypač jo I sąsiuvinio) buvo lauktina, kad jame bus aptarta, kas tas Institutas yra, kokie jo uždaviniai, kokia jo ligšiolinė veikla ir t. t. Gaila, nieko panašaus nėra. Turint galvoje, kad Institutas išgyveno ir tebegyvena tam tikrą organizacinę krizę ir kad tai vienintelė (šalia Katalikų Mokslų akademijos) mokslo įstaiga emigracijoje, tokia informacija būtų buvusi labai naudinga. Dabar platesnei visuomenei nežinia, kuriuo keliu ir kur šis Institutas eina.

Nebūdamas specialistas, nedrįsčiau vertinti originalinių studijų, tilpusių tame leidinyje, vertę. Norėčiau tik padaryti keletą redakcinio pobūdžio pastabų. Sekančiuose sąsiuviniuose reikėtų būtinai stengtis atskirti korpusinę nuo apžvalginės dalies. Antra, visiškai nereikalingi mirusių instituto narių nekrologai, kuriuose daugiausia pakartota žinios iš *Lietuvių Enciklopedijos*. Trečia, reiktų būtinai išplėsti recenzijų skyrių, nesileidžiant į politikavimą (kaip tai iš dalies daro A. Mažulis, be galo plačiai analizuodamas *Lietuvių etnografijos bruožus)*, bet stengiantis grynai daiktiškai ir moksliškai kaip galima daugiau (jeigu ne visus) lituanistinių veikalų aptarti ir suminėti. Reiktų vengti tokių kuriozų, kaip K. Avižonio pastabos dėl J. Jakšto paskaitos, skaitytos 1964 m. gegužės mėn. Instituto suvažiavime, kai pati paskaita Metraštyje nėra spausdinama. Būtų įdomu sužinoti, kodėl ji Metraštyje netilpo.

Nežiūrint tokių ir panašių trūkumų, reikia sveikinti Instituto metraščio pirmo sąsiuvinio pasirodymą ir tikėtis, kad tai nebus paskutinis toks leidinys. Norėtųsi tik pageidauti, kad pats Institutas, kaip ir jo leidiniai, absoliučiai atsisakytų politikavimo ir stengtųsi eiti bendru lituanistinių studijų keliu. Politinių institucijų ir taip, tur būt, turime per daug. Metraščio reguliariam pasirodymui daug padėtų, jeigu kasmet būtų surengiami Instituto suvažiavimai su rimtais studijiniais pranešimais.

Neoficialiai jau gana seniai kalbama, kad Z. Ivinskis turi parengęs platų Lietuvos istorijos veikalą vokiečių kalba. Berods jau buvo tartasi ir su leidyklomis. Toks veikalas būtų labai reikalingas ir naudingas, juoba kad po to jį išleisti anglų kalba tebūtų tik lėšų klausimas. Deja, dėl man nežinomų priežasčių kol kas jis ir vokiečių kalba nėra spausdinamas. Tuo tarpu pasirodė Manfredo Hellmanno *Grundzuege der Geschichte Litauens*. M. Hellmannas nėra naujokas Lietuvos ir Pabaltijo istoriografijoje. Jo studiją apie Tauragę (1940 m.), jo Latvijos istorija Viduramžyje (1954 m.) ir keletas straipsnių iš Lietuvos senosios ir naujosios istorijos liudija, kad jis jau ne nuo šiandien domisi Lietuvos istorijos problemomis. Iš naudojamos literatūros matytis, kad jis moka ir lietuvių kalbą ir pusėtinai gerai pažįsta lietuviškąją istoriografiją.

Žinoma, iš 179 psl. nedidelio formato veikalo negalima laukti išsamaus Lietuvos istorijos pavaizdavimo. Ypač, atrodo, nuskriausti XVII ir XVIII amžiai, kuriems tepaskirta vos 8 puslapiai, nors ir sutinkant su autorium, kad tų šimtmečių Lietuvos istorija buvo išslydusi iš lietuvių tautos rankų (87 psl.). Iš antros pusės, mums stengiantis su savo problematika išei-

ti į pasaulinę areną reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad kadangi toji problematika pasauliniu mastu nėra labai didelė, jos reprezentavimas taip pat neturėtų būti per daug išplėstas.

Aplamai, M. Hellmanno veikalas parašytas objektyviai ir simpatiškai. Ypač įdomiai ir daugiausia teisingai autorius traktuoja XIX a. ir pirmos pusės XX a. įvykius, kuriems paskirta maždaug pusė visos jo knygos. Skaitydamas ją aš nuolat galvojau, ar nebūtų verta ją išversti į anglų kalbą ir išleisti, žinoma, susitarus su autorium. Tur būt, būtų galima, bet prieš tai reikėtų atitaisyti kai kurias gana stambias faktines klaidas. Netiesa, pvz., kad gen. Raštikis 1940 m. buvo sudaręs vyriausybę ir kad jis kartu su Smetona pasitraukė į Vakarus. Netiesa, kad pulk. Budrio pavardė buvo „Polenski". Netiesa, kad liaudies seimo rinkimuose dalyvavo 99,2 %. Abejotina taip pat, kad Voldemaras buvo maždaug vienintelis realus politikas Lietuvoje.

Veikalas aprūpintas dviem žemėlapiais ir trumpa bibliografine nuoroda. Gaila, trūksta vardų ir dalykų rodyklių.

V. Trumpa

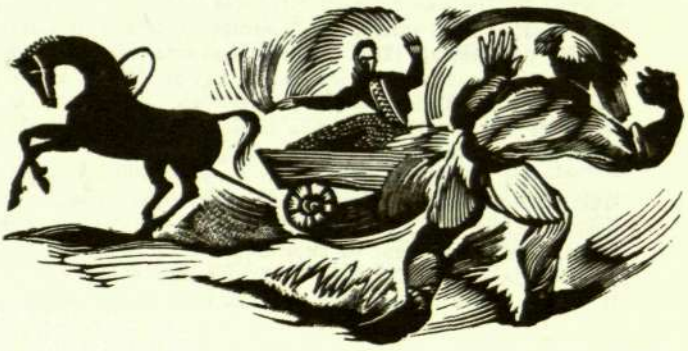

MOKSLO HORIZONTAI

LIETUVIŲ MOKSLININKŲ DALYVAVIMAS TARPTAUTINIAME MOKSLO JUDĖJIME

Noras palyginti mūsų tautos pasiekimus su kitų tautų pasiekimais įvairiose srityse iškyla nebe pirmą kartą. Prieš kelis metus buvo galvota apžvelgti mūsų išeivijos mokslininkų pasiekimus greta muzikos, literatūros, dailės ir kitų sričių apžvalgų. Tokios temos išvystymas būtų ypatingai sunkus, nes mokslininkų darbas vyksta už mūsų išeivijos ribų ir veik jokio ryšio su mūsų bendruomene neturi. Mūsų literatų, muzikų ir net dailininkų darbas tuo tarpu vyksta mūsų pačių tarpe, su protarpiniais tikrais ir dirbtiniais „išplaukimais į tarptautinius vandenis". Pastarųjų pasiekimų vertinime galima rasti bendrą klasifikaciją pagal amžių, mokyklą, pasirinktą kryptį, o mokslininkų darbų vertinime tektų žvelgti į paskirus individus, dirbančius įvairiose specializuotose srityse. Bet kokia klasifikacija sunkiai įmanoma ir tikras vertinimas gali būti daromas tik jų srities kolegų. Todėl ir šiame rašinyje apsiribosime mokslinių pasiekimų krašte vertinimu, pagal jų reikšmę tarptautiniame mokslo judėjime. Lietuvos mokslininkų darbas yra artimai surištas su Lietuvos mokyklomis, jos moksline praeitimi, pramonės reikalavimais bei socialine ir politine krašto padėtimi. Be to, Lietuvoje yra susikūrusios didesnės mokslinės grupės su stipriau išvystyta darbo tematika. Tikrai geras šių darbų įvertinimas, žinoma, gali būti įvykdytas tik įvairių

sričių specialistų, kas taip pat nėra įmanoma. Mūsų tarpe galima surasti gerai informuotų asmenų veik visose mokslinio darbo srityse, tačiau tik labai maža dalis yra parodžiusi bent minimalų susidomėjimą mūsų tautiečių darbu krašte.

Noras būti pripažintu savo kolegų ir taip pat platesnės publikos tarpe yra universalus visų ambicingų asmenų troškimas. Panašų norą galima pastebėti ir tautose ar tautinėse grupėse ir jis analogiškas individo norams ir tų norų siekimo pasireiškimams. Menkavertiškumo kompleksą turįs asmuo iš didelio kuklumo ir nusižeminimo labai nesunkiai, sąlygoms pasikeitus, gali pavirsti į perdėtai agresyvų asmenį. Savimi pasitikįs ir savo vertę žinąs asmuo retai yra perdėtai kuklus, tai pat retai perdėtai agresyvus ir arogantiškas. Panašų elgesį rodo ir tautos. Rusų tauta ilgą laiką Vakarų pasaulio buvo laikoma atsilikusia ir nepadariusia pakankamo įnašo į mokslinę ir techninę pasaulio pažangą, palyginant su kitomis stambesnėmis Europos tautomis. Tai buvo ir yra jaučiama rusų mokslininkų ir tai ilgainiui išsivystė į ypatingai arogantišką agresyvumą. Visiems gerai žinomas anekdotinis rusų savinimasis veik visų išradimų, atliktų XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje. Rusų mokslinėje literatūroje dažnai pasitaiko straipsnių, kuriuose autorius primygtinai prikaišioja vakariečiams, kad jo kontribucija buvo praleista nepaminėta. Taip pat pasitaiko gana aštrios savo kolegų darbų kritikos. Toks tonas retai sutinkamas viešai skelbiamuose amerikiečių mokslininkų darbuose, nors ne viešai irgi vyksta nemažas stumdymasis ir asmeninė konkurencija. Toks elgesys iš dalies kyla iš gyvenamos aplinkos sąlygų. Kritika, savikritika yra dalis normalaus sovietinio gyvenimo. Vienintelė galima teisinga pažiūra į politinį ir ekonominį gyvenimą ir netoleravimas bei skirtingų pažiūrų engimas negalėjo neturėti pasėkų ir moksliniame darbe. Amerikietis mokslininkas yra įpratęs gyventi skirtingų politinių ir ekonominių pažiūrų konflikte ir žymiai lengviau sugeba toleruoti skirtingas nuomones savo specialybėje. Taip pat amerikietis mokslininkas turi daug, gal ir perdėto, pasitikėjimo savimi. Reikia atminti, kad mokslo pažangos centras po II pasaulinio karo yra persikėlęs iš Vakarų Europos į JAV. Amerikiečiai yra išauginę ne tik visą eilę pirmaeilių mokslininkų, bet ir dažnas žymesnis Vakarų Europos mokslininkas paprastai atsiduria JAV, kur jo laukia žymiai geresnės darbo sąlygos, nei jas gali užtikrinti finansiškai mažiau pajėgūs ir tradicija suvaržyti Europos universitetai ir tyrimo institutai.

Rusų mokslininkai po II pasaulinio karo pajutę savo krašto politinę ir karinę jėgą ir mokslinėje srityje pasiekę neabe-

jotiną antrą vietą po JAV, pradeda prarasti savo menkavertiškumo kompleksą. Lietuvos mokslininkai šioje mokslinio darbo konkurencijos plotmėje dalyvauja kaip Sovietų Sąjungos mokslinio judėjimo dalis, besireiškianti per respublikines institucijas. Pačioje Sovietų Sąjungoje Lietuvos ir kitų respublikų darbai, be abejo, neša provinciališkumo antspaudą. Nežiūrint gana stiprių mokslinių pasiekimų, lietuviai mokslininkai turi tik vieną Sovietų Sąjungos Mokslų Akademijos narį-korespondentą. (Sovietų Mokslų Akademijos nariai yra dviejų lygių: tikrieji ir korespondentai). Lygiai taip pat Vakaruose, apžvelgiant Sovietų Sąjungos mokslininkus ir jų mokslines institucijas, Lietuva dažnai pamirštama. Amerikiečių mokslininkas Turkevich, apžvelgdamas Sovietų Sąjungos žymesnius mokslininkus, iš lietuvių pamini tik vieną J. Matulį,[1] o aukštųjų mokyklų tarpe neranda reikalo paminėti nei vienos Lietuvos mokyklos, nors paminimas Rygos Politechnikos Institutas.[2]

Prieš žengiant į tolimesnę lietuvių mokslininkų darbo apžvalgą, vertėtų mesti bendrą žvilgsnį į mokslinį darbą tiksliųjų mokslų ir technologijos srityse. Kaip ir kitose srityse, taip ir tiksliuosiuose moksluose, tyrimo rezultatų reikšmingumas gali svyruoti nuo labai menko iki labai svarbių naujų gamtos paslapčių atskleidimo ir svarbių technologinių išradimų. Svarbu tai, kad tiksliuosiuose moksluose net ir menkos reikšmės rezultatai gali sudaryti galimybę kitam tyrinėtojui padaryti stambesnį įnašą. Todėl nenuostabu, kad tikslieji mokslai yra išvystę gana plačiai apimančią paskelbtų darbų registraciją ir net menkiausi rezultatai nesunkiai prieinami toje srityje dirbantiesiems. To nėra humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, kur tik tikrai reikšmingas darbas pasiekia tos srities specialistų dėmesį. Kiekvienas originalus įnašas į mokslinio pažinimo sritį labai lengvai išeina iš lokalinės į tarptautinės reikšmės plotmę, tik, žinoma, yra įvairios tos reikšmės gradacijos. Greta eksperimentinių duomenų rinkimo yra ir kita mokslinio darbo plotmė, būtent, naujų teorijų kūryba. Daugelis pritaikomųjų mokslų sričių remiasi gana silpnu teoriniu pagrindu ir daugelio mokslininkų didžiausia ambicija yra savo srities arba bent jos dalies pastatymas ant tikslesnio ir logiškesnio teorinio pagrindo, pasiremiant savo ir kitų eksperimenti-

---

1) John Turkevich. *Soviet Men of Science* (Princeton, N. J.: D. Van Nostrand Co., 1963).

2) John Turkevich. *Chemistry in the Soviet Union.* (Princeton, N. J.: D. Van Nostrand Co., 1965).

niais duomenimis. Čia yra žymiai didesnė galimybė atkreipti savo kolegų dėmesį. Ši veiklos sritis retai patraukia atsargius, konservatyvius ir perdaug kritiškus asmenis. Eksperimentinių duomenų dažnas prieštaravimas jį visada atbaidys nuo griežtų sprendimų. Agresyvesnis asmuo dažnai sugeba užmerkti akis prieš eilę jo apibendrinančiai teorijai prieštaraujančių faktų, pasirinkdamas tik tai, kas jo teoriją patvirtina ir atmesdamas, kas jai prieštarauja. Net ir netiksli teorija yra naudinga, ji padeda daryti atitinkamas dedukcijas be eksperimentinio patvirtinimo, kas sutaupo daug laiko ir lėšų. Rusų mokslininkai teorizavimo srityje gana aktyvūs. Amerikiečių mokslininko Vladimir Haensel žodžiais, rusai turi tokį didelį menkavertiškumo kompleksą, jog jie dažnai skelbia labai menkai pagrįstas teorijas, kad atkreipus į save dėmesį. Toks asmuo save pastato viešai kritikai, bet kartu tuo pasiekiama dėmesio, kokio sunku būtų pasiekti atliekant ir gerą, bet su teorija nesusiėtą eksperimentinį darbą. Srityse, kuriose mokslininkų nuomonė yra susiskaldžiusi, kuriose nei viena teorija pilnai visų įvykių neišaiškina, nesmerkiama net ir už klaidingus bandymus, mokslinį nesąžiningumą ar pigios reklamos ieškojimą. Atvirkščiai, kiekvienas rimtas bandymas vertinamas.

Lietuvos mokslininkų tarpe kaip tik ir trūksta to agresyvumo ir drąsos išeiti su ryškesniais teoriniais teigimais ir apibendrinimais. Tam, tur būt, yra daug priežasčių. Lietuviškas konservatyvus charakteris ypač pastebimas, gyvenant kitų tautų tarpe. Mūsų išeivija yra daugeliu atveju pademonstravusi didžiulę netoleranciją naujoms idėjoms ir bet kokiems asmeniniams ekscentriškumams. Šis išeivijos charakterio bruožas nėra įgytas, jis yra atsivežtas. Jei anglų tautoje mažas ekscentriškumo bruožas asmens charakteryje laikomas įdomiu, tai mūsų tarpe jis asmenį skiria iš kitų ir tuo pačiu laikomas nepriimtinu. Tačiau bet kokiame kūrybiniame darbe, įskaitant ir mokslinį, būtina nukrypti nuo bendros galvosenos. Lietuvis mokslininkas taip pat jaučia, jog jis gyvena ir dirba gilioje provincijoje. Provinciališkumo jausmas žlugdo agresyvumą ir savimi pasitikėjimą. Šiuo metu, kai mokslinės žinios greitai pasklinda visur, gyvenamoji vietovė mokslininkui neturėtų turėti įtakos jo darbui. Tačiau provinciališkumas nėra vien tik geografinė sąvoka. Asmens profesiniam augimui būtinas savęs pastatymas greta kitų savo srities specialistų, būtina asmeniška, ne vien tik literatūrinė patirtis. Čia Lietuvos mokslininkams trūksta ir laisvės ir, tur būt, lėšų daugiau judėti už *sovietinės sferos ribų. O tai ypatingai svarbu jauniems*, dar priaugantiems talentams. Išvažiavimo į užsienį ar tai stu-

dijų tikslais ar į mokslines konferencijas, pagrindinis tikslas nėra ką nors specifiškai išmokti, bet pagilinti savo asmenišką patirtį, kritiškumą ir savimi pasitikėjimą.

Kalbant specifiškai apie Lietuvos mokslininkų įnašą į mokslo pažangą, tektų apsiriboti tik svarbesnių ir daugiau dėmesio pasiekusių sričių paminėjimu. Šios stambesnės sritys buvo jau anksčiau apžvelgtos.[3]) Lietuvos mokslininkų didesni laimėjimai yra pasiekti šiose penkiose srityse: 1. elektrochemija — galvaninės dangos; 2. spektroskopija — atominė struktūra; 3. matematika — tikimybių teorija; 4. puslaidininkių fizika; 5. šiluminė fizika.

Įdomu, kad minėta apžvalga *Metmenyse* buvo taip pat komentuota Lietuvoje.[4]) Viena iš autoriui padarytų pastabų buvo ribos tarp pirmaeilės ir antraeilės reikšmės darbų pastatymas po matematikos, į tą grupę neįtraukiant puslaidininkių ir šiluminės fizikos. Žinoma, apsiribojimas šiomis penkiomis grupėmis nereiškia, kad Lietuvoje nėra atliekama reikšmingo mokslinio darbo ir kitose srityse. Šios penkios grupės tačiau reprezentuoja stambiausias mokslinio tyrinėjimo kryptis. Keletoje kitų sričių dirbančių asmenų skaičius yra didesnis, tačiau jos daugiau pritaikomojo pobūdžio, kur tyrinėjimai skirti vietinei pramonei ir vietinės reikšmės problemų sprendimui. Nors pastarųjų reikšmė krašto pramonei gal svarbesnė nei minėtų penkių sričių, tačiau jos nepatenkina šios temos kriterijaus.

Sritis, apie kurią spausdinta daugiausia literatūros, tur būt, būtų elektrochemija — metalų padengimas elektrolitinėmis dangomis. Yra nagrinėjamos chromo, nikelio ir kitų metalų dangos, skirtos apsaugoti mažiau atsparius metalus nuo korozijos. Daugumą darbų yra pritaikomojo pobūdžio, nors taip pat sprendžiami ir teoriniai klausimai. Kaip ir visose mūsų minimose srityse, šių darbų pradžią galima suvesti į vieno asmens parodytą iniciatyvą. Darbų šioje srityje pradininkas yra dr. J. Matulis, jau vyresnės kartos asmuo, gimęs 1899 m., 1929 m. baigė Lietuvos universitetą, kuriame paliko dirbti asistentu, vėliau laborantu.[5]) 1931-33 m. buvo universiteto išsiųstas į Leipzigą gilintis fizinėje ir foto chemijoje. Nuo 1946 m. yra Mokslų Akademijos prezidentas. Šiuo metu yra išaugęs di-

---

3) D. Šatas, *Metmenys*, Nr. 11(1966).

4) Ričardas Vaigauskas, *Mokslas ir technika*, Nr. 2, psl. 40-41(1967). Taip pat ž. *Technikos žodis*, Nr. 4(1967).

5) *Lietuvių enciklopedija*, XVII, psl. 530.

delis mokslininkų būrys, kurie šios srities problemas nagrinėja Mokslų Akademijoje, Kauno Politechnikos Institute, Vilniaus Universitete bei pramonės laboratorijose. Šioje srityje Lietuva yra pasiekusi vadovaujamos pozicijos Sovietų Sąjungoje, eilė lietuvių dalyvavę tarptautinėse konferencijose. Lietuvos Mokslų Akademija J. Matulio asmenyje atstovauja Sovietų Sąjungą vadinamojoje Ekonominės Savitarpio Pagalbos Taryboje, į kurią įeina Sovietų Sąjunga ir satelitiniai kraštai. 1967 m. Vilniuje įvyko Rytų Europos valstybių mokslininkų pasitarimas, kuriame greta Sov. Sąjungos dalyvavo Bulgarijos, Čekoslovakijos ir Rytų Vokietijos specialistai. Šiuo metu lietuviai kartu su čekoslovakais sprendžia vieną problemą — nikelio keramines dangas. Lietuviai nagrinėja daugiau teorinius klausimus laboratorinėje skalėje, o čekoslovakai — jų pritaikymą pramoniniu mąstu. Taigi, Rytų Europoje lietuviai šioje srityje yra užėmę svarbią vietą, tačiau Vakaruose, neskaitant keletos paskaitų tarptautinėse konferencijose, nėra sulaukę platesnio dėmesio. Gal būt, pati svarbiausia to priežastis ir būtų anksčiau minėtas trūkumas gausių eksperimentinių duomenų teorinio apibendrinimo, nors šiek tiek pastangų buvo parodyta. Net ir nesant galimybės ką nors teoriškai stipresnio šioje srityje atnešti, gerai parašyta vientisa monografija turėtų atkreipti platesnį dėmesį. Net ir gausūs straipsniai, kuriuose skelbiami tyrinėjimų duomenys, niekada nepasieks tokio plataus dėmesio, kaip platesnės apimties vientisa monografija. Kadangi Vakaruose, o ypač JAV, šiuo metu yra nemažas susidomėjimas sovietų mokslo pasiekimais, gera monografija turėtų nemažą galimybę būti išversta į anglų kalbą, ko paprastai užtenka mokslinio darbo išpopuliarinimui visame pasaulyje. Anglų kalba yra pasidariusi tarptautine moksline kalba. Net ir satelitiniuose kraštuose ji dažniau naudojama nei rusų.

Jau anksčiau buvo užsiminta, kad žiūrėti į Lietuvos mokslą, kaip į sovietinės valdžios sukurtą ir iš Maskvos diriguojamą reiškinį, yra netikslu.[6]) Jokia biurokratija, nei sovietinė, nei Vakarų pasaulio, nėra pajėgi kurti. Biurokratija pajėgi kūrėjui pagelbėti finansine parama arba jį sužlugdyti tokią paramą nutraukiant. Sovietiniame pasaulyje biurokratijos pritarimo netekimas reiškia mokslinio darbo pabaigą, Vakaruose yra žymiai daugiau galimybių, nes lėšos plaukia iš daugelio šaltinių. Kaip minėta, Lietuvos mokslo pasiekimuose nesunku rasti veik visų sričių pradžioje atskirą individą, kuris

6) D. Šatas, *Metmenys*, Nr. 7(1963), psl. 133.

yra buvęs to viso iniciatoriumi. Vėlesnis augimas, žinoma, priklausė ir nuo individo pasiektų rezultatų, ir nuo valdžios dėmesio bei paramos.

Teorinės spektroskopijos srityje tokiu pradininku galima laikyti prof. Adolfą Jucį. Šį teorinės fizikos sritis nagrinėja kvantinės mechanikos metodus atomų savybėms skaičiuoti. Adolfas Jucys gimė 1906 m., 1931 m. baigė Vytauto Didžiojo Universitetą ir buvo paliktas fizikos laborantu, kas tuo metu Lietuvoje buvo įprastas geresnių studentų pirmas profesinės karjeros žingsnis. Vėliau, 1938 m. išvyko į Angliją gilinti studijų, kur Manchester Universitete dirbo pas prof. D. Hartree. Pagal sovietinę spaudą, Jucys išvyko savo lėšomis į Angliją, nors visą laiką troško išvykti į Leningradą pas prof. Foką. Pagal prof. Igną Končių, Jucys buvo išsiųstas universiteto lėšomis, kaip vienas iš gabesnių asistentų.[7]) Vėliau Juciui teko susitikti ir su prof. Foku, pas kurį Leningrade apgynė savo daktarato disertaciją. Sudėtingų spektrų teorijos ir skaičiavimo srityje Mokslų Akademijos fizikos ir matematikos institutas yra vadovaujanti įstaiga Sov. Sąjungoje.[8]) Yra išleistos dvi monografijos, kurių viena išversta į anglų kalbą, ir A. Jucio skaičiavimo metodai giriami už jų algebrinį virtuoziškumą.[9]) Šioje srityje dirba apie 30 asmenų, iš viso paskelbta apie 200 straipsnių. Palyginant su elektrolitinių dangų tyrinėjimais, ši sritis neranda tiesiogio praktiško pritaikymo, tačiau ji yra pasiekusi aukštesnį teorinį lygį.

Matematikoje atliekama didesnio dėmesio pasiekusių darbų tikimybių teorijos srityje. Šio darbo iniciatorius yra prof. J. Kubilius, dabartinis Vilniaus Universiteto rektorius, kuris prieš porą metų lankėsi eilėje JAV universitetų. Kubilius taip pat, atrodo, yra neblogas pedagogas ir išugdė grupę jaunesnių matematikų. Tikimybių teorijos srityje, greta Kubiliaus, tarptautinio dėmesio yra susilaukęs ir jo mokinys Vytautas Statulevičius. Įdomu, kad Statulevičius į universitetą pateko truputį vyresnio amžiaus, vidurinės mokyklos kursą baigęs per tris metus ir universitete kurį laiką svyravo tarp literatūros (rašė eilėraščius) ir matematikos. Kubiliaus darbai yra api-

---

7) *Technikos žodis*, 1967 m., Nr. 2, psl. 22.

8) *Lietuvos TSR Mokslų Akademija XXV* (Vilnius: Mintis, 1967), psl. 192.

9) A. P. Yutsis, I. B. Levinson, V. V. Vanagas, *Theory of Angular Momentum*. (Jerusalem: Israel Program for Scientific Translations, 1962).

bendrinti jo monografijoje *Tikimybiniai metodai skaičių teorijoje* rusų kalba, kuri buvo išversta ir į anglų kalbą. J. Kubilius ir V. Statulevičius yra darę pranešimus eilėje matematikos konferencijų už Lietuvos ribų. Apie Lietuvos matematikus yra plačiau rašęs dr. Arūnas Liulevičius, kuris turėjo progą su jais susitikti tarptautiniame matematikų suvažiavime Maskvoje.[10])

Puslaidininkių fizikos srityje darbai buvo pradėti prof. Povilo Brazdžiūno 1952 m. Vilniaus Universitete. Puslaidininkiai ir jų pritaikymas yra, palyginant, nesena sritis, bet greit auganti ir turinti didelę reikšmę elektronikoje. Tranzistoriai buvo vienas iš pačių svarbiausių artimos praeities išradimų, kurie iš pagrindų pakeitė elektronikos pramonę. Mokslinio darbo šioje srityje iniciatorius prof. P. Brazdžiūnas, gimęs 1897 m., 1925 m. baigė Lietuvos universitetą, 1926-7 m. studijavo Zuericho Politechnikos Institute, kur įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Nuo 1933 m. jis fizikos katedros docentas, vėliau profesorius. Šiuo metu tyrinėjimai puslaidininkių srityje atliekami keliose institucijose, iš kurių pirmauja Mokslų Akademija ir Vilniaus Universitetas. Šios srities tyrinėjimai, ypač Mokslų Akademijoje, auga labai sparčiai. 1967 m. buvo įsteigtas puslaidininkių fizikos institutas, kuriame dirbs 250-300 asmenų. Tai jau imponuojančio dydžio vienos krypties mokslinio tyrimo vienetas net ir JAV mąstu. Daugiausia rezultatų pasiekta plonų puslaidininkių sluoksnių srityje ir neseniai įdomesnių rezultatų gauta karštų elektronų emisijoje. Pastarojoje srityje iškilo dr. Juras Požėla, 42 m. mokslininkas, puslaidininkių fizikos instituto direktorius. Juras Požėla, komunistų veikėjo Karolio Požėlos sūnus, išaugęs ir mokslus baigęs Rusijoje, Lietuvos mokslo gyvenime yra naujesnė greit kylanti figūra. 1965 m. Požėla buvo komandiruotas Prancūzijon, kur su JAV mokslininku H. Carlin atliko mokslinį tiriamąjį darbą. Karštųjų elektronų problemos srityje lietuviai mokslininkai užima vadovaujančią vietą Sovietų Sąjungoje, plonų puslaidininkių sluoksnių srityje jau seniau vieną iš svarbesnių vietų. 1965 m. puslaidininkių klausimais konsultacijos Lietuvoje ieškojo daugiau kaip 100 mokslininkų iš įvairių Sov. Sąjungos institucijų.

Darbai šilumos mainų srityje yra truputį vėlesnės kilmės. Jų iniciatorius dr. Algirdas Žukauskas, mechanikos inžinierius, jau pokario metų auklėtinis, gimęs 1923 m., Kauno Uni-

10) *Draugas*, 1966 m., Nr. 218(37).

versitetą baigęs 1947 m., dabar Mokslų Akademijos vice-prezidentas. Šios srities darbų kryptis yra daugiau pritaikomojo-inžinierinio pobūdžio. Jie orientuojami į pritaikymą, ieškant duomenų ir matematinių išraiškų, kurios tiktų šilumos mainų aparatūros projektavimams. Paskutiniuoju metu šie darbai išsišakojo į aukštų temperatūrų (virš 1000° C) sritį. Tyrinėja šilumos mainų procesus ir ugniai atsparių medžiagų savybes. Šios srities darbai yra jau sulaukę susidomėjimo užsienyje. Dr. A. Žukauskas 1966 m. dalyvavo tarptautinėje šilumos mainų konferencijoje Chicagoje, keletas jo straipsnių išversti į svetimas kalbas. Įdomu pastebėti, kad *International Chemical Engineering* žurnalas, spausdinamas JAV, savo 1967 m. liepos mėnesio numeryje išsivertė du lietuvių autorių straipsnius šilumos mainų srityje. Šis žurnalas skirtas svarbesnių straipsnių vertimams iš Sovietų Sąjungos, Rytų Europos ir Azijos (daugiausia Japonijos) leidinių. Vien toks pasirinkimas įrodo, kad lietuvių darbai šioje srityje yra pakankamai aukšto lygio ir šių darbų tematika aktuali.

Bendrai paėmus, tektų laikyti, kad lietuvių įnašas į pasaulio mokslo pažangą yra apčiuopiamos reikšmės ir tektų sutikti, kad šiuo metu nėra pasiekta nei krašte nei išeivijoje panašaus lygio, panašaus „išplaukimo į tarptautinius vandenis" jokioje kitoje intelektualinės ar meninės kūrybos srityje. Tai nėra nuostabu. Mes gyvename mokslinės revoliucijos eroje, kaip mūsų laikus vadina britų rašytojas C. P. Snow, ir mokslinio tyrinėjimo išlaikymui skiriamos didžiulės lėšos bei į jį patraukiama didelė dalis gabiausio jaunimo. Daugelyje sričių Lietuvos moksle yra sudaryti pakankamai tvirti pagrindai ir tektų laukti kokybiškai stipresnių pasireiškimų ateityje.

D. Šatas

IŠ REDAKCIJOS

Metmenų redakcija buvo gavusi prašymų pašalinti vieną redakcijos bendradarbių kolektyvo narę už tai, kad ji reikalavusi bausti, pašalinimu iš jo užimamos vietos organizacijos valdyboje, kitą redakcijos bendradarbį, kadangi jis pasiūlęs viešame diskusijų vakare suteikti balso teisę ir sovietiniam lietuviui. Toks baudimo ryžtas laikytas neliberaliu, nesuderinamu su *Metmenų* įsipareigojimu už žodžio laisvę visiems. Neišpildžius šio prašymo, anos baudimo aistros auka prašė jį patį iš redakcijos bendradarbių sąrašo išbraukti.

Metmenų redakcija atsisakė bet ką iš redakcijos kolektyvo šalinti, nes, protestuodama prieš poslinkį į totalizmą, šiuo metu vykstantį išeivijos lietuvių visuomenės oficialiuosiuose organuose ir pasireiškiantį „nepriimtinas nuomones" turinčių žmonių šalinimu iš institucijų, spaudos puslapių ir net pakviestųjų Kultūros Kongreso paskaitininkų tarpo, ji būtų nenuosekli ir neištikima savo principams, jei pati tokiuose šalinimuose dalyvautų. Liberalams dera elgtis liberaliau su neliberalais (net ir su liberalų persekiotojais), negu neliberalai elgiasi su liberalais. Su nepriimtinom nuomonėm galima polemizuoti (nors mūsų spauda — išskyrus iš dalies po truputį liberalėjantį *Draugą* — „nepriimtinų nuomonių" reiškėjams ir neleidžia atsakyti), bet, mūsų įsitikinimu, nevalia prieš individo sąmonę ir sąžinę naudoti organizacinę jėgą.

Šitaip motyvavus redakcijos laikyseną, pasitraukusysis redakcinio kolektyvo narys savo pareiškimą atsiėmė, pageidaudamas, kad čia surašytosios mintys būtų viešai paskelbtos *Metmenyse*.

ALGIMANTO MACKAUS VARDO KNYGŲ LEIDIMO FONDE dar galima gauti Santaros-Šviesos seniau išleistas knygas ir naujuosius leidinius:

Kosto Ostrausko *Kanarėlė*. Trijų veiksmų drama. 1958 m., 84 psl. Kaina $3.00.

Kosto Ostrausko *Žaliojoj lankelėj*. Dvi vienaveiksmės dramos: „Pypkė" ir „Žaliojoj lankelėj". 1963 m., 100 psl. Kaina $3.00. (Vinco Krėvės literatūrinė premija 1966 m.)

Vytauto Kavolio redaguotas *Lietuviškasis liberalizmas*. Didžiojo tautos žadintojo dr. Vinco Kudirkos 100 metų gimimo sukakčiai paminėti skirtas studijų rinkinys. 1959 m., 216 psl. Kaina $3.00.

Jono Meko *Gėlių kalbėjimas*. Eilėraščių rinkinys. 1961 m., 52 psl. Kaina $1.00.

Algimanto Mackaus *Jo yra žemė*. Eilėraščių rinkinys. 1960 m., 96psl. Kaina $3.00.

Algimanto Mackaus *Chapel B*. Eilėraščių rinkinys. 1965 m., 63 psl. Kaina $3.00.

Algirdo Landsbergio *Meilės mokykla*. Trijų veiksmų komedija. 1965 m., 109 psl. Kaina $3.00.

Algirdo Landsbergio *Penki stulpai*. Trijų veiksmų drama. 1966 m., 109 psl. (Lietuvių Bendruomenės dramos premija 1967 m.)

Liūnės Sutemos *Bevardė šalis*. Eilėraščių rinkinys. 1966 m., 62 psl. Kaina $3.00.

Jono Meko *Pavieniai žodžiai*. Eilėraščių rinkinys. 1967 m., 96 psl. Kaina $4.00.

Kazio Almeno *Gyvenimas tai kekė vyšnių*. Novelės. 1967 m., 216 psl. Kaina $5.00.

Antano Škėmos *Raštai*. I tomas. Proza. 1967 m., 500 psl. Kaina $6.00.

Jau išparduoti leidiniai:

Algimanto Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai*. Eilėraščių rinkinys. 1963 m., 73 psl. (Vinco Krėvės literatūrinė premija 1964 m.)

Alfonso Nykos-Niliūno verstas Šekspyro *Hamletas*. 1964 m., 209 psl.

Antano Gustaičio *Ir atskrido juodas varnas*. Humoristiniai eilėraščiai. 1966 m., 128 psl. (Lietuvių Rašytojų Draugijos premija 1967 m.)

Užsakymus siųskite šiuo adresu:

Gintautas Vėžys
6349 So. Artesian Chicago, Illinois 60629

Platintojams duodama nuolaida.

metmenys

Vyriausias redaktorius: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania

Redaktoriai: Algirdas Titus Antanaitis ir Karolis Drunga

Techninis redaktorius: Henrieta Vepštienė

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, dr. Marija Gimbutienė, dr. Algirdas Julius Greimas, Zina Katiliškienė, Algirdas Landsbergis, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa, Kęstutis Paulius Žygas.

Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau

Šio numerio techniniai bendradarbiai: dr. Gediminas Byla, Birutė Bulotaitė, Žibutė Dobaitė, Vaidotas Kajokas, Algirdas Kurauskas, Julius Lintakas, Maryte Paškevičienė, Genius Procuta, Angelė Šimaitytė, Giedrė Vaitienė, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Gintautas Vėžys

Administracija: Ramojus Vaitys
4726 Russet Ave.
Apt. R-109
Skokie, Ill. 60076

Kaina: Šio numerio — 2 dol., keturių numerių prenumerata — 7 dol., Garbės prenumerata — 15 dol.

Leidžia: Metmenų Bendrovė

Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago Ill.

5,-

ALp(LKA)1742
1967, Nr.14

Lurch

88.291.31